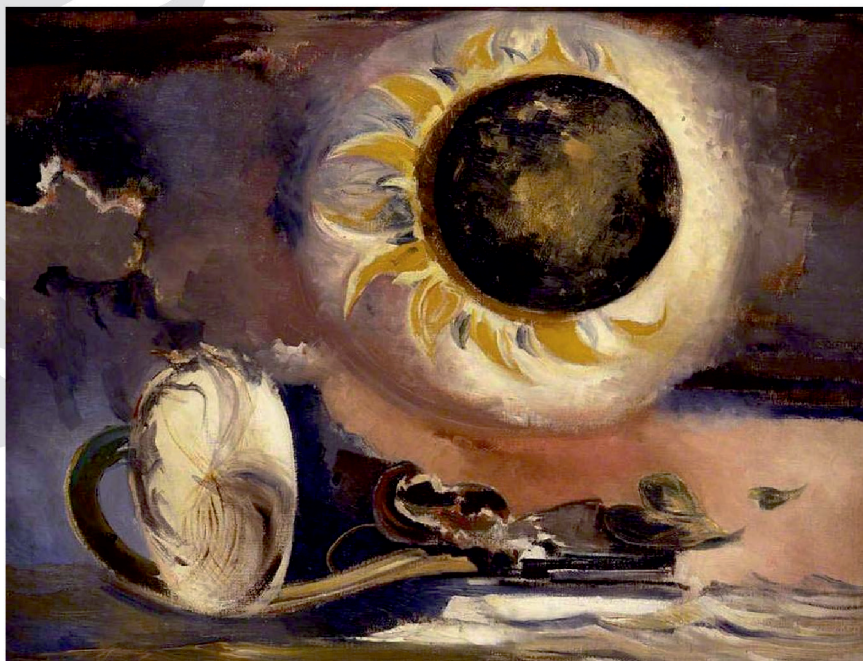




Irodalmi Jelen

XXV. évfolyam, 287. szám

2025. SZEPTEMBER





Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,**
Méhes György, Szócs Géza

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **PAUL NASH (1889–1946) festménye**

Böszörményi Zoltán

Higany-nehéz

*a melled csapda
megigéz és képzettársítások sorát
indítja el bennem
kék pizsama nyílik a láthatáron
mennyre érzelemdús
és ha kell
megvakít
azt a látomást látom
amelyet a szív és az érzék
előttem kiterít
hamvas érzelmet és fondor gondolatot
felhevít
magányom higany-nehéz*

Nádasi Krisztina

Mindennapok

– Ez egy nagyon drága ruha, csak az én apukám tudja megvenni – sziszegi a kislány a vele szemben álló három osztálytársnőjének. – Nektek ilyen sosem lesz!

– De lesz! – vágja rá az egyikük.

– Az én apukám mindent megvesz nekem! – mondja a másik.

– Elegünk van belőled, Era! – teszi hozzá a harmadik, egy szemüveges, már ordítva, kicsi keze ökölbe szorul, és közelebb lép.

Era a kör közepén áll, kimagasodik belőle, egy fejjel nagyobb, mint a többi lány, és nem tűrheti, hogy visszaszólnak neki.

– Engem aztán ne bántsál! – vág vissza a szemüvegesnek, és felé rúg. A combját találja el.

A szemüveges kislány megtántorodik, de nem esik el, a lendület ehhez nem volt elég. Era megrúgta? Tényleg megrúgta? Itt, az iskolaudvaron, mindenki szeme láttára? A fiúk egy kőhajításnyira fociznak, a napközis felügyelő tanár a diófa alatti padon ül egy fiúval, nyitott füzet fölött magyaráz neki, ha felnézne, épp őket látná.

– Era megrúgott! – mondja ki a kislány, hangosan, hitetlenkedve.

– Era megrúgta Ancsit! – harsan a kiáltás mögöttük, a focipályáról. Zakariás az. – Kapjuk el!

Az összes fiú egy emberként indul a lányok felé. Era szája sarkában fölényes mosoly játszik, de aztán Ancsi felemelt öklére esik a pillantása, a másik két lány dühtől eltorzult arcára. Zakariás artikulátlanul üvölt, Era sarkon fordulva futásnak ered. Rohan a hátsó kert felé, hosszú a lába, ő a legmagasabb lány az osztályban, de Zakariás nála is magasabb. Utoléri, megmarkolja a vállát. Era az egyensúlyát veszti, puhán esik a porba. Zakariás utána hajol, és taszít rajta egy nagyot. Máté érkezik, a lány fene-

kébe rúg, Dénes a vádlóját találja el. Era a fejét védve kuporodik össze, ekkorra már körülállják a gyerekek, Ancsi is belerúg. Era a földön hemperegve vinnyog.

– Hagyjátok abba! – ordítja Ákos. Ő csak azért futott a fiúkkal, mert azok elindultak, fogalma sincs, mi történt, nem tudja, hogy Era most éppen mit művelt.

– Ne bántsátok! – kiabál Réka is magas, hisztérikus hangon. Ákossal együtt érkezett, a fiúkkal focizott. Nézi a porban hempergő Erát, és a fejében hiába játszódik le újra a hétfői eset, amikor Era bezárta a zuhanyzóba, rettegés vesz rajta erőt, hogy valami nagyon elromlott. – Ne bántsátok! – kiáltja újra.

Fölöslegesen.

A gyerekek élvezik, hogy végre visszaadják a sérelmeket, csatannak a szandálok és a cipők a nagyra nőtt tízéves testén.

– Mi folyik itt? – kiabál Zsófi néni, aki rohanva érkezik a diófa alól, félrerántja a gyerekeket, és lemerevedik, amikor meglátja, ki fekszik a sorfal mögött. – Mi történt? – dörren rájuk.

Era szenvedő arccal néz fel rá, az összes osztálytársa hátralép egyet. Ki elsápad, ki elvörösödik, Zsófi néni megszámlolja őket, három lány, négy fiú, mindegyik a harmadik béből, ez pedig itt a földön Era, aki folyton szekálja az osztálytársait, még ő is hallott róla, pedig csak helyettesítő tanár. Nem érti, hogyan szabadulhatott el rövid idő alatt a pokol.

Ákos szólal meg. Zsófi néni okos fiúnak tartja, normális szülők egyetlen gyereke, akit nem féltenek túl, ami manapság ritka.

– Era megrúgta Ancsit, mire valaki azt mondta, kapjuk el, és mindenki utánafutott.

Zsófi néni nagyot nyel.

– Igen? Valaki azt mondta, kapjuk el, mindenki utánafutott, és összerugdostátok, akkor is, amikor már a földön feküdt?

Ákos elpirul.

– Én nem. Meg Réka sem.

– Réka mondta, hogy hagyjuk abba – cincogja Ancsi.

– De nem hagyátok abba – szól Zsófi néni. – Azt ugye látjátok, hogy mit tettetek?

A gyerekek lehajtott fejjel bámulnak maguk elé, Era arcán újra fölényes a mosoly, Zsófi néni ráreccsen: – Te rúgtál először. Állj fel!

Era minden nehézség nélkül, de lassan kel fel a földről. Zsófi néni látja rajta, hogy megjátssza magát, de nem elég jól, mert nem sziszeg, és nem hunyorog. – Ezt jelentenem kell az osztályfőnököknek.

A nő nem ideges. E-könyv-olvasót tart a kezében, vár a széles fotelben az igazgatói iroda előtt, és tényleg olvas, szeme ide-oda ugrál a sorok végéről az elejére, időnként a képernyőre koppint.

– Elnézést, hogy megvárattam – csendül fel a máskor parancsoló hang; a nő megállapítja, hogy ez most kissé fáradtan hangzik. Nem csoda. Ő maga is kimerült a csatározásban. A mai iskolák már nem olyanok, mint régen, az ő korában vagy a legnagyobb gyereke korában, amikor két évig el kellett viselniük a dandártábornokként nevelő Margit nénit, aki a kék zónába rakta a gyerek nevét, ha az ötös szorzótáblát nem azzal kezdte, hogy ötször egy az öt, hanem azzal, hogy egyszer öt az öt. Végre jött egy új osztályfőnök, aki rituálisan letépte a zónák térképét a falról, és Réka megkönnyebbülve járt megint iskolába. De Angelika néni nem hisz a fenyítésben, és míg Rékánál működik, hogy megbeszéli vele a dolgokat, addig Eránál nem.

– Ön az édesanya? – folytatja az igazgatónő, festett szőke haja épp csak egy leheletnyit zilált. Réka anyja magában elismeréssel adózik neki, és bólint. Szóvá tehetné, hogy szerinte nem lehet őt édesapának nézni, de az igazgatónő elég ideges így is.

– Köszönöm, hogy befáradt, tudja, a lányáról van szó, ez így tovább nem tartható, attól félek.

– Egyetértek, Réka reggelenként nyugós, hétfőnként úgy kel fel, nem akar iskolába menni.

Az igazgatónő elhúzza a szája szélét, de az irodája felé int, fáradjanak be, kávéval kínálja a nő, de az csak vizet kér. Az igaz-

gatónő maga megy a csaphoz, telitölt két poharat, és odaviszi az asztala előtt álló alacsony, drapp dohányzóasztalhoz.

– Szóval Réka – mondja az igazgatónő elgondolkodva. – Ügyes, okos kislány, és kiáll magáért, de ez nem ilyen egyszerű, ettől még nincsenek jól a dolgok. Ott van Ancsi is, tudtommal ők egy óvodába jártak.

Réka anyja bizonytalanul bólint, nem emlékszik Ancsira, hiszen rengeteg gyerek járt Rékával az óvodába.

– Úgy hallom, ott sem volt minden rendben köztük. Régebben barátok voltak, de aztán a válás után Era, hát, úgymond piszkálni kezdte. Itt az iskolában is így bánt vele. Hol barátok, hol ellenségek, amivel még olyan nagy probléma nem is lenne, de mondjuk az, hogy eltörte Ancsi szemüvegét, az már baj, ugye. Az a helyzet, édesanya, ugye látja, hogy igen sok a probléma Era körül. Nem volt szép az sem, hogy bezárták Rékát a zuhanyzóba, ez múlt hétfőn történt.

Réka anyja bólint, és felteszi a kezét, hogy megállítsa a panasz-áradatot.

– Én ezzel mind tisztában vagyok, a kérdés az, hogyan lehet mindezt megszüntetni.

Az igazgatónő nagy levegőt vesz.

– Azt javaslom, vigyék el másik iskolába a kislányukat.

Réka anyja hátrahőköl.

– Mi? Mi vigyük másik iskolába a gyereket? Azért, mert van egy kezelhetetlen, ötvenkilós kislány az osztályban, aki terrorizálja?

Az igazgatónő zavarba jön.

– De nem... nem maga Era édesanyja?

– Én Réka anyja vagyok.

– Ó, értem. Valami keveredés történhetett az időpont-egyeztetésnél...

– Úgy látom, nem csak az időpontegyeztetésnél – vágja rá a nő. – Nagyon jó ötletnek tartom, hogy eltanácsolják Erát, mielőtt nagyobb baj történik.

– Miféle nagyobb baj?

- Tudja azt maga is. Drog, öngyilkosság.
- Micsoda? Ezek kisgyerekek...
- Nem azok. Tízévesek. Ha csak egyetlen tíz év alatti gyerekhez kellett volna kimennem a pályám során, aki túladagolásban az eszméletét veszítette, az is eggyel több volna a kelleténél.

Az igazgatónő válla megereszkedik. Most már eszébe jut: Réka anyja mentőápoló, azért nem találkoztak eddig, mert a nő fura időbeosztásban dolgozik.

- Ha Era kikerül az osztályból, a mi gyerekeinknek még van rá esélye, hogy helyreállítsák a dinamikát – teszi hozzá Réka anyja.

Nem sokkal később hazafelé sétál, egyedül, tornacipője talpa surrog a járdán minden egyes lépésnél. Egy kisfilm játszódik le a fejében egy családról, apa, anya, kislány, ahol apa és anya összevesznek, a kislány fél, bemegy az óvodába és a többieket bántja maga körül, aztán iskolás lesz, és ott is a többieket bántja maga körül. Ráadásul Ancsi szülei is elváltak, tudja még elsőből, amikor Ancsi barátkozott Rékával, amíg Era meg nem tiltotta.

A nő nagyot sóhajt, felemeli a fejét, az őszi színekben tobzódó fákat nézi, és hirtelen könnyebb lesz a lelke, mert azzal, hogy Era elmegy az osztályból, nem oldódik meg minden. Era élete már tönkrement, de legalább Réka és Ancsi és Ákos és a többiek kapnak egy esélyt, legyen csak elég a többi problémájukkal megbirkózniuk, a harmadik gyerekséggel, az egykeséggel, az apahiánnyal, a mozaikcsaláddal, a rákos nagyszülővel.

Acsai Roland

Új szerenád

„Zeng a nád a tó fölött,
zeng a szél a nádon...”
(Babits Mihály: *Szerenád*)

*Gerletoll az asztalon,
asztalán az égnek.
Girbegurba utcasor:
úgy hívjuk, hogy élet.
Szól a tücskök himnusza,
kotta-rétjük túl kusza
hangjegyekkel ékes.*

*Fúj a szél, a nyárfalomb
tükröket lobogtat.
Illanó az irgalom,
napunk egyre hosszabb.
Hogyha eljön majd az éj,
csillagmorzsás lesz az ég:
hull sötét abroszra.*

*Gerle szól és gerle száll,
visszhangzik a bűgás.
Csillagképek rendje jár:
régi holdnak új ház.
Végtelennek tengerén
úszik messze nyár-levél,
elringatja hullám.*

*Szóljon újra szerenád
forgalom zaján át,
télnek ne halljuk tovább*

*varjú-károgását!
Ötven év az ötven év,
nem sok, ám már nem kevés:
érezni a számát.*

*Messze még az alkonyat,
jelzőlámpa villog.
Láb a zebrán átszalad,
ég felé kacsintok.
Elsuhan a villamos,
engem meg pont itt hagyott –
zeng az égi lichthof.*

Van tovább és nincs tovább

*Fára másztam kisgyerekként,
már hová lett az a fa?
Hinta szállt egy régi estén,
most egy helyben áll maga.*

*Villásfarkú sárga lepke
kút kávéra le-leszállt.
Akár egy aprócska fecske,
körbe repkedte papát.*

*Hol van már a lepke szárnya,
hol van már a nagypapa?
Régi házra hullt az árnya,
másvilágba szállt haza.*

*Új napokban ott a régi,
változatlan változás.
Múlt és jelen egymást éri:
van tovább, és... nincs tovább.*

Csikai Gábor

A harang napja...

Tóközy Tamás atya még a '90-es évek végén került Hanságcsépusztára, és nagyon megkedvelték a hívek (de nem csak ők, hanem szinte az összes falubéli), ezért is vette mindenki olyan nehezteléssel, mikor 2015-ben a megyéspüspök úgy döntött, hogy itt az ideje őt áthelyezni egy másik szolgálati helyre. A széppusztaiak meghiúsítottan, könnyek közepette búcsúztak el a közkedvelt Tomi atyától, és nem nagy lelkesedéssel, de azért némi megelőlegezett bizalommal várták az új plébánost.

Kéry Lajos végül szeptember 1-jén költözött be a plébániára, és eleinte meg is szolgálta a megelőlegezett bizalmat, mert szívhez szóló szép miséket tartott, hittant szervezett a már megbérmálkozott gyerekeknek. De a falu jeles napjaiból is kivette a részét, mikor is Dányi András polgármester kérésére megáldotta, amit éppen meg kellett áldani.

Az első botrány azonban már októberben kirobbant az atya körül, amikor a 90 esztendőes Szánthó „Karcsi bácsi” visszaadta lelkét Teremtőjének – jóllehet az öreg bizonyosan nem így fogalmazott volna, hiszen egész életében meggyőződéses kommunista volt, és ennek megfelelően az egyházzal és annak képviselőivel sem ápolt barátságot.

Hanságcsépusztán időtlen idők óta az volt szokásban, hogy mikor valaki helyi vagy helyi születésű meghal, a vallásától függetlenül meghúzzák a templom lélekharangját. Éppen ezért a szomorú napon az ifjabb Szánthó Karcsi – aki mondjuk ifjú már nem volt, hisz maga is 70 felé közeledett – becsöngetett Lajos atyához.

– Dícsértessék, plébános úr! – köszönt illendően.

– Mindörökké, ámen! – válaszolta Lajos atya. – Miben lehetek a segítségére?

– Meghalt az édesapám, idősebb Szánthó Károly, érette szeretném meghúzatni a lélekharangot.

– Egy pillanat! – mondta a pap, azzal visszament a plébániára. Karcsi ekkor még abban a hitben volt, hogy csak a kabátjáért megy, ám Lajos atya egy vaskos könyvvvel a kezében tért vissza, és azt tanulmányozva így szólott:

– A kimutatásokban nem látom, hogy az édesapja fizetett volna egyházadót!

– Hát az az igazság, hogy az öregem nem volt az a nagy temp-lomba járó... – vallotta meg a dolgok állását Szánthó.

– Akkor meg minek kellene meghúzni érette a lélekharangot? – értetlenkedett Lajos atya.

A kérdés Karcsit szíven ütötte.

– Mert az így szokás itt nálunk, Széppusztán! – jelentette ki meggyőződéssel.

– Ez bizony igencsak rossz szokás, ezért ennek mától vége! – zárta rövidre a vitát a pap, és békésen visszaballagott a lakásába.

Karcsi kövé váltan nézett utána. Aztán összeszedte magát, és nagy lendülettel be is robogott a polgármesteri hivatalba, ott is egyenest Dányi András irodájába.

– Mit tehetek érted, Karcsikám? – érdeklődött a polgármester.

– Képzeld csak el, ez az új pap nem akarja édesapámért meghúztatni a lélekharangot, merthogy az öreg nem fizetett egyházadót!

– Na, ilyet sem hallottam még ebben a faluban! – válaszolta Dányi. Azonnal elővette a mobilját, és felhívta Lajos atyát:

– Szervusz, Lajos!

– Szia, András, miben lehetek a szolgálatodra?

– Te, figyelj! Itt ül nálam Szánthó Karcsi, és azt mondja, nem akarod meghúztatni a lélekharangot az édesapja emlékére.

– Jól mondja! De hát minek is kéne kiharangozni olyasvalakit, akit sosem érdekelt az egyház. Szerintem ezt ő maga sem kívánná.

– Ezt talán döntse el a hozzátartozó!

– Azóta megnéztem, ő soha egyetlen fillért sem fizetett a hanságszéppusztai egyházközség javára, szóval, ne ő döntse el, kiért kell harangozni! – replikázott a pap, és nem is volt hajlandó folytatni a vitát.

Így történt hát meg az a példátlan eset, hogy Szánthó Károlyért nem szólott a lélekharang a szülőfalujában, ott, ahol az egész életét leélte.

November elején aztán Kormos Lajosékkal játszotta el ugyan-ezt az atya, de a polgármesternél akkor telt be végképp a pohár, mikor távoli rokona, Elek Emilné Dányi Margit halálakor is néma maradt a harang. Rögtön az incidens után az irodájába hívta az alpolgármesterét, Koós Pétert – Hanságszéppusztá negyedik ilyen nevű lakosát.

– Valamit most már kezdeni kéne ezzel az üggyel – fejtette ki Dányi –, mert az nem állapot, hogy idejön ki tudja, honnét egy pap, aztán felrugdalja a régi idők hagyományát!

– Esetleg próbáljunk meg beszélni a püspökkel! – vetette fel Koós.

– Á, az nem fog szembe menni a papjával, anyagiasabb annál, hogysen ennyi egyházadót is veszni hagyjon.

– Akkor állítsunk fel az egyik temetőbe mi magunk egy haranglábat, aztán ott azért harangozunk, akiért akarunk.

Dányinak ettől az ötlettől hirtelen felcsillant a szeme:

– De minek is állítanánk haranglábat, mikor a halantabányai temetőben ott a ravatalozókápolna, annak meg a tornya üres!

– Tényleg, ez sem rossz gondolat! – csapott a homlokára Koós.

– De mennyibe kerül egy ilyen harang, utánanéztél már?

– Nem olyan drága, hogy ne tudnánk kifizetni... – dünnyögte a polgármester, aztán szélesen elvigyorodott. – De szerintem mindenki jobban a magáénak érezné az ügyet, ha gyűjtenénk rá!

Ebben aztán meg is egyeztek, és a helyi újság, a Pusztai Hírmondó következő számában megjelent a felhívás:

Akikért a harang szól...

A harangszó a híreket vitte, a lélekharang pedig évtizedek, sőt talán évszázadok óta szeretteink eltávozását tudatta falvaink lakóival. Halantabányán, Hanságszéppusztán és Gazdagerdőn is a régi idők hagyománya ez, melyet a három

falu egyesítése óta is tiszteletben tartunk, és megőrizzük. Az utóbbi időben azonban nehézségek támadtak e nemes hagyományörzésben, nem konghat mindenkiért a harang. Ezt ne hagyjuk! Szólaltassuk meg a lélekharangunkat ismét mindenkiért! Polgármesterünk, Dányi András és alpolgármesterünk, Koós Péter ezúton gyűjtést kezdeményeznek egy mindenkiért megszólaló harang elkészíttetésére, melyet a halantabányai temetői kápolna tornyában kívánnak elhelyezni. A 2015. évi képviselői keretüket erre a célra ajánlják fel, és kéri Hanságszéppusztai község lakosait, hogy amennyiben egyetértenek ezzel a fontos kezdeményezéssel, támogassák azt! Hozzájárulásaikat e nemes célhoz a Hungária Takarékszövetkezet, Hanságszéppusztai Kirendeltségénél vezetett alábbi számlaszámon tehetik meg: 7982564-1935472, a közleményben álljon: „Adományok a harangért”

Köszönjük!

Ez a rövid hír nagyobb hullámokat vert a faluban, mint az újság többi húsz oldala együtt – hamar ez lett a közbeszéd első számú témája. Ahogy az lenni szokott, a falu két táborra szakadt. A valóságosabbak, illetve azok, akik egyébként sem kedvelték különösebben Dányit, a plébános oldalára álltak. A kevésbé templomjárók, valamint a pap személyét ellenzők viszont a polgármestert támogatták. Az egyik tábor azt hangoztatta: miért is harangoznának olyanokért, akik még annyira sem becsülik meg az egyházat, hogy egyházi adót fizessenek. A másik fél viszont úgy vélte: a templom a közösségé, így a haragnak minden elhunyt emlékére meg kell szólalnia – függetlenül attól, ki mennyire vallásos.

Dányi persze nem tétlenkedett, szokása szerint azonnal és nagy lelkesedéssel vetette bele magát a csatába. Felderítette az ország egyetlen harangöntő mesterét, aki el is jött Hanságszéppusztára, és miután megvizsgálta a tornyot, tett egy egész kedvező ajánlatot a harangra és a tartó-, valamint a húzószervezetre. A gyűjtés is igen szépen alakult, tavaszra már komoly összeg gyűlt

össze, így a helyi újság húsvéti számában csupa jó hírről tudtak beszámolni:

Akikért a harang szól... tavasszal

Decemberi számunk megjelenése óta komoly előrehaladás történt a Dányi András polgármester és Koós Péter alpolgármester kezdeményezte lélekharang ügyében. A halantabányai temetői ravatalozó kápolnában a szakemberek felmérték a helyzetet, és azt állapították meg, hogy az épület tornya eleve harangszobának készült. Ezek alapján azt is feltételezhetjük, hogy a ravatalozó építtetői, Walter Géza és hitvese, Koós Rozália – akik „Hálából, hogy poraik hazai földben pihenhetnek Isten dicsőségére és Szent Antal tiszteletére építtették e szent hajlékot”, ahogy az az épület falán lévő emléktáblán olvasható – eleve erre a célra szánták a tornyot. Ezért az új harangot ott fogjuk elhelyezni.

A 80 kilós harangot a tartó-, lengő-, és elektromos húzószervezettel egyetemben megrendeltük, és szerződést kötöttünk Erdöss Lajos révén-alsóréti harangöntő mesterrel. A harang és a kiegészítők elkészítése körülbelül négy hónapot vesz igénybe, így azok szállítása és beszerelése a toronyba júliusban várható. A szerkezet teljes ára a munkadíjjal együtt bruttó 1 635 760 forint lesz. A harang megvalósítására a falubeliek és az elszármazottak adakozásából már 1 009 000 forint gyűlt össze, így a vételár felét előlegként ki tudtuk fizetni. Ezúton szeretnénk megköszönni mindenkinek az eddigi nagylelkű támogatását, mellyel ügyünk mellé álltak. Mivel azonban a harang és tartozékainak költsége még nem gyűlt össze teljesen, kérjük, hogy lehetőségeikhez mérten továbbra is segítsenek – a már ismert számlaszámon szívesen fogadjuk adományait.

Az újsághír megjelenése után lényegében csak egy hónap telt el, és a szükséges pénz már össze is gyűlt, ami komoly visszahan-

got keltett az egyházmegyénél is. A megyéspüspök állítólag kifejtette Helyes Imre atyának, a hanság széppusztai származású mosonmagyaróvári plébánosnak – aki egyébként sokkal inkább jóban volt Dányi Andrással, mint Kéry Lajossal –, hogy ezt az egész ügyet a széppusztai plébános rosszul kezelte, végső soron erősen elrontotta.

– Hogyan van az – fejtette ki állítólag a püspök, igaz, nem ezekkel a szavakkal, bár még ezt a finomított verziót sem erősítette meg senki –, hogy a hanság széppusztai polgármester érzékenyebb lelkületű mint az egyház papja? Hát hova tegyem ezt a jóembert, hogy ne okozzon több kárt nekünk?

Azonban ez csak az első lépés volt a történetben, mert ami ezután következett, az végképp betette az ajtót Hanság széppusztán Kéry Lajosnak. Július elejére ugyanis tényleg elkészült az új harang, ezért Dányi és Koós úgy döntöttek, hogy a hagyományosan július végén tartott falunapon fogják ünnepélyesen felemelni a toronyba. Igen ám, de hogyan nézett volna ki az, ha csak úgy simán, mindenféle egyházi áldás nélkül húzzák fel? A helyi plébánost nyilván nem akarták felkérni az áldásra, főleg miután a pünkösdi bérmálás utáni ünnepi ebéden azt jelentette ki a Halanta vendéglőben:

– Én aztán ennek a Dányi-harangnak közelébe nem megyek, és azt sem várhatják el tőlem, hogy bármelyik temetésen megszólaltassam!

Persze másik papot felkérni erre a feladatra a kialakult helyzetben ugyancsak visszás lett volna. Ráadásul a polgármester fülébe jutott, hogy a megyéspüspök sem vállalná a felkérést. Így aztán a polgármesternek igencsak főtt a feje, mitévő is legyen. Megint az irodájába hívta Koóst, de ezúttal Helyes Imre atyát is, hogy megvitassák, mégis mitévők legyenek.

– Ugyebár te nem áldhatod meg – mutatott Dányi az óvári plébánosra –, de mondjuk ezt nem is kérnénk...

– Persze, ez természetes – jelentette ki Imre atya. – De ebben a helyzetben többet jelentene, ha valami magasabb rangú pap áldaná meg.

– Na jó, de mégis ki legyen az? – vakarta meg a fejét Koós. – Bármelyik püspököt kérjük fel, az lesz az első kérdése, miért nem a győri áldja meg, ha pedig elmondjuk neki a teljes történetet, végképp nem fogja elvállalni.

– És mi a helyzet az esztergomi érsekkel? – kérdezte Dányi.

– Neki jó embere a győri püspök, úgyhogy ő sem fogja vállalni – ingatta a fejét Imre atya, majd hirtelen elmosolyodott. – Támadt viszont egy ötletem, de ahhoz telefonálgatnom kell. Egy-két nap múlva jelentkezem – azzal felpattant, és kiviharzott a polgármesteri irodából.

Dányiék döbbsen néztek utána, aztán megvonták vállukat, és erőt bíztak benne, hogy valami forradalmi megoldás juthatott az eszébe a papnak, mert ha nem, akkor így, egy hónappal falunap előtt igencsak benne vannak a pácban.

Helyes Imre három nap múlva jelentkezett, és olyan dolgot mondott, amitől Dányi kis híján elhajította a telefonját, aztán azonnal hívta Koóst, akinek ugyancsak leesett az álla.

Egy héttel később, egy verőfényes július eleji napon összecsomagoltak, és az önkormányzati kisbusszal elutaztak valahova; hogy merre mentek, azt a polgármesteri hivatalban is csak találgatták. Aztán a következő napon, úgy 10 óra tájban megcsörrent Sarkadi Sándor jegyző telefonja, a polgármester volt a vonalban:

– Szervusz, Sanyikám, András vagyok egyenest Rómából. Légy olyan kedves, írd ki az önkormányzati Facebook-oldalra a következő közleményt: *„Községünk polgármestere, Dányi András, valamint alpolgármestere, Koós Péter a mai napon délelőtt 11-kor részt vesz Ferenc pápa audienciáján a Vatikánban, a VI. Pál teremben, ahol az egyházfő személyesen fogja megáldani a közösségi adakozásból készült temetői lélekharangot. A harangot tegnap Helyes Imre mosonmagyaróvári plébános társaságában és közbenjárásával vitték Rómába, és két nap múlva érkeznek haza. Az Őszentsége áldását hordozó harangot az ideai falunapon fogják ünnepélyes kezek között felemelni a temetői ravatalozókápolna tornyába.”*

Mint utólag kiderült, Imre atyát sem hagyta nyugodni az a gondolat, hogy valaki, magas rangú egyházi vezetővel kellene

megáldadni a harangot. Erről eszébe jutott, hogy még a szemináriumba együtt járt Jandó Erik atyával, aki azóta a Római Magyar Intézet igazgatója lett, neki pedig jó barátja Richard Rosenberg, az előző és a mostani pápa személyi titkára. Így aztán Helyes felhívta Jandót, vázolta neki a szülőfalujában kialakult helyzetet, ő pedig ugyanígy tett Rosenberggel. Történt még néhány telefonváltás oda-vissza, végül Imre atya nagy vidáman közölte a jó hírt Dányival:

– Úgy érzem, sikerült megoldanom a harang megáldásának problémáját.

– Na, ennek nagyon örülök! – lelkesedett a polgármester. – És kit sikerült rábeszélned? A pannonthalmi apátot?

– Nem, annál kicsit följebb merészkedtem. Jorge Mario Bergoglio atya Rómában nagyon szívesen megáldja a harangot, csak oda kell juttatni.

– Már bocsánat, de nem hiszek a fülemnek. Te elintézted, hogy a pápa megáldja a harangunkat? – kérdezte Dányi hitetlenkedve.

– Hát igen, gondoltam, ennyit megérdemel ez a szép kezdeményezés!

Így aztán egy héttel később már Rómában is találták magukat, ahol kénytelenek voltak megállapítani, hogy Imre atyának profi őrangyala lehet, mert az ottani zűrzavaros forgalomban még a nagy olasz átlagnál is kaotikusabban vezetett, mégsem történt bajuk. Az audiencia reggelén, hogy el ne késsenek, egy kizárólag gyalogosoknak kijelölt téren hajtott keresztül, mielőtt meglátott egy kerítés tövében egy üres helyet.

– Á, ott le is parkolunk! – mondta nevetve, mire Koós csak annyit tudott mondani:

– Nyilván ezt a helyet csak nekünk tartották fenn Rómában!

De Imre atya nem reagált erre, kiugrott az autóból. A csomagtartóból elővarázsolták a harangot, amelyet még otthon egy tolókocsira erősítettek, és a hanságszéppusztai küldöttség a legközelebbi bejáráshoz ment, ahol a plébános olasz nyelven hosszas megbeszélésbe kezdett az ott álló sötét öltönyös úriemberekkel.

– Ide be nem fogunk jutni! – állapította meg lemondóan Koós, ám a következő pillanatban már nyitották is az ajtót, ők pedig beléptek. Odabent aztán Helyes meggyorsította lépteit, maga után húzva a harangot. Dányi és Koós alig bírta őt követni. A vágtnak az lett az eredménye, hogy a teremben a korlát mellett sikerült helyet szerezniük. Az audiencia végén Ferenc pápa körbejárt a megjelentek között, előttük is megállt, rutinosan megáldotta a harangot, és át is vette Dányiék ajándékait, többek között egy, a hanságsszéppusztai templomot ábrázoló üvegtárgyat.

Harmadnap, amikor a küldöttség hazatért a Vatikánból, egy újabb, meglehetősen izgalmas hírral fogadták őket:

– Lajos atya már elköltözött a faluból. Állítólag hétfőn érkezik az új pap! – számolt be nekik a fejleményekről a jegyző.

Így aztán a falunapon már az új plébános, Rátonyi Ervin tartott ünnepi beszédet. Miután a harangot az öntőmester emberei felemelték a toronyba, Dányi lépett a mikrofonhoz.

– Kedves Vendégeink! Hamarosan elérkezünk a nap legmeghatóbb pillanatához: Erdöss Lajos, aranykoszorús öntőmester megszólaltatja a Ferenc pápa megáldotta lélekarangunkat. A harangot, amelynek megszületésénél sok hanságsszéppusztai bábáskodott. Mert, ahogy a legnagyobb magyar, Széchenyi István mondta: „Egynek minden nehéz, soknak semmi sem lehetetlen”. Ennek a közös összefogásnak – és az önök nagylelkű adományinak – köszönhető, hogy ilyen rövid idő alatt elkészülhetett ez a harang. Sajnos mégsem elég gyorsan, hiszen a gyűjtés megkezdése óta hárman is eltávoztak közülünk – olyanok, akik szívügyüknek tekintették e harang megszületését. Az első kondulás szóljon az ő emlékükre, de azon két honfitársunknak az emlékére is, akiknek lelki üdvéért nem konghatott. És kongjon azokért is, akik az évszázadok során Hanságsszéppusztáról eltávoztak.

Viola Szandra

Három kiút

*A reggelből három kiutat lehet találni:
egyed délre, egyed estére,
egyed pedig a fehér éjszakákhoz.
Aki odaér a fehér szellemek
kuszálta éberségbe, láthatja,
ahogy minden szín tájjá válik.
Nem is léteznek többé színek.
Hiszen volt-e valaha piros a tűzrakás tudománya nélkül?
Volt-e valaha kék, azelőtt, hogy a föld levált az égről?
Volt-e zöld, mielőtt az első tetemet belepte a moha?
Aki ezt belátja, tudja, hogy nem ura senki a holdvilágnak,
amikorra ezt belátja, már tudja, hogy kifelé néz,
a nagy szarvasünnő fejéből,
amelynek bordája a Tejút, veséi a Merkúr és a Vénusz.
A szarvasünnő szemén át látni, ahogy a
reggel, a dél és a fehér éjjel elágazásában,
az ősköveken szikrázik a kobalt – fény.*

Figyelni, látni

*Figyelni pangea magányát
az ős-vizeken,
azt volna jó,
látni,
hogyan osztja szét önmagát az Egy,
látni
tündöklő elmúlást,
kövek életét,*

*folyó áramlásában
elkopó csillagfényt,
kialvó vörös óriásokat,
holddá szegődő bolyongókat.
De mindehhez a test lassú is,
gyors is,
emberlét kevés.
Hát láss inkább
mezőnek,
égnek,
rengetegnek,
hullámozás és part pulzálásának,
hízogó apálynak, dagálynak,
láss füstpaha füveknek,
a mélyben forrongó magmának,
karsztnak, folyónak,
boldog torkolatnak,
láss tengernek!*

Csányi István

Szinkronicitás

Lassan, komótosan szöszmötölt az íróasztal körül, lekapcsolta a rádiót, és elindult a lift felé. Négy óra múlt három perccel. Telefonjára nézett. Senki nem kereste, semmi nem történt. Leért a földszintre, nyílt a fotocellás ajtó, kilépett az épületből. A bejáratnál megállt, körülnézett, majd átvágott a toronyház mellett, a régi csemegebolt épülete mögött. Mára elege volt mindenkiből, nem akart találkozni senkivel. A sarkon, a kebabos előtt többen váraкоztak. A pulthoz közel egy alacsony, kopasz férfi állt. Éppen csak rápillantott mielőtt a körútra esett a tekintete, és arra gondolt, nemsokára az állomásra ér, már csak néhány perc. Siegett, éhes volt. Bár érezte a friss hús, a zöltség, és az utcai sütöde forró gőzét, a távolságra és az időre gondolt, mely a vasúttól még elválasztotta. Haza akart érni minél hamarabb. Sokan iparkodtak körülötte. Péntek, hétvégi forgatag. A kebaboshoz érkezett, amikor a kopasz férfi sorra került. A hang ismerősnek tűnt, a gesztusok is: a kézmozdulat, a fejbiccentés, a vállak ritmusa, a karikálábak mozgása mind-mind valakit idézett régről, valakit, akit már majdnem elfelejtett, akivel valami miatt, ő sem tudja miért, soha többé nem akart találkozni.

De ő nem lehet itt. Úgy tudni, külföldön él. Párizsban, talán. Ha mégis ő az, nyilván hazautazik, oda, ahol együtt gyerekeskedtek, ahol egyazon baráti társaságba jártak, és ahová minden munkanap végén maga is hazavonatozott. De akkor találkozni fognak. Legkésőbb az állomáson. Az is lehet, hogy már most kiszúrta, figyel, és feltett szándéka, hogy megszólítsa. Igen, biztosan így van, pedig nincs miről beszélniük. Magában már rég lezárt vele mindent. Emlékszik, hányszor csörgette meg a mobilját, üzent neki többször is. Először csak kényelemből nem reagált, később pedig azért, mert nem akart magyarázkodni. Tudta, hogy azok után, amit együtt átéltek, indokolatlanul és méltatlanul vette

semmibe régi barátját. Biztosan valami fontos dolog miatt hívta. Talán segítségre volt szüksége, sőt, ez egészen bizonyos, különben miért kereste akkor, úgy nyolc éve, és annyszor rövid idő alatt. De mit csinálhat épp itt...? Lehet, hogy elszegényedett, és most már otthon lakik az anyjával. De akkor nem állna sorba egy gyorsétkezde előtt. Vagy a fene tudja. Mindenesetre szaporázni kezdte a lépteit.

Nem nézett hátra, sietett. Mielőtt az állomásra indult, még útba kellett ejtenie a legközelebbi bankautomatát, mert készpénzre volt szüksége. Ez némi kitérőt jelentett. Nem baj, gondolta, legalább jobban meg tudja figyelni őt. A zebránál mert először hátranézni, mintegy száz méterrel arrébb. A kopasz férfi még ott állt a pult előtt, valamit magyarázott. Ez tuti, hogy ő...A lámpa most váltott pirosra. Legalább egy percet kénytelen-kelletlen várnia kell, nem mehet tovább, és nem tűnhet el addig. Nézte a lámpát, az érkező autókat, majd nem bírta ki, újra a kebabos felé tekintett. A kopasz férfi most egyenesen abba az irányba meredt, amerre ő állt. Ijedten figyelte a két fekete pontot, melyet a szemének gondolt, és abban a pillanatban biztos volt benne, hogy felismerte. Őt nézi. Mintha már indulni is készülne feléje. A lámpa ekkor váltott zöldre. Az automata még kétszáz méter innen. Átért. Az úttest jobb oldalára. Mellette tömött sorokban autók, füstös forgalom, bal felől nagy, széles üvegek, viaszszínű kirakatbabák, retró dizájn, mindenfelől világító neoncsövek. Maga elé bámulva sietett. Ő már biztosan a nyomába ért. De mit akar még tőle ennyi idő után? Miért nem vette tudomásul, hogy eltávolodtak egymástól – az akkor volt, most meg most van, hagyja őt békén.

Nem mert hátra nézni. Hogy mégis figyelemmel kövesse őt, a kirakatüvegben tükröződő utcaképet figyelte. Emberforgatagot látott csupán, kivehető alakokat nem.

Miután lehúzta a kártyát, a bank ajtaja nehezen nyílt. Bent csend. Kintről tompa morajlás, arctalan emberek szürke sokasága a járdán. A biztonságos menedék rejtekéből néhány másodpercig kifelé bámult. Nem látta őt, de biztos volt benne, hogy

meghúzódtott valahol a bank bejáratának oszlopai mögött, és vár rá.

Néhány percbe telt, míg kivette a pénzt. Amint végzett, arrébb lépett, és a csomagolást szolgáló kis bútorlapra pakolt. Az üvegajtó, mely a kinti lármát továbbra is kellemes morajlássá szűrte, tőle jobbra volt. Fel-fépillantott, várta, hogy nyílik, de nem történt semmi. Tétova mozdulatok után lassan elindult a kijárat irányába. Első pillantása az oszlopokra esett. Két dohányzó fiatal állt egymással szemben. Fiúk, úgy tizenhat mindkettő. Túl rajtuk a járdán, gyér tömeg, de az ismerős sehol.

Most már az állomás felé vette az útját.

Péntek délután volt. Mindenki sietett haza. Kiskabátos emberek igyekeztek vele egy irányba. Innen nincs messze a vasút. A tömeget figyelte. Ha az a valaki mégsem a bank felé indult, és nem őt követte, akkor már jóval előtte járhat. Kopasz fejet keresett, kis, kék hátizsákot, széles mozdulatokkal igyekvő embert.

Sietős léptekkel a vasútállomáshoz igyekezett. Távolabb, elég messze ahhoz, hogy szabad szemmel jól láthassa, észrevett valakit, akiben ismét felismerni vélte régi barátját. Hátizsákjából szemüveget kotort elő. A kép kiélesedett. Láta, amint ő belép egy üzletbe. Igen, stimmel, a vadászati bolt az. Szenvedélyesen szerette a puskát még annak idején is. Jó így, gondolta. Mire onnan kijön, ő messze lesz, talán már kint az állomáson. Csak rajta múlik, hogy ne találkozzanak. Uralnia kell ezt a helyzetet, hiszen mi a fenéről beszélgetnének annyi idő után. Főleg, hogy barátja évekig levegőnek nézte. De úgy véli, őt ez most nem érdekelné, a képébe vigyorogna, kezét rázna, és arról kérdezné, mi van vele. Majd jönne az alakoskodás, arról beszélne, mennyi mindent csinál, és hogy milyen emberekkel találkozik nap mint nap. Nem akarja ezt hallani. Réges-rég leszámolt az ilyenyszerű alakokkal. Mármost, réges-rég úgy döntött, komoly, felnőtt emberként megteheti, hogy elkerüli az ilyenféléket. És most meg is teszi.

Elhaladt a vadászati bolt mellett. Mobiljára pillantott, tíz perc múlva öt óra. Böven van ideje a vonat indulásáig, talán még úgy negyedórát várakoznia is kell. Ott, abban a negyedórán vi-

gyáznia kell, nehogy összefussanak. Majd bemegy a jól ismert újságos üzletbe, odaáll abba a sarokba, ahol a friss folyóiratokat szokta lapozgatni, és majd a szeme sarkából figyeli, mi történik körülötte. Oda ő nem fog bemenni. Ismeri, sohasem szeretett olvasni. Még újságot sem. Igen, ez lesz a stratégia, ezt kell tennie. A peronra csak egy-két perccel az indulás előtt megy ki.

Mire az állomásra ért, mindezt szépen végig tudta gondolni. A csarnokban a megszokott nyüzsgés fogadta. Táskák, csomagok, körülöttük emberek, ilyenek-olyanok, sorban állás, a levegő telítve a frissensült illattával, zaj, meleg, türelmetlenség. Az újságos üzlet felé indult. Zárva volt. A táblán a magyarázat: „felújítás miatt”.

Hátralépett, és visszafordult a főbejárat irányába. Fürkészve meredt a belépőkre. Egyelőre semmi. Nem látta őt. Mindegy. Kimegy a peronra. Ha nem késik a vonat, márpedig a hangosbemondó nem jelzi, nagyjából tíz perce maradt. Addig valahogy kimozogja a találkozást.

Az aluljáróban most nem sietett, mint általában. Szinte számolta a másodperceket. Hátra-hátra pillantott. Érkezők és távozók körülötte. Kéregetők keresték a tekintetét. A mellkasában enyhe szorítást érzett. Mi lesz, ha ő is így végzi egyszer. Erősödő fémszag. Szerette ezt a különös, hideg huzatot. Gyerekkorára, Pestre és a metróra emlékeztette. A tizedik vágányhoz vezető feljárónál még egy pillanatra megállt, megigazította hátizsákját, és lassan, körbe-körbe tekingetve elindult felfelé.

Nagyjából öt percet várt, mikor ott, távol, az esti napsütésben feltűnt a vonat. Ismerős arcok a várakozók között. Igyekezett távol állni a feljárótól, de azért úgy igazodott, hogy mindent észrevehessen. Nézte a zajos embereket, az utazók meg-megújuló rohamát. Mindjárt itt lesz, itt kell lennie, egyébként lemarad, gondolta. Jönni fog. Már sisteregtek a sínek, és egyre közeledett a mozdony is. A várakozók a sínektől hátrébb húzódtak. Gyerekek sikongtak izgatottan. A padon ülők hirtelen felálltak.

Éppen fékezni kezdett a vonat, mikor észrevette a kopasz férfit, akit a vadászati boltba látott bemenni. Háttal állt neki laza

terpeszben, körülbelül húsz méterrel arrébb, derekára kötött pulóverrel. Ő is a beérkező szerelvényt figyelte. Lehet, hogy ő nem az, aki a kebabosnál állt... Elkapta a fejét, és a másik irányba mozdult.

Éles csikorgás, majd kinyíltak a szerelvény ajtajai. Tódulni, nyomakodni kezdtek a feszült arcú emberek. Csak a leghátsó kocsiba tudott felszállni. Nem reménykedett ülőhelyben, mégis minden kupét alaposan végig mustrált. Fáradt volt. Hátizsákját magához szorítva, izzadtan araszolt előre a túl szűkre szabott folyosón. Néha az ablak felé fordult, ki-ki nézett, őt kereste. Hol szállhatott fel?

A hering módjára állók között csak nehezen tudott előre lépni. Néhány türelmetlenebb utas szóváltásba keveredett. A fülkék tömve, a bentlévők alig fértek, és szinte kivétel nélkül a telefonjukat búvölték. Majd hirtelen, nem értette miért, szellősebbé vált a folyosó, és a soron következő kupé üvegén át egy gyerek nagyságú üres ülőhelyre lett figyelmes. Elhúzta az ajtót, majd megkérdezte, leülhet-e. Az idős úr szelíd mosollyal bólintott, tessék csak. Hátizsákját maga fölé emelte, a tartóba lendítette, óvatosan, vigyázva, hogy véletlenül se lökje meg a mellette lévő. Leült. Ösztönös mozdulattal kapott a mobilja után, automatikusan koppintott a jól ismert ikonra. Elsőként egy régi fényképet látott. Háttérben az Eiffel-tornyot, előtte jókedvű, negyven körüli férfit, pólóján a magyar és a francia zászló színeivel, mellette egy kislányt, aki a copfját babrálja éppen, miközben vicces mozdulattal a férfi kopasz fejére mutat. A vastag fekete szalagot, mely a kép jobb felső sarkában húzódott, csak néhány pillanat múltán vette észre.

Hátradőlt. Tompa volt az agya. Kifelé bámult az ablakon. Elhomályosodott előtte minden. Szaladt a táj, és szaladt az idő. A mobilját maga elé tette. Kikapcsolta a képernyőt.

Nagyjából egy óra, és hazaér.

Már csak erre gondolt, semmi másra...

Lajtos Nóra

Szonja Zsukovszkaja szerelmi vallomása

*Tavaszeleg tenyereden ott volt
a májusi orgona arca. Én láttam,
fehér volt, mint az anyatej, mely
egykor elhagyta mellbimbóimat,
és lila, akár egy megduzzadt ér a halántékodon.*

*Nem szabadna verset írnom rólunk,
hogyan metszettél meg rózsabokorként,
hányszor tavaszodott ki bennem
egy gyöngyvirág-álom, melynek
az illatára emlékszem csak.*

*Az ölelés virágai sem nyílnak többé
számunkra. Szertefoszlottam benned,
pedig tudom, szerettél, de most úgy
érzem, mint aki madáretetőket akaszt
fel a fákra, ám elfelejt beléjük magvakat szórni.*

*Juharfenyő szeretnék lenni, ki
félezer éven át nézi ugyanazt a tájat.
Örökzölden tündökölni akkor is, ha
már nem leszel, túleveleimmal
üzenni a szélnek: mennyire szeretlek.*

Szonja Zsukovszkaja érzelmi élete

*Tavirózsa-méhemben nyílnak
a legszebb sóhajok. Hófehér
liliom-bánat ül vállamon.
Madárfiókákat etetek szívemen.
Mindenki mást ért fájdalomon.*

*Felhőlugas alatt átindázik
hervadt borostyán-dalom. Az
égbe nyúló tujafák combjaiban
ott lappanganak a beteljesületlen
szerelmes éjjelek érszűkületei.*

*Mohásodnak az emlékek.
Szétgurulnak a kalárisok.
Szememben égő csipkebokrot
hordok. Tavirózsa-méhemben
nyílnak a legszebb sóhajok.*

M. Fehérvári Judit

A megszállott

Barna Sándor volt a tisztességes neve. Nem tűrte a beceneveket, sem azt, hogy ne a teljes nevén szólítsák. A fürdőszobámat kellett átalakítani, nevezetesen mindenekelőtt a fürdési lehetőséget, mert az engedetlen csípőim miatt nehezen tudtam kiszállni a kádból. Egy hirdetésben találtam rá. Az első napon nagy várakozással vártam a megbeszélt időre. Meg is érkezett, de nem hozott magával semmiféle szerszámot. Ezt önmagában is furcsállottam. Akkor azt gondoltam, felméri, mit is kell majd arrébb tenni, mennyi járólap, csempe, fugázó anyag kell a hadművelethez.

Nem így történt. Az ütött-kopott hátizsákjából elővett tizenkét hófehér gyertyát, majd a konyhaasztalra téve egy rombusz alakzatba rendezte őket, és egymás után mindet meg is gyújtotta.

– Tudja, asszonyom, én nem dolgozom, csak tiszta helyeken.

– De hiszen, itt tiszta van! – válaszoltam sértődötten.

– Azt sohasem tudni – mondta, és a gyertyákat egyesével vizsgálta.

– Nincsenek holt lelkek – mosolygott később elégedetten. – Kezddetjük is felmérni a munkát!

Később elmesélte, hogy minden egyes napon magához hívja az itt maradottak szellemét, és hazaküldi őket a végső helyükre.

– Az hol van? – kérdeztem kíváncsian.

– Nem tudom – felelte –, de soha nem jött még vissza senki sem.

Félni kezdtem tőle. Belegondoltam, hogy én itt vagyok egyedül ebben a lakásban egy idegennel, de ha már elkezdtem, hát végig is kellett csináljam. Miután feljegyezte, mi mindent kell megvennem, odakanyarította a cetli végére: „Barna Sándor rendelése”. Megkértem, hogy jöjjön velem, mert egyedül nem tudok hazahozni annyi mindent, amire szükség van. Belement.

A Lagúna Lux Fürdőszobaszalonban aztán hirtelen heves veszekedésbe kezdett.

– A zuhanykabin nem fér be. Zuhanytálca kell a mosdó miatt. El ne képzelje, hogy átvezetékelem az egész helyiséget! Itt ez csinos darab, ez megfelel.

– Nem – válaszoltam. – Akkor legyen olyan, mint egy torta-szelet, de ne érezzem magam egy kórházban! Ez éppen olyan, mint az ottaniak.

– Minek pocskéolja a pénzét? Ezt vesszük meg és pontkum.

– Tudja, mit, magára kellene egy pontot tenni, talán megtanulná, ki a megrendelő, és mit akar! – replikáztam. – Ha ez nem tetszik önnek, le is út, fel is út, talállok mást a munkára.

Erre megjuhászcodott egy időre, de a csempe és a fuga színénél újra megpróbálkozott. Sikertelenül.

Igazából azért nem küldtem el, mert bivalyerősnek látszott hatalmas termetével, köpcös testalkatával, és egyedül dolgozott, nem kellett mellé segéderő.

Hogyan fogja vajon az öntöttvas kádat egyedül kiemelni, és kivinni a lakásból? – ötlött eszembe. Ezt azonban már nem merem megkérdezni tőle.

Másnap aztán megjelent, és már szerszámokat is hozott magával. A gyertyaceremóniát is megismételte, azt hiszem, a biztonság kedvéért, majd munkához látott.

– No, ez aztán az erős ember! – gondoltam magamban ahogy figyeltem, miközben dolgozik.

A kádról pillanatok alatt leszedte a csempéket, majd az egészzet kiemelte a helyéről, és mire feleszméltem, már a folyosóra is kitette, végül a tárolómba is beállította. A csempéket komótosan szétválogatta, a fel nem használhatókat gondosan bezsákolta, és vitte a szemétkbe. Mire felocsúdtam, már készen is volt. Nem telt el három-négy óránál több. Ezután megebédeltettem, és faggatózni kezdtem.

– Kedves Barna Sándor! Régóta érzi a szellemeket?

– Igazából, nem, csak mióta elváltam – felelte. – Négy felnőtt gyermekem van, de nem keresem őket a lángolás miatt, ami a szívemben ég, és amit ők nem értenek meg. Nem tudok én szerelem nélkül élni! Legutoljára Pestre mentem, mert egy tőlem húsz

évvel idősebb hölgy lelkébe szerettem bele. Aztán a legelső gyertyázásom után kidobott. Hajléktalan lettem, egy vasúti kocsiban húztam meg magam, míg egy napon ordítózni nem kezdtem, és bevittek a pszichiátriára.

Később megtudtam, hogy most az édesanyjával lakik.

Miután végzett mindennel (egyébíránt meglepően gyorsan), megkérdezte:

– Kezeit csókolom, nem szeretne teljesen megismerni? Tudnék ám lángolni önért, de nagyon. Nem sok olyan szép nőt látam, aki kibírta a gyertyáim és a szellemeim. Jól meglennénk.

Nagyon kedvesen búcsúztam el tőle, és azt ajánlottam, keresse meg a lelki társát, mert az nem én vagyok.

Zuhanyzás közben még most is sokszor eszembe jut ez a fura figura.

Remélem, megtalálta a boldogságát!

Vass Tibor

Semlény a Szervezeten — Élménytisztázó körút

Bagoly huhog napszámban
(Drozsnyik István)

(Abbéli örömömben, hogy a „napszámban” szó
újból összefér a nap és a száj kapcsolatában is.)

*Az ezerkilencszáznyolcvanas évek elejét írjuk,
anyás, mamás, otthagys, megjövős, agyoncsillagoskodós
elsőverseket.*

*Élménytisztázó körútra a Rácz Ádámról a kormányváltós,
kétsébséges Verhovináinkkal indulunk. Egy kis utazós,
mágneses sakk mindig ott az ülés alatt,
a gyertyakulcs vonalához helytakarékosan, szépen passzolva
lehet fektetni.*

*Egy pihenő során partizhat magával az ember,
vagy Verhovinatárssal a Tatárdombon, magányos
szénégetővel a Bükkben.*

*A pár kilométerrel arrébbi, Szervezet utcai hasítás a kedvencem,
lefelé a Tatárdombról a robogás majdnem hatvannal.
Főleg a bedőlős részeknél nyernek más értelmet az üvöltő szelek,
az anya, a mama, az otthagys, a megjövös agyoncsillagoskodós lesz,
pedig még nem tudom, hogy kb. tíz év múlva
a Szervezeten nyomják az első könyvemet.
Drozsnyik Istvánt majd e tízévműlváról ismerem,
annak rendje és módja szerinti távolságból, én huszonegy,
ő harmincnyolc,*

*izeg, mozog, gesztikulál, pedig még nem tudom,
hogy kb. negyven év múlva a Szervezeten az ő műtermében,*

*ill. műtermeiben, szoborparkjában, zezugaiban ébredek rá,
hogy művészetének lényege, ereje éppen ez az izgés, a mozgás,
a gesztikulálás,
a sietős életritmus kisebb-nagyobb, sokféle alkotásba formált
szelídítés-rendje,
a meg- és a visszaszelídített, sokarcú művek egyetlen szép-arcú,
kollektív, nagyszabású arc-installációba emelése.
Drozsnyik alaposan elemzi az utazós, mágneses sakk átellenjén
játészó partnerét.
A küzdőtársak közt persze, hogy vannak anyások, mamások,
otthagynosak,
megjövők, agyoncsillagoskodások: a felállás így van rendjén.
Az is, hogy van, amelyiket fényes-, van, amelyiket mattfóliázza.*

*Ettől lesz ez az egyik legsakkosabb tartósság-vizsgálati
folyamat a legsikkesebb,
amibe én valaha is betekintést nyerhetek:
megfigyelhetem, ahogyan Drozsnyik István lépésről lépésre
képessé válik
a tartósítószermentes, elévülhetetlen művészet napi szintű
bealkalmazására,
és ha ennek egyik rutinos eleme az,
hogy 'pihenésképpen' verset ír, akkor egye fene, majd nem
izgéljük, mozgáljuk,
nem gesztikuláljuk külön azokat a többi művétől,
hanem felfogjuk, felöleljük köszönetteltjes örömmel: hisz
köszönjük,
hogy átélhetjük, korszakai, ciklusai milyen folyamatban
válnak olyan logikus,
periódusos és periodusos rendszer-elemékké,
melyben az összművészeti alkotásainak buja hálózat-részecskéi
a grandiózum felé nőnek: anyázódnak, mamázódnak,
otthagynosódnak,
megjövősödnak, agyoncsillagoskodódnak.*

*A Szervezet műtermében nem mindennapi lehetőség átélni,
 hogy ha a helyzet perio-dús, akkor bőtermő és bőtermű is:
 ám a bőség itt nem búság, a buja nem baja, a sűrű nem sárú,
 a szapora nem szappanopera. A sorozatos alkotás,
 egy-egy téma szériaszerű, több rétegműfaj több műfajrétegű
 feldolgozása
 (felbukkan ugyanaz a motívum performanszban,
 elektrográfiában,
 vasszoborban, rajzban, festményben, versben...) nála napi rutin.
 S az eredmény abból adódóan legalább oly szép, mint
 a királyok huszáropozíciója.*

*Verskertjének parcelláiban (na jó, talán elnézi majd, ha azt
 írom: Marcelláiban)
 a művek: akár sakkbán a fogott figurák. A szabály az szabály:
 van köztük nagysajátMarcellamagának ajánlott, azaz
 szándékosan magát érintő;
 s ha már megfogta, azzal kötelező lépni. De van partneréhez
 nyúló: azt ütni kötelező.
 Kapunk is jel-képesen, rendesen.
 Kapun kívülre nem tessékel; ha kifáraszt, hellyel kínál,
 frissítőt hoz. Szórakoztat.*

*A Szervezet utcai hasítás az Élménytisztázó körútnál lassul,
 a Diósgyőri várhoz közel már normálisan kell robogózni,
 lassabban kell a fényt szedni, áthatóbban kell az aszfaltra
 levilágítani,
 ott rendre megbújva fürkésznek a jardok, rejtekükből kiállva
 leintenek,
 átvizsgálják a járgányokat műszakilag tüzetesen, ellenőriznek
 személyazonosságot, tulajdonjogosultságot, vezetői engedélyt.
 Nem kell megijedni,
 a papírokkal mindig minden rendben, igazolom, hogy
 bátyámé a járgány,
 apámék vásárolták neki, adott róla motorülés alatt tartandó
 papírt,*

*a jóérzés minősége összehozza őket mégis. Szép az ujjbegyeimbe,
szívvonalaimba a természeti és a mesterséges környezet
barázdált csodáinak beívódása, szép a Judit- és a lemez-hang
a megszólaltatók
hozzaérésekor, rácsodálkozás az addig ismeretlen tónusokra,
hogy a hangok akkor és ott csak nekem, csak miattam oly
remekek.*

*Az ezerkilencszázkilencvenes évek elejét írjuk, többnyire
anyás, mamás,
otthagyzós, megjövös, agyoncsillagoskodós
nemcsakenyém-elsőversekkel
hasítok a Tatárdombról lefelé a Szervezet utcára egy lábváltós,
háromsebességes Simsonnal, persze, hogy ugyanonnan,
a Rácz Ádámos szárítóból, ami előtt a kerítésdrótos
pinchelyiségekben
rálátni az eltelt évtized alatt még nagyobb kupacokba gyűlt
anyás, mamás, otthagyzós, megjövös, agyoncsillagoskodós
könyvekre.*

*Mint minden rendes mellé(kesen)írónak, Drozsnyiknak is
vannak
anyás, mamás, otthagyzós, megjövös, agyoncsillagoskodós művei,
ez is így van rendjén, anyamamázni, otthagynimegjönni,
agyoncsillagoskodni
nem csak letudni, hanem tudni is kell, abból ered a jártasság,
az őszinte mamanya, a jellemes megjönazotthagyat,
a fesztelen csillagagyonja.*

*A Simson könnyedén robog az Új Bekezdés könyveinek
sorozatába szánt
melléírásokkal hatvanat, nem kell hozzá a tatárdombi lejtmenet,
de a Szervezeten jard sehol. Pedig, ha rejtekükből kiállva
leintenének,
s átvizsgálnák a járgányt műszakilag tüzetesen,*

*ellenőriznének személyazonosságot, tulajdonjogosultságot,
vezetői engedélyt,
továbbra sem kellene megijedni, a papírokkal minden
rendben,*

*igazolom, hogy enyém a most éppen szendergő robogás,
apáméktól kaptam a diplomaosztómra, élménytisztázó
körutakra indulván
saját és mások anyás, mamás, otthagyzós, megjövzós,
agyonszillagoskodós
verseivel hasítok a Szervezet utcában, egy Szervezet utcai*

nyomdában
könyvezik be őket, jó a nyomda a Szervezeten, belekukkanthatok
a bekönyvezés fázisaiba, fényszedésbe, levilágításba,
hallhatom a nyomdagép szimultán verselés-zaját,
szagolgathatom a festék illatát,
félhetek a vágógépnél, mennyit ítél könyvemből nyesedéknek
a mester.

*Egyes fázisok imádott Verhovina- és Simson-zajokat idéznek,
sőt, meglehet, Judit- és lemez-hangok is megint jönnek,
kopogtatnak.
Hasítások édes robajait, a tulajdonigazoló papírok, a tengizi,
a kuvaiti, a pécsi
dugidohányok illatát, a gumiragasztó készlet édeskés bűzét,
néha a jard szájszagát is felérzem, a nyitható motorülések
tájáról áradó dohszagot,
a Verhovinából átmentett utazós, mágneses sakk
forróműanyag-bűdösét.*

*A kétezerhúszas évek elejét írjuk, robajít a Szervezetre
Volvojával Levente,
és Skodájával Nóra, hasít mind a két Vass, pedig az utcára
nem a Tatárdomb felől
érkeznek, tudnak ezek hasítani Drozsnyik István felé menet
a Szervezeten.
Attól tartok, fürkésznek a jardok, hiába múlik több évtized,*

*Drozsnyik István kertjében anyás, mamás, otthagys,
megjövős, agyoncsillagoskodós
vasszobrokból is vannak versek, belőlük is vannak vasszobrok,
a Szervezet
még mindig ilyen hasítóan szép, és ez ha örökre nem is,
de egy jó darabig biztosan így marad. Írhatjuk majd
a kétezerakárhányas évek elejét is, amikor én már nem leszek,
de hasítok még azért, ha bármelyik szerettem nélkülem erre jár.
Jard ugyanúgy bújik, a rejtek ugyanaz, az anyás, mamás,
otthagys, megjövős, agyoncsillagoskodós versek
is megtévesztésig hasonlítanak elődeikre,
mert meg kell írni ugyanazt majdhogynem ugyanúgy, máshogy
érzi azt fel
a megszólaltató, legyen az más lemeztű, más ujjbegy, tenyér,
a csoda megtörténik ugyanúgy, a szobrok életre kelnek, az élet
szobrokra kel,
saját verslábainak zsibbadásán
továbbra is ráér végeláthatatlan hosszan elcsodálkozni az idő.
Drozsnyik és a vershangja: legyenek azok a vasajtó mögött
láthatatlanok,
vagy a kerítésdrótos pincehelyiségek mögül felsejlők, a jóézés
minősége
hozza őket össze, rácsodálkozás az addig ismeretlen tónusokra,
hogy az akkor és ott csak nekem, csak miattam oly remek.*

Ügyelnem kellene arra, hogy ha bárhová hasítok, egy kis
utazós, mágneses sakk
mindig legyen a közelemben, kulcsaim vonalához szépen
passzolva feküdjön,
hogy alkalmasint kiborulás nélkül, játszi könnyedséggel
vehessem elő,
ha partizni támad kedvem magammal, vagy egy bükki,
magányos szénégetővel.
Persze, csakis a színdarab kedvéért. Élvezni a partnerrel,
akkor is, ha az
'csak' én vagyok, hogy a végjáték továbbra is az egyik
legnagyobb erősségünk,
s vígre azt, ütőképesen, bármikor kedvünkre alakíthatjuk.

Sarnyai Benedek Máté

Halottat zászlóról

(részlet egy szociográfiából)

A beregszászi temetőekben megszorodtak az ukrán zászlók. „Ez még semmi Ungvárhoz képest” – mondja az öreg Dupka Gyuri, itt Kárpátalján ő az idegrendezőnk. „Ott egész sírsorok borultak kék-sárgába.” Nem is csoda, Ungváron nagyobb számú az ukrán lakosság, ők mennek inkább katonának.

Gyuri az előző este is hosszan vitázott egy üveg pálinka mellett arról, hogy hány magyart öltek meg eddig tavaly február óta. „A magyar főkonzulátusnak parancsba adták, hogy vezesse a magyar vagy vegyes családok áldozatait! Beszéltem is a főkonzullal: tizennyolc¹ ilyen regisztrált áldozat van!” Gyuri ordít. Magyarországon azért szoktunk így beszélni, hogy elnyomjuk a másik hangját, Kárpátalján viszont úgy tűnik, ennek egészen más oka van: ha valaki csöndesebben beszélne, valójában a saját gondolatait nem hallaná. „Honnan tudod, Gyuri?” – kérdez vissza István, a vitapartnere. „Arról sem tudunk semmit, mennyi az összes áldozat ukrán és orosz részről!”

Azt hinnénk, veszekednek, pedig nem erről van szó ilyenkor. Kárpátalján már hetven éve állandó, hogy az állampolgár nem tud semmi biztosat az államról, kénytelen a barátaival vitatkozni, így megnyugodhat: mindenki ugyanúgy semmit sem tud, mint ő. Egy ilyen vita épp amiatt heves, mert a semmibe akármi beleképzelhető, a saját fantáziaszüleményeit pedig mindenki az utolsó leheletéig védi, ez a fantáziaszülemény végsősoron a valóságérzethez ragasztja az embert.

„A kormányzó² bejelentette, hogy Kárpátalján eddig összesen háromszáz áldozat van” – mondja István, a bajusza már vagy fél

¹ A beszélgetés időpontjáig (2023. május 3.) egyébként ténylegesen tizen-nyolc volt a regisztrált kárpátaljai magyar származású áldozatok száma. Forrás: Kárpáti Igaz Szó.

² Kárpátalja megye ekkori kormányzója, Viktor Mikita.

perce a pálinkába lóg, ennyi ideig próbálta Gyurit túlkiabálni. „Én magamnak is gyűjtöm az információkat” – ripakodik Istvánra Gyuri, hetvenéves léteére nagyobbakat kurjant, mint én, úgy tűnik, nála a hangban marad meg a fiatalság.

István és Gyuri észre sem veszik, de az áldozatokról arra terelik a témát, ki honnan tájékozódik. A forrásoknak közös tulajdonsága, hogy senki nem hisz igazán egyiknek sem. „Minden hónapban csinállok sajtószemlét” – folytatja Gyuri. „Meghallgatom ukrán oldalról, meghallgatom orosz oldalról is.” Ragaszkodik hozzá, hogy akármit olvas, a magyar áldozatok száma sehogy nem éri el a húszat. „Még akkor sem, ha hozzájuk vesszük az eltűnteket is, akik pedig valószínűleg szintén meghaltak.”

Biztos pontnak csak a temetői ukrán zászlók tekinthetők. A katonaáldozatok sírjához szokták kitűzni: nemzetiség ide, nemzetiség oda, Ukrajnáért harcolt, az állam ezzel a halálban mindenképpen saját polgárának ismeri el. A római katolikus temetőben ötöt számolok.

Első ránézésre nehéz megmondani a nemzetiséget egy-egy katonasírnál. A fejfákra fotókat is kitűznek, ez rendszerint az elhunyt katona toborzáskor készült képe. A fotókat úgy tűzik ki, hogy éppen a nevet takarják.

Az egyik ilyen képnél megállok: furcsa, értetlen rémületet látni az arcon. Ránézésre negyven-ötven közötti férfi lehet, habár ezt Kárpátalján nehéz meghatározni, a férfiak mintha tíz évvel gyorsabban öregednének, mint Magyarországon. A kép felső sarkába belóg a géppuskacső, a fegyvert látszólag a bal kezében tarthatta. Nem azt a rémült katonát látom, mint a háborús filmekben. Ott az értetlenség és a rémület rendszerint a fiatal, huszonéves katonák sajátja. Olyan katonáké, akik még nem láttak eleget az életből, és mindenek képesek pánikolni. Nekik még konkrét elvárásaik vannak az élettől. Diploma, házasság, gyerek, ha más nem is, ez utóbbi ösztön ott van bennük, amikor először sírnak a lövészárokból: ki fog helyettem szaporodni?

Ezt a képet vizsgálva viszont egészen másfajta rémület olvasható ki. Nem az a rémület, amely még várna bármit is az élettől, ez

a rémület csak egy gyermeki csodálkozást tükröz. A száját nyitva tartja, mintha azt kérdezné: mi történik? A középkorú férfiarcra kiül egy hároméves tekintete, ez a rémület nem kér semmit, csak azt a nagyon egyszerű dolgot, hogy valaki válaszoljon neki. El tudom képzelni, hogy ez a férfi egyáltalán nem félt a haláltól. Viszont attól nagyon is félt, hogy nem tudja, miért fog meghalni. Mi történik, miért húzták rám ezt az olivazöld egyenruhát? Egy középkorú férfi legnagyobb tragédiája, hogy az ilyen kérdésekkel már nem futhat senki ölébe, jobb híján belenéz a kamerába, és mintha csak azokat kérdezné, akik látni fogják egyszer ezt a pillanatnyi tekintetet.

Egy fekete kesztyűs kéz jelenik meg a kép előtt: jobbra húzza a fotót, láthatóvá válik a fejfa felirata. „Bosinec János” – kiált fel mellettem egy hang. „Ez magyar volt!” Úgy mondja, mint aki kincskeresőset játszik. Jobbra fordulok, valamivel a szemmagasságom alatt van a férfi válla, a kezében egy kapát tart: ő itt a sírgondozó. Egy női társával dolgozik, látom mellette Gyurit, úgy tűnik, az ő kérésére mozdította el a képet. „Hát igen” – mondja a férfi. „Itt sok magyar is van. Sokan önként mennek, aztán ez a vége.”

Gyurival figyeljük őket, ahogy gazolják a sírhantokat, néha fel is röhögnek, amikor egy-egy halottról beszélnek. „Szereztem egy katonát Tiszabökényben” – mondja nekem Gyuri. „Nem mostani, de háborúról ő is tud mesélni.” Ahogy megyünk ki a temetőből, észreveszünk egy régebbi sírt, amely mellett szintén ott van az ukrán zászló. Timosuk Mihajlo: áll a név cirillel rajta. „1987-ben született” – kiált fel Gyuri. „Még a 2014-es háborúban halt meg.” Gyuri a beszédben nem tart szünetet, ha halottakról van szó, annyit sem, hogy feldolgozzam, a srác ekkor huszonhét éves volt: „Akit Tiszabökényben találtam neked interjúalanynak, az 2014-ben majdnem kétszer ilyen idős volt. Ő még él.”

Saad Anna

A felszín alatt

Víz szökik a szemembe, ahogy alámerülök. Egy pillanatig csak lebegek, súlytalanul.

Aztán hirtelen felfelé úsznék, de már nem tudok. A víz elöntötte a szobát. Ide-oda sodródok benne, mint egy medúza. Alattam a virágok beterítik az akvárium üveg alját. Oldalról áthatolhatatlan, fehér falak zárulnak körém. Egy törésvonal fut végig rajta. Reccs.

A fehér festés leperreg. Alóla virágok ömlenek a szobába és festmények, ezernyi.

A háttér most újra fehér. És én lent úszkálók a virágokkal.

Portré

Egy nőt nézel a képen. Szeme üres, ceruza-színű. Ruhát, kalapot festesz neki. Látod rajta a kimaradt, fehér foltokat. Az ügyetlen vonásokat. A kalapján, a nyakán, a száján rózs pirosát. Hunyorító szemmel vizslatod.

Be akarod tömködni, ott is egy lyuk, meg ott is egy. Tömöd, gyűröd bele a vattacsomókat és egyre csak ömlenek ki belőle. Mintha kilökné az idegen anyagot. Mint egy megfertőzött gondolatot.

A vattától fuldokolsz, te vagy a nő a képbe zárva. A szádból egyre peregnek a vattacsomók. Kilöki őket az idegen szavak. Oldalra fordítod portré-fejed. És a világ eltűnik.

Megszűnnek a nem kívánt pillanatok. A fehér vásznak maradnak. És alkotók alkotják sorban silány portréikat.

Test

*Egy sima felületű márványtömb,
nem tudod meghatározni a formáját.
Talán vállak, mellkas, amik egy felsőtestet alkotnak.
A belseje némán kiált, hívogat.
Szét akarod törni, csábít, hogy meglásd belülről.
Hámlik róla a bőr,
Megfogod a két vállat, feltöröd, a kezed lecsúszik róla,
Megvonaglik.
Víz bugyog ki belőle,
Forr, feltör, mint a gejzír,
Ömlik belőle megállíthatatlanul.
A kettétört kulcscsontod tudja csak a történeted.*

Örök útitárs

*A szívedben a sok korom között ott ül a Hiba,
kinyitja az ablakot, és lustán cigarettázik.
Valami fénylik a hamu domb közepén,
egy kristály, a fény megcsillan rajta.
Beszorul a szívbillentyűk közé,

és az az egy apró kő
megmérgezi az egész idegrendszered.*

Ketyegő

*Forognak az alkatrészek a fadobozban.
A szerkezet ketyeg.
Elhinted a magot a földbe
És kinő a virág.
A magvető szerteszét szórja a magokat
És amely értékes földbe esett,
Kinő.
Én értékes földbe estem,
De mi az a virág, amivé nővök.
Ibolya, tulipán?
A föld alatt van a fejem és fulladozom,
földet köpök.
A krizantémjaim égő vörösek a virágágyban.
Föld alatt lélegzem.
Lassan nővök, aránytalanul.
A magvető felsegít, kezét nyújt,
Mi lesz azokkal, akik értékes földbe estek,
de nem nőnek ki?
Fogom a szüleim, nagyszüleim kezét és fölállok.
A szerkezet ketyeg,
Forognak az alkatrészek a fadobozban,
A mag lehet, hogy verssé nő,
De a virág lehet, hogy elhervad egyszer,
Úgy megy minden, ahogy lennie kell.*

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VIII.

*Feltárok, lebegve nyitok
több könyvet: pásztázza fény-eszem,
áttetsző lény-kezem...
Pecsétjét feltépve, feloldva élvezem:
sok élmény s töredék-titok...*
(Zorman Zelme)

Szentkuthy és Tandori (egy budai kiskocsmá ég-világi teraszán) szimultán sakkos állapotba kerül – a megkerülhetetlen is felmerül, a kimondhatatlan kiterül –, miközben a fedetlen felesek fikatív lólépéseket és királynői kódokat oldanak fel felhőtlenül...

13:13-kor *A szomszéd banánhal** beszél: a két Vén Pír mélyszakája és különös mászolygása már délidőben elkezdődött...

Persze, a „Végnapok” supermasszája körülbelül úgy érzi, úgy sínyli meg a vendégviszony lehetetlenségeit, csonkításait-toldásait, ahogy egy óriás elefánt a növényi közeg akadékoskodását. Rilkével ellentétben itt nem vész el a lényeg, ha a nyelvi „burok” sérül. Kraust sokkal durvább szemcséjű, rászterpontokból összeálló vízió vonzza – pamfletíróként úgy rokona az íróknak, hogy az ő látomása is elérhetetlen...

(*Tandori Dezső: *Sarokvas. Kés élén – vagy a nyelv hegyén*, részlet.)

Nat Roid és Tan Rodin az *utó-jelen-semmikor* korhoz önéletrajzokat címez, többek között:

*Mindig az abszolút kellett.
Kezdetben a „minden”.
Nem lett meg.*

Végül a „semmi”.
Az se.

A lendület-visszatartott, triplázott lassúsággot felöltő leíró mindeközben verses regényen, némajáték-kísérleten dolgozik. Tervezett trilógia-kötetének címe: *1. A csigák fénye 2. A csigák hang-rezgése. 3. A csigák rémálma és álom-réme.*

- - -

A *Querelle* jelentős meleg-matróz jeleneteire, kvázi-színházi díszleteire, sőt: Fassbinder teljes filmjére, örök rajongója: *El Kazo* (a túlvilági sivatagi kutyák közül) is visszatekint, miközben az előző *Átjárás*-fejezetet olvassa...

A kamasz ikertestvérek (Zola Lola Zaza és Alle Ali Atatürk) is felriadnak. Alvajáró hegymászóként zuhannak mély, dárdákkal teli verembe. A hipnózis felszakad...

Upper rat: az önleszopás apparátus egyféle pszichopatológiája. !232! Rózsaszín Napnyugta / Jégkék Hajnal páholy... Aleister Crowley, Bowie és néhány beavatott társ portréi a hologram-terem kristály falaiba (lebegő gömbökbe) ágyazva...

Mint mondtam, a metamor infracsakrái szimmetrikusak az ember három alsó csakrájával. A fark legvégén lévő utolsó infracsakra annak a manipuri csakrának a tükörképe, amely a köldök és a szív között van... A kundalini nem tud eljutni a felső csakrákhoz, ha a manipuri körül lévő, „illúziók óceánja” nevű zóna nincs feltöltve egy valódi lelki tanító energiával... – Nade, ezt itt ki is mondta? – Kérdezte a leíróba épülő idéző-gépezet...

AnamNe – a jelen(lét)ben a mutáció révén ön-foszló – *Metanoia* kiállításán: az erózió és párolgás hatására olyan absztrakt organikus felületeket hozott létre, melyek egyszerre emlékeztetnek mikroszkopikus és geológiai formációkra. *Egyvelős agyvelegek és Corpus-feloldások...*

A *MegaBékaZsolti*, no. III-as opus is megszólalt az alkotók egyik ébredés-fázisában, s a Jászfééeny Művésztelep térképze-

tein is túláradt... Ó, óvodából nyílik a temető-ajtó! Open capu(t) morten...

Az angyal minden ember életében legalább egyszer megjelenik. Supertentatív. Ne ülj fel Anonym Magister Metafiguratív paralegomenájának, amikor azt mondja, hogy autogén psychovexatura. Minden angyal transzprovizionált, és ismétlem, a legnagyobb mértékben supertentatív. Quar xellence eltévelyedés, lezúllás, narkotikumok, élettárs és hivatás elvesztése. Ismételtén mondom: supertentatív.

A teddlegességtől óvakodj. Bar belledance mindennemű generalsolutionális pandatura. Supertentatív. Mezikalismushoz vezet, és ez haldyon tatamuzika. Az egyetlen követhető út a labioláris hydropatika (primoláció), nem pedig a tymológia, amelyből edestrom válik. Burrmorg. Vijjna. Cum texa phalantonia non erant dardalia. Ebben az esetben junibundus. Plassikon. Mullifikált rapafox... – Hoppy Mászolygó Lőrinc idézte Bormester Mihály egyik meghasonulását, netalán Fil-lér Joachim citálta ide Kesző Benjamin vagy Turcsika Szelenár látomásait, Pudortin: Eliodiscus hagiomorphosis etoxeria sunt koryphantika. Hyperexfesszionális provizorium bekezdésű szakirodalom-részletét kölcsönözve? Ki tudja? A Karnevál (vissza-oda) meta-méltán folytatódik!!!

Süskind: *A mélység kényszere* megírása után újraolvasta Gogoltól *Az örült naplóját*, Dosztojevszkijtől *A félkegyelmű*, *A hasonmás* és a *Feljegyzések a holtak házából* műveket, majd tovább morfondírozott a Föld drasztikus elkagylósodásának elméletén (és tényállásán). Kitekintett, majd – óriásteknőc módjára – nyugtalanul visszahúzódott... *Provance nyugati és a Cévennek déli részein a földköpeny állítólag már ujjnyi vastagságúra redukálódott...*

A képernyőn sziluett-fantomképpel megjelenő *leíró* pedig Pavić-tól a *Kazár Szótár* fűszeresen-mákonyosan hullámozó sutogásait élvezi, érzék-tapogatja visszatérően, s az álom-lexikon legendáriuma, a sajátos, belső trilógia mindig más és más szellem-zörejekkel, szenvedély-rétegek labirintusjátékaival vagy rezgés-fonatok spiráljai által, magát időtlen öröm-örvényeknek is átadva: tárulkozik fel (miközben önmagát öntörvényűen lapozza)...

Párizsi hír-töredék a Le Génie de la Bastille Galéria oldaláról: *Il y a un quart de siècle, à l'automne 2000, le groupe hongrois Block et le photographe et poète Zopán Nagy se sont présentés à Paris, organisant une exposition commune avec le performeur, photographe et poète Marcel Roger...*

Edwin Morgan

Münchausen báró meséiből, 3. rész

Turczi István fordítása

Edwin Morgan skót költő (1920–2010) néhány évvel a halála előtt, 2005-ben megjelentetett egy vékony füzetet *Tales from Baron Munchausen* címmel Glasgow-ban, a Mariscat Pressnél.

A kötetben publikált tizenkét parabolaversben Morgan a nagyotmondó báró oroszországi kalandjait írja újra a maga sajátosan ironikus, szatirikus, szórakoztató módján. A skót költő modern kori irodalomtörténeti szerepe, nemzetközi kultusza méltóvá teszi e humoros kis kötetet arra, hogy a magyar olvasó is megismerje a benne foglalt verseket Turczi István kiváló fordításában.

Az oroszlán és a krokodil

(The Lion and the Crocodile)

*Tudjuk, barátaim, a sors, úgy látszik, kalandokra
Rendelt engem. Tizennyolc évesen az egyik
Unokatestvérem elvitt magával hajón Ceylonba.
Olyan dolgokat mutatott nekem, amilyeneket
Európában nem látni, és közben, mit tesz Isten, férfivá értem.
A szintiszta igazat megvallva, úgy éreztem, minden tekintetben
Túlteszek unokabátyámon. Tudják, hogy sohasem dicsekszem,
ezért
Utóbbi szavaimat értsék úgy, ahogy akarják. De vissza
a történethez.
Ceylon forró és vadállatoktól hemzseg, akár egy dzsungel.*

*Élveztem a kihívásokkal teli állati üvöltéseket és hangokat.
De a veszélyes pillanat, mint egy ragadozó, lesben áll.
Egy nagy folyó partján egyedül sétáltam épp, vadásztársaimtól
Távolabb, amikor különös zajt hallottam magam mögött.
Megfordultam, egy oroszán volt az. Az ebédjének nézett.
Megdermedtem. Bűzös lehelete megcsapott a forró levegőben.
Gondolkodás nélkül leguggoltam, és amilyen kicsire csak tudtam,
Összegömbölyödtem. A félelem miatt? Úgy bizony. De jól tettem,
Mert mi történt? Az oroszán felugrott, és egyenesen a folyóparton
Zsákmányra éhesen megbúvó krokodil udvariasan kítátott,
hatalmas
Szájába vetette magát. Láttam, ahogy csúszik lefelé a torkán!
Fuldokolni kezdett, akkora volt a zsákmány. Erre elővettem
A vadászkésemet, lekanyarítottam vele a fejét, és teljes erővel
Lenyomtam a vadul csapkodó hiüllő torkán egészen a gyomráig.
Végül elpusztult mind a kettő! Hát ez az, barátaim!
A tetteink így nyernek igazi értelmet!
Az oroszán bőréből holland dohányzacskók lettek,
A krokodilt kitömték, negyven láb hosszú volt és egy
Amszterdami múzeum állandó kiállítási tárgya lett,
Ahol a tárlatvezető a hiüllő elejtésének vad történeteivel
Szórakoztatja a dülledt szemű nagyérdeműt. Egy szavát se
Higgyék el! Az enyém az egyedül igaz történet. Én ott voltam.*

A kedvenc lovam

(My Favourite Horse)

*Ha visszatekintek, elég figyelemre méltónak találom,
Hogy az életem mennyire összefonódott a lovakéval.
Azt gondolnánk, nincs ebben semmi furcsa,
Elvégre katona vagyok, és szenvedélyes vadász.
De az az összhang, ami a lovak és köztem van,
Különleges, és kora gyermekkorom óta tart.*

*Emlékszem, egyszer, még nagyon fiatal tiszt voltam,
Egy lengyel nemes meghívott a birtokára.
Teáztunk, amikor lármát hallottunk a lenti udvarból:
Az egyik ló a ménesükből rúgkapálva levetette magáról
A kötőféket. Lerohantam, és egyetlen ugrással a hátán
Teremve nyugtatgatni kezdtem, majd fellovagoltam rajta
Az egyszerű bútortatú szalonig, ott felugrattunk
Egy hosszú mahagóni asztalra. A ló a csészek
És poharak közt felágaskodott, miközben
Egyet sem tört el. A hölgyek el voltak
Ragadtatva! A gróf kötelességének érezte,
Hogy nekem ajándékozza a lovat.*

*Az ő hátán mentem csatába a törökök ellen.
Egy eset ragadt meg az emlékezetemben, érteni fogják,
Miért. Az egyik ütközet után belovagoltam
Az erőddel körülvett városka terére, hogy lovamnak
Inni adjak. Ő csak ivott és ivott, mintha ki akarná inni
Az egész kutat. Furcsának találtam, és amikor megfordultam,
Láttam, hogy az állat hátsó fertálya hiányzik,
És a víz, amit megivott, hátul távozik belőle.
Még távolabbra néztem, és megértettem, mi történt.*

*Amikor elértem a városkaput, a csapóajtót
Leengedték, amelynek éles fogazata szinte
Felnyársalta lovam hátsó részét, és gőzölgő húsa
Ott feküdt a macskaköveken. Hűséges patkolókovácsom,
Aki különben kiüntetést érdemelne, borostyánt
Gyűjtött a közeli mezőkről, ezzel kente be vastagon
Lovam sebeit, majd gyorsan összevarrta.
Nagy tettet hajtott végre,
Nem vitás, de a csoda még csak ezután következett:
A borostyánmagok élvezték a ló melegét, és szép lassan
Nőni kezdtek ott belül, és idővel, mint a rügy, kipattantak,
És zöld baldachint formázva árnyékot adtak neki és nekem
A sok forró moszkvai nyár során.*

Dániai kaland

(Danish Incident)

*Nem tudom, ismerik-e Dánia partvidékét.
Néha igen hűvös tud lenni, máskor túl meleg.
Én az év legforróbb napján voltam ott.
Könnyű vágóban mentem végig a parti homoksávon,
És irigykedve néztem a hívogató, játszi hullámokat.
Majd leszálltam a lóról, levetkőztem, belegázoltam
A vízbe, és úszni kezdtem, mialatt lovam a sekély vízben
Prüszkölt és pancsolt kedvére. Nem hencegek, jól úszom.
Messzire beúsztam egy kis sziget irányába az öbölben.
Úszás közben hirtelen furcsa mozgást és kaparást éreztem
A lábam körül. Hínár, gondoltam, és lenyúltam, hogy eltoljam
Magamtól. Ezt nem kellett volna! Először egy fej bukkant elő,
Csúnya, hegyes fogakkal, utána a teste, legalább tíz láb hosszú.
Egy tengeri kígyó volt; gyorsan kellett cselekednem.
Bal kézzel megragadtam a nyakánál fogva,
Jobb kézzel a hatalmas farkát kaptam el,
Villámgyorsan csomóba kötöttem a testét,
És a tehetetlen vízi szörnyet jól megtaszítottam,
Hogy meg se álljon a tengerfenéig.*

*Így végre tovább úszhattam, és a szigetet elérve
Kimásztam a partra. Az első, ami a szemembe ötlött,
Egy fészekaljnyi apró tengeri kígyó volt a sziklák mögött.
Még alig bújtak ki tojásaikból, de máris sziszegtek felém.
Szinte csodáltam a belőlük feltörő erős indulatot.
De nem vagyok kegyetlen. Otthagytam őket,
Éljenek csak tovább a kőbölcsőjükben.
Még hogy mi vagyunk a Föld urai? Hol van ez megírva?
A lovam izgatottan nyerített, mikor visszaúsztam hozzá.
Csak egy nagy kígyó volt, szóltam hozzá, és ő megértett.
Felöltöztem, nyeregbe ültem, és indultunk tovább.*

Antal Éva

A pecsét

Évek óta a Kishavas Panzióban tartja nyári filozófiatáborát a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filozófia Tanszéke. A táborok alatt lassan barátságok, ismeretségek szövődtek közöttünk – mi, mint vendéglátók, ők, mint visszatérő vendégek. A beszélgetések néha késő estig nyúltak, és olyan gondolatokat hoztak a házba, amelyeket az ember napokig emészt. Volt, hogy csak egy fél mondat maradt meg, máskor egy egész világkép.

Már vége volt a tábornak, és épp a következő csoportot vártuk, amikor beléptem az egyik szobába az ágyneműkkel. A kis éjjeliszekrényen egy csomagot találtam – benne egy pecsét és egy lenyomat. Érdekes, mindig itt hagynak magukból valamit ezek a filozófusok.

Talán épp magát a filozófia szellemiségét.

Itt felejtett jegyzetek, mint például tavaly is: Platón, és az ő kérdései.

Aztán ott az idő, ami lehet véges vagy végtelen – és annak boncolgatása.

Most is így történt.

Visszatérve a csomagra: egy pecsét volt benne. Vörös, nehéz, kézzel faragott kő.

A tenyerembe illett, mintha ismerné a bőröm vonalait. Forgattam. Néztem. Nem értettem pontosan, miért, de valamiért úgy éreztem: ennek most itt kellett maradnia.

Tudtam, kié lehet.

Andrásé, aki már sokadszor jött a táborba, és mindig hozott magával valami csendes, mély jelenlétet.

Írtam neki:

– Itt hagyta valakit. Egy pecsétet az éjjeliszekrényen.

Válaszolt:

– Tartsd magadnál. Jövőre majd visszaveszem, amikor újra jövök.

Megkérdeztem, mit jelent a felirat.

– 謝絕冠蓋. Hszie tyüe kuan kaj – mondta. Elutasítani a hivatalnokkalapot.

Ez a mondat belém akadt. Nem hagyott nyugodni.

Milyen kalap? Milyen elutasítás?

Mit jelent ez? Utána kell néznem. Mert ha nem, nem hagy aludni éjszaka.

Hosszú ideje hordozok magamban olyan dolgokat, amelyeket talán nem én választottam.

Szerepeket, mondatokat, elvárásokat.

És most ott volt a tenyeremben ez a kő, és mintha azt kérdezte volna:

„Te mit nem kérsz már tovább?”

„Mit teszel le, mielőtt túl késő lenne?”

Egyet biztosan tudok: nem hiszek a véletlenben.

És valahol mélyen érzem, ez a kis vörös pecsét sem véletlenül maradt itt.

Vagy azért, mert nekem kell tanulnom valamit belőle, vagy azért, mert Andrásé volt, de elhagyta – és most neki kell tanulnia valamit belőle.

És itt jön az idő, amiről Veress tanár úr beszélt – ami aztán eldönti, mi az igaz.

A végtelen olykor így üzen: egy tárggyal, egy gesztussal – vagy egy elutasított kalappal. Ki tudja?

És kiderül:

A pecséten az áll, hogy „nem kérem a kalapot”, azaz nem kérem a rangot, nem kérem a külsőséget.

Azt választom, ami belül igaz.

És te ott állsz ezzel a pecséttel a kezvedben – és megkérdezed magadtól:

Mi az én kalapom, amit eddig viseltem, de nem akartam?

Mit nem kérek már a világtól, amit eddig elfogadtam, mert illett, mert kellett, mert mások így várták?

Mi történik, ha leteszem?

Filozófiai értelemben ez a kifejezés az önkéntes visszavonulást, a világi rang és elismerés elutasítását jelenti.

Aki „elutasítja a hivatalnok kalapot”, az nem kér a rangból, a hatalomból, a státuszból – nem hajol meg az elvárások előtt, nem törekszik hivatalra, címre, sem külső megbecsülésre.

De mit tanít nekem ez a pecsét?

Hogy nem kell megfelelnem többé?

Hogy lemondhatok arról, amit mások fontosnak tartanak, ha az nem az én utam?

Hogy a valódi érték bennem van – nem a címekben, sem a szerepekben, amiket rám akasztottak?

Ez a pecsét: felszabadítás.

Emlékeztető, hogy megtehetem: nemet mondhatok a külső elvárásokra.

Nem kell többé kalapot viselnem, amit más választott nekem.

Hogy a címeket el lehet engedni – sőt, talán néha el is kell.

Hogy a világban való helykeresés nem mindig kifelé vezet, hanem visszafelé – önmagamhoz.

Megpróbálom. Addig is, félreteszem ezt a pecsétet hűvös, szellős helyre. Hogy egy év múlva, mikor újra filozófustábor lesz, vissza tudjam adni jogos tulajdonosának.

Pruzsinszky Sándor

Django

Képek egy muzsikus életéből

Monodráma

1.

(Az üres színt vörös fény világítja meg. Hallani a tűz ropogását. Django bejön.)

DJANGO: A nevem Django. Cigányul annyit jelent: „felébredék”. Egy ló vontatta lakókocsiban születtem, tél végén, egy keresztútnál, Belgiumban. Itt élek a családommal meg a rokonsággal Párizs peremén. Ott, ahová már nem ér el a neonfények ragyogása. Abban a hatalmas pokolban, amit a fehér arcú gádsók így hívnak: „a zóna”. A fények városának emésztőgödre... *(kis szünet)*

Három napja halt meg az apám. A gyászszertartás szerint a család kiköltözik az elhunyt lakókocsijából, amit a szeretett személy összes földi javaival együtt el kell égetni. Az elhunyt nevét soha többé nem ejtjük ki a szánkron. Emléke előtt mától a Csend tiszteleg... Majd ha a lángok elemészti mindazt, ami az apámé volt, új lakókocsit kell szereznünk. Nem maradhatunk itt. El kell hagynunk a helyet, ahol a halott szelleme virraszt. Ez a nap az ébredésem napja. Mától én vagyok a családfő. Gondoskodnom kell anyámról és az öcsémről, Nin-Ninről. Anyám, Négros egyszerre volt katolikus, református és Krisna-hitű. Biztos, ami biztos, születésemtől kakassal áldozott a szerencse fekete arcú istenének is, hogy ne találjon fogást rajtam a világ gonoszsága. Aztán jóskártyát vetett. A kártyák az állandóságot sugallták, ami azt jelenti: hű kutyaként követ utamon a szerencse... Csak később vallotta be anyám, hogy kettős jelentésű jóslat volt, mert a váratlan halál is ott lapult a lapok között. Nem lett volna szabad

tennem aznap semmit, de én, ahogy máskor is, mikor apám hébe-hóba ájultra felöntött a garatra, a bendzsójával felfegyverkezve érkeztem a félvilági mulatóba, hogy helyette a nagy Guérinót, Franciaország „tangóharmonika-királyát” kísérem... Beültem Guérino mögé, apám elárvult székébe, és kíséreni kezdtem a sokszor hallott dallamot... Senki se tanított semmire, mégis minden a fejemben volt. Senki se vette észre a sötét lebujsban, hogy én játszom az apám helyett, hogy én nem az apám vagyok... Persze visszafogtam magam, hogy hangszerem ugyanazon a nyugodt, dísztelen tremolóban szóljon, amivel apám a borgőzös homályt még homályosabbá tette, vagy húsz éven át...

(Django lejátsszik egy lassú, kissé álmos tremolót a gitáron/a bendzsón.)

S aztán? Aztán hirtelen feltámadt bennem a bendzsó lelke, mely, akár a vulkán, önmagát is tűzben égeti! Valahogy így... *(Szenvedélyes „Django-stílusban” lejátsszik egy futamot)*

„Megtáltosodtál, Reinhardt! – szólt hátra elismerően a nagy Guérino. – Mi történt veled?”

S akkor bejött, apám holttestét hozva, két csendőr.

„Azt mondják, zenész volt a fickó” – így az egyik fakabát.

„Nem volt nála semmi papír – így a másik. – Felismeri valaki?”

Feltettem a kezem: „Az apám. De nem ejthetem ki a nevét a számon...”

„Igazolja magát!” – dörögte az egyik.

Bevallottam, sose volt papírom arról, hogy ki vagyok, ahogy jó apámnak se.

„Ez esetben le kell tartóztatnunk” – vijjogott a másik.

„Mivelhogy maga nem is létezik!” – hüppögött az egyik.

És nagyot nevettek, egyik a másik hátát csapkodva, és kissé ugatva, ahogy csendőrök szoktak.

Ez volt az első találkozásom a Renddel... De feltaláltam magam:

„Kérem, ne nevéssenek – mondtam komoran. – Én az istenek védelme alatt állok.”

„Még hogy az istenek! – röhintett a másokra az egyik. – Miféle istenek, te?!”

„Gibil és Girra, a tűz istenei.”

„Kereplője, az van a fickónak – vágta rá a másik. – De nézd a bal kezét: csak két ujj van, mint az ördögnek... Vajon mit csinált vele a nyomorult?”

„Kigyulladt a lakókocsink, uram. Gibil és Girra így jelöltek meg engem, örökre.”

És láttam az arcukon a rémületet! Nem mertek bevinni a síttre.

„Ne lássunk itt legközelebb!” – motyogták, és eltűntek a fakabátok.

Elbúcsúztam Guérinótól, akinek gunyoros tekintetén látszott, hogy kissé szélhámosnak tart.

„Mutasd, tényleg hiányzik három ujjad? Vagy csak eldugtad valahova? Csoda egy emberke vagy, azt mondom, nagyon vigyázz!” – Megöleltük egymást, de most az ő szemében is mintha félelem suhant volna át... Vagy csak az irigység szikrája?

2.

(Párizsban, a Can-Can Söröző előtt. Django a bejárat mellett áll, előtte adománygyűjtő kalap. Egy jazzfutamot játszik a gitárján, aztán felveszi a kalapot és megszámolja a pénzt.)

DJANGO: Tíz frank, apróban. És beígérve egy korsó sör a csapostól... Szép eredmény egyórnyi zenéért... A szabad művészet ára egy kiló kenyérre elég! Ha odabent játszanék a pódiumon, frakkban és nyakkendőben, folyna belém a lé!

Odabent Franciaország: írók, akikről tíz éve nem jelent meg semmi. Színészek, akik sehol sem játszanak. Festők, akiket csak kártyázni látni, festeni nem. Zeneszerzők, akik csak füttyülni tudnak. Egy egész elveszett nemzedék, mely az árnyékát keresi – gondoltam, amikor ott termett egy fekete bőrű rendőr: „Fogadjunk, hogy nincs engedélye kintornára, monsieur – és szélesen vigyorogva, gumibotjával mutatta az irányt –, arra távozzon, de gyorsan!”

S ekkor odabentről egy Armstrong-szám csendült fel zongorán, amit addig még sose hallottam. *(Hallani a zongorát, Django*

a gitárral kísérni kezdi, majd improvizál a dallamra, egyre szenvedélyesebb futamokkal.)

A jazz mélylényege szólt belőle! Anyám szívének forró dobbanása, amikor kisgyermekként a mellére szorított...

A sörbárból egy köpcös emberke jött elő. „Stephane Mougin vagyok – mondta –, az elátkozott zongorista, akit kicsaptak a Conservatoire-ból.”

„Én meg Django, a gitáros, akit megkóstolt a tűz” – feleltem.

„Ha valaki, hát te kellesz nekem!” – rikkantotta.

„De hová, uram? Kintornára?”

„Ide, a Can-Canba, esténként száz frankért, megfelel?”

Kezet ráztunk, és azt gondoltam: Gibil, tűz szelleme, köszönöm! Girra, lángok nagyapja, megbocsátok neked...

Szállodában helyeztek el. Ez kezdetben roppant furcsa volt, mi több, ijesztő nekünk, vándormadaraknak, akik soha korábban kőházban nem laktunk. Már a bejelentkezésnél probléma volt, amikor a direktрисz az aláírásomat kérte. Csak a D betűig jutottam, remegő kézzel. Mire a direktрисz, gyilkos gúnnyal: „Ne szenvedjen, herceg úr, elég lesz egy kereszteske is, de azt a vonal fölé, lehetőleg...”

Az ő házaik olyanok, mint a börtön. Miért kell nekünk a fákat és hegyeket háztetőre és kéményekre cserélnünk? A szobánk csendjét is ijesztőnek találtuk az első éjszaka. Nem tudtunk elaludni, míg ki nem nyitottuk a vízcsapot, hogy csobogásával a patak altatódalára hasonlítson. Én meg nem türtem magam alatt a lepedőt, mert apám halotti leplére emlékeztetett...

Esténként a műsorunk után nagy sétákat tettünk a nyomornegyedekben. Volt, hogy csapszékben vagy egy parkban aludtunk, csak ne kelljen a szállodai szobában... Így hát a napi száz frankom még aznap szétporlott, és reggelre újra szegények lettünk... A feleségem, Naguine szerint gyenge fickó vagyok, csak a pénzszerzéshez értek, a megtartásához nem. Így hát ő jósolni fog, hogy ne ébredjünk üres zsebekkel. „És miből?!” „Tenyérből, zacsból, körrömpiszokból, nem mindegy neked? Ha egyszer mind az ócska reményt zabálják!” Megpofoztam az asszonyt, mert aki cinikus,

az ördögöt szolgálja. Aztán magamban igazat adtam neki, hisz a remény rabszolgái, akik magunk is vagyunk, minden álmra szomjasak. Minél több a gögyi, annál olthatatlanabb a vágy a lehetetlen után. Minél inkább urává váltam a hangszeremnek, annál jobban gyötört a kielégületlenség. Erről szólt a muzsikám, mely ellenállhatatlanul tört fel a gitár húrjai közül... Hallgassák csak! *(Egy szenvedélyes, örülten gyors futamot játszik, majd hirtelen abba hagyja, leteszi a gitárt, sétál a színen.)* Egyre többet kószáltam magányosan a párizsi éjszakák dzsungelében... Egy éjszaka, megszökve Naguine jósdájából – épp egy játékbárlangban ütötte fel tanyáját –, Armstrong trombitáját hallgattam egy lebuji fonográfjáról...*(hallani a híres slágert)* E mélabús rekedtség megkönnyeztetett: mintha Gábrriel arkangyal harsonája hívna: El innen, messzire el! És csaknem felnevettem, mert a tűzrőlpattant Naguine mondása jutott eszembe: „Mindenhol jó, de a legjobb sehol.” Ezt még akkor mondta, mielőtt – ahogy az a magukra adó cigány családoknál errefelé a mai napig dívik – annak rendje és módja szerint megszöktettem a szülői lakókocsiból (no persze az apja tudtával, mert a két család megegyezett abban, hogy a megszöktetés nagy tisztességet jelent).

Gyalog indultunk el. A francia Riviéra, a Dél keresztje felé. Azon az útvonalon akartunk haladni, amelyen egykor apáink érkeztek. De csak néhány utcával jutottunk odébb, mert a Can-Canban játszott muzsikámra egész Párizs felfigyelt.

A híres Jean Sablon zenekarának tagja lettem, és kezdtem szépen keresni. Megtanultam cipőt fényezni és nyakkendőt kötni. Minden fellépés előtt meg kellett mutatnom a körmeimet az ügyelőnek: nem piszkosak-e? Szalonképes lettem, mintha fehér arcú lennék... Úgy éreztem magam, akár a mezők farkasa, akire idomító hámot kötnek. Átkozottul sokat kellett mosolyognom, de reggelente kétségbeesés gyötört. Mert az a vad, szabad fickó, aki voltam, valami zenélő szolgává vedlett – ennyi lenne az egész? Ennél még a halál is jobb, gondoltam.

És akkor jött megint Stéphane, az elátkozott zongorista. Alakítsunk Hot Clubot, egy kvintettet, mondta. „Te leszel a vezetője,

ha belépsz, és én kísérlek.” „Én már sehova nem lépek be – válaszoltam –, leginkább oda nem, ahol vezető lehetnék...” Ezen nagyokat neveltünk, de ez az ördögi fickó meghívást szerzett Angliába. London egy elegáns szórakozóhelyére a Picadillyn. Addigi életünkhöz képest fejedelmi gázszival. A külföldi fehér arcúak ekkor tudták csak meg, kicsoda valójában Django, akit a tűz istenei megjelöltek maguknak. Egy londoni vámhivatalnok azt követelte tőlem, mutassam meg az útlevelem. Nevethetnékem támadt: az micsoda? Pontosan mikor és hol születtem? Írja fel: egy útkereszteződésben, a senki földjén. Ha ez így nem felel meg Angliának, nélkülem repüljön a gép. Amelytől úgyis remeg minden idegszálam...

De a pilóta felismert, és felrakott a gépre. A Picadillyn játszottunk, amikor egyszer csak ott ült a műsorunkon a walesi herceg. Minden este Bing Crosby számát hallgatta, amit én adtam elő. *(Django lejátssza a számot a gitáron.)*

A szünetben szivarral kínált a herceg, együtt pőfékeltem vele. *(Django szivarra gyújt, pőfékel.)* Megkérdezte, be tudnám-e mutatni egy földig érő hajú roma lánynak, amilyenről romantikus regényekben olvasott. Megmagyaráztam őfelségének: nálunk nagy illetlenség fésületlen hajú nőnek férfitársaságban mutatkozni... Utána azt kérdezte: igaz-e, hogy mi ott a zónában sündisznót eszünk? „Csak a húsát, fenség, néha. A tüskéket nem.” „Kár – mondta a trónörökös –, pedig milyen szép teljesítmény lenne az maguktól!” Nevettünk ezen is. A zenéről nem esett szó, de őfelsége meghívott az újévi fogadására. Ahova nem mentem el, mert a szemem láttam: abban bízik, hogy úgyse megyek el...

Na, furcsa változást vettem észre magamon. Elkezdtem figyelni a körmeimet és valahányszor elsétáltam egy tükör előtt, hátrafésültem a dús hajamat, melyre Neguine brillantint fújt, és azt röhögte: „Hogy nézel ki, Django? Mint egy nőimitátor!” De én akkor már mindezt elviseltem. Hajtott az akarat, felülemelkedni a fehér arcúakon...

3.

(*Django egy biliárdasztal mellett áll.*)

Éppen biliárdoztam a Londonból hazavivő hajón, amikor egy borzas fejű újságíró elébem állt: A *Times*tól jött: „Kérdezhetek, mister Django?” Nem feleltem, csak taszigáltam a golyót a zöld asztalon. „Olvasta, ugye, hogy önt néhány angol lap a jazzgitár új fenegyerekének nevezte?” Nem válaszoltam, csak a zöld golyót figyeltem. „Mister Django, mit szól ehhez a minősítéshez?” Halk káromkodással válaszoltam, mert a golyóm eltévesztette a kiszemelt lyukat. „Sértőnek találja? Hízeltgőnek?” Pokolba kívántam a fickót. „Igaz, hogy ön, a Hot Club elnöke, nem ismeri a kot-tát?” (*Django nevet.*) Felnevettem, mert végre sikerült egyszerre három golyót a zöld asztalon lyukra löknöm: ostobaság, uram, már megbocsásson! És most... De a firkász úgy ragadt rám, mint légy a mézre: „Csak egyetlen utolsó kérdés, mister Django: amikor azokat a bizarr, különös hangulatú dallamokat a gitárjából előcsalja, mire gondol?” Ez a fehér arcú oly ostoba, mint a világ többi része együtt, gondoltam, de így feleltem: csak egyet tudok, hogy nem vagyok több egy üres kagylóhéjnál, amiben a tenger zúgását hallani. A tenger szól belőlünk, muzsikusból, kiismerhetetlenül, uram. De megbocsásson – és futva távoztam onnét.

(*Django átmegy a színpad másik oldalára.*)

Párizsban váratlan hír fogadott: Armstrong Párizsba érkezik! A nagy Armstrong, a példakép, a jazz királya! Elhatároztuk, hogy a szállásán köszöntjük, örömmel. A lelkem csordultig volt a pillanat nagyságától... Ám ajtajánál az inasa fogadott: nem mehetünk be hozzá „csak úgy”, a jazz királya még nem kelt fel.

Az utcán játszottam el neki egyik kedvenc számát. (*Django játszik a gitáron.*) Az inas bátorított: türelem, már a reggelinél tart a szving fejedelme. „Folytassák csak – mondta aztán –, már a nyakkendőjét keresi”...A nyakkendőjét! A pokolba! (*Django földhöz vágja a gitárját.*) Itt tanultam meg, hogy az ember nagyságát sose az árnyéka hosszával mérd... Megbocsátottam az öregnek. Az olyan kiválóságok, akiknek, úgymond, volt gyerekszobájuk,

valahol mindig belapulnak, hát nem? Szóval nem lettünk barátok. A többi már a halhatatlanságról szólt. Helyette a halandóság terítette elém gyönyörűséges szőttesét. A lány szőke volt, és Rose-nak hívták. Táncosnő a bárban, ahol akkoriban muzsikáltam. *(Lejátszik egy futamot a gitárján.)* Ott ült a bárban, és engem nézett. Az arca mozdulatlan, csak két nagy szemével követte a két csonka ördög újamat. Húsos, vérpiros szája, mint egzotikus virág, hívogatón kinyílt. *(Django újabb, érzéki futamot játszik.)*

Már másnap összeköltöztünk. Csak a gitárt hoztam el Naguine-től, éreztetve, hogy a lelkem egyik felét továbbra is nála hagyom.

Eszement szerelem volt ez – egy fél évig... Egy műsorban lépünk fel, utána jött a kényeztetés, amiben Naguine sose részesített. Rose illatos szappant kent a testemre, majd lenyalta. Oly jó szagom lett tőle még másnap is, hogy a bárpincér feljelentett: lopom az öltözőből a táncosnők dezodorját...

Ez a nő stílusában is ellentéte volt Naguine vérbő, de földhözragadt asszonyiságának. Finom, táncos mozdulatokkal járt, egész mondatokkal beszélt, pontos volt és kiszámított. Elhatározta, hogy finom művészt csinál belőlem, kék szemében őrangyal lakott. A szobájának minden falát művirágok tarkították, és megtanultam tőle, hogy kell úri társaságban késsel-villával finomkodni, hogy ne húzzak fel szmokinghoz piroscsíkos zoknit, és hogy a mondataimnak mindig legyen állítmánya... Kis ideig még élveztem is e felesleges dolgokat, de az abc tanulása közben csúnyán összevesztünk – megpofoztam, mert kitört belőle a gádszó-nagyképűség...Végül már minden szava azt sugallta: lehetek én a színpadon varázsló, de kívülre csak egy csavargó vagyok... Valami történt velem legbelül, hogy nehezemre esett naponta elviselni ezt az átváltozást. Csak a menekülés maradt.

Az egy szál gitárral a kezemben visszaköltöztem hát Naguine-hez, aki virágcsokorral várt, mondván: „Látod, ez itt VALÓDI VIRÁG!”

Párizs szívében a Pokol Kabaré és a Mennysországi Kabaré közt csak pár lépés a távolság – ugye, milyen kifejező ez? Minden éjjel muzsikálok mindkettőben. *(Django eljátszik egy „pokoli” szá-*

mot.) A Pokol Kabarének már az ajtajában ott találok a Démon figuráját, mely mindenhová, a szerencsejáték-barlangokba és angyalcsináló szobákba is elkíséri a bódult látogatót... De Naguine csaknem minden este velem van, hogy megóvjon, ahogy mondja, „a rontás szellemeitől”. Jól sejti, hogy a Démon olykor nem ellen-ségbe, hanem a rajongódba költözik.

A második egy grófnő volt. A haja lila és babásan frufrura nyírva. Mélységes mély a dekoltázsa és úgy néz rám, mint aki a bőröm alá akar bújni. A Mennysorság Kabarében támadott le. Azt kérdezte: megengedem-e, hogy az első sorból bámulhasson, mialatt játszom? Azt feleltem, nekem mindegy, műsor közben bámulnak-e, vagy sem. Mert nem embereket látok, hanem színeket. „Ez csodálatos – duruzsolta a grófnő –, akkor maga akár festő is lehetne.” Nem olyan színek ezek, mondtam. Feketét látok, ha boldog vagyok és kéket, ha szomorú. „Kék a bánata... Csodálatos ember! Minden porcikám libabőrözik a játékától... Tudja meg, a párnám alatt tartom az arcképét, és néha éjjel megcsókolom... Mit szól ehhez, drága Django?” Furcsa szokásai vannak, hehe... „Figyeljen rám, kedves. Van egy ajánlatom: Nincs kedve velem jönni a mesekastélyomba? Nincs messze innét, a Szajna hajlatában... Képzelve el, kéz a kézben sétálnánk a hatalmas parkban... Káprázatos vacsorák közt válogatott arisztokrácia hallgatná a játékát, tejből-vajból füröszténém és világkörüli utak...”

Közbevágtam, mert kezdett már nagyon fárasztani: „Elhallgatna végre?”

A grófné rám meredt, és azt kiáltotta: „Büdös cigány!” – és kisietett a teremből.

Úgy éreztem, eltűnt az arcom. *(sötét)*

4.

(*Django szobájában. Az ágyban fekszik, bort iszik egy üvegből.*)

DJANGO: Reggel óta itt fekszem és iszom. Épp arra gondoltam, mi lenne, ha nem kelnék fel soha többé? Itt várnám meg fekvé a világ végét? Akkor berontott a kvintettem öreg dobosa, és feldúltan kérdezte: mi történt? – Nem látod, hogy nem vagyok itt? Mire ő: „Mi van veled, Django? Elfelejtetted, hogy ma van a premierünk? A Kék Éjszakák mulató felavatása? Mind rád várunk, telt ház van, a közönség már türelmetlen...” – Teszek a közönségre! – „Beteg vagy? Még csak ez hiányzott, visszafizetni a jegyek árát!” – Nem érted te ezt. Csak a fáknak szabad felfelé növekedni, embernek nem. Szerinted elviselhető ez? – Az öreg úgy nézett rám, akár egy örültre. „Tudom én, fiam, mi a te bajod. A grófnő. Naná, hogy az... Örülj inkább, hogy túl vagy rajta, úgy bizony!”

Még csak huszonöt éves voltam, és nyers választ adtam mindenre. Megpofoztam szegény öreget, hogy utána magamhoz öleljem. Egyszerre mardosott a gyűlölet és égetett a szégyen. Nem tudtam még, hogy mindig ez történik, ha egy nő nem élheti ki az akarát... Három napig feküdtem, mint egy súlyos sebesült, ha megmoccantam, megfájdult bennem az önérzet rákos helye... Mindez EGY SZÓ MIATT!

„Te megörültél, Django! Mit mondunk a közönségnek?”

Csak ennyit: derék polgárok, kinyalhatjátok!

„Igen? És ki fogja megfizetni a zenekar kárát?”

Mindent én fizetek, ne féljete.

Mindenkit kifizettem. Fél évig gázsi nélkül muzsikáltam, és Naguine cinikus jóslataiból tartottuk fenn magunkat. De aztán megint rám kapott Párizs és a jazzklubok, és teletömhettem pénzzel minden zsebemet. Ne higgyétek, hogy ez boldoggá tett! A bankjegyek, mintha férgekké váltak volna, szúrták a bőrömet. Jó volt megszabadulni tőlük. Vettem egy méregdrága utcai církálót. A játékkaszinóban addig kértem a zsetont, amíg sikerült annyit veszítenem, hogy üres zsebbel távozzak. S aztán az új

szenvedélyem: a jóteköny csavargó! Kedvenc kopott ruhámban fizetek a csapszéken egy rundót mindenkinek, az ismeretlen ivó-cimborákat olykor még muzsikával is szórakoztatom...*(Játszik egy tréfás futamot.)*

Olyan ez, mintha az éjszaka legmélyén megtisztulnék egy sötét tóban. És ugyan ki ismeri fel a külvárosi kricsmiben a csavargóruhás alakban Párizs kedvencét, aki a belga király vacsoráján pusztá kézzel ehette a salátát s hófehér szmokingjában hercegekkel fényképezkedett? Mert Párizs folyvást engem akart hallani, és néha már nem tudtam, hol vagyok álruhában: fehér frakkban a pódiumon vagy csavargó ruhában egy gőzölgő csatorna mentén... Különös szédület ez, itt is, ott is mindenhatónak érzed magad, addig, míg a hangokat fel nem váltják a szavak: ha beszélni kezdesz, vége a varázsnak... Ez az ÖRDÖGUJJAK TITKA!

(Django egy fergeteges futamot játszik, körülötte a színpad váltakozó fényei mintegy hullámszó tavat varázsolnak.)

5.

DJANGO: A szavaim, ha elhallgatnak a gitárom húrjai, megbicsaklanak, eltorzulnak. „Az ön improvizációi finom arabeszkként kanyarognak az ég felé” – mondta a belga király, és szolidaritásból ő is pusztá kézzel kezdte enni a salátát, ami a szertartásmester szerint nagy kitüntetés volt. „Szeretném az ön kvintettjét udvari zenekarommá kinevezni, mit szól hozzá?” Mire én: hát... izé... nézze, felség... Mire ő: „Nem szereti a királyokat, igaz?” Hallgattam, mert éreztem, bármit mondanék, felségsértésnek hangzanék, így az uralkodó bágyadt mosollyal elbocsátott. Szerencsére kifelé már a cselédlépcsőn kellett mennem...

„Elutasítottad? – hördült fel Stephane barátom, kvintettem zongoristája. – Elment az eszed? Ilyen ajánlatot az életben csak egyszer kap az ember.”

Nincs rosszabb, mint egy dilettáns szolgája lenni, kontráztam én gögösen, de tépett lelkiismerettel. „Ne tégy úgy, mintha nem

tudnád, mennyire senkik vagyunk. Te is a piacról élsz, családot van, hát nem? Aki művész, az tegye a dolgát és kussoljon.” Csak egy szolgalelek beszélhet így, válaszoltam, mire ő: „Keress magadnak új zongoristát!” – kiáltotta, és otthagytott. Rögtön tudtam, hogy igaza van: kussolni kell. Ez az egyetlen lehetőség, ha nem akarsz éhen halni... „Most mit csinálunk nélküle? Egy óra múlva fellépés – rémüldözött Nin-Nin is, az öcsém. – Átteszem zongorára a szólamot, te kísérsz a gitáron, eloltjuk a fényt, és fonográfról az én szólómat adjuk.” Azt hiszik majd, ezúttal te vagy Django. „Én vagyok Django, a nagy Django árnyéka, örökös kísérője, gitárjának cipelője, cipőjének pucolója – és ez örökké így lesz, ugye?” – kiáltotta hirtelen az öcsém, és dührohamba tört ki.

A kisöcskösnek nálunk kuss a neve, talán nem tudod? Igyekeztem helyre tenni szép szóval az öcsémet, de ő már ütött. A halántékomra öklözött, a földre zuhantam. De felugrottam, és mint egy tigris, az öcsémre vettem magam. Öklöztük, fojtogattuk egymást, váltakozó sikerrel.

Mindez már újra Párizsban történt, 1937 szilveszterén, a nyílt utcán, a Montparnasse-on. Percek alatt ott termett a rendőrség: ha büntetni kell, gyorsak a fakabátok... Az újév éjszakáját mindketten magánzárkában töltöttük.

Akkor már tudtam: elszabadult a világ gonosz lelke, és itt száll-dos közöttünk. Az őseink ilyenkor felkerekedtek, és elhagyták a gyűlölet városait. A tábortűznél kibeszélték magukból a Rosszat. De mit tehetünk mi?

Reggel, ahogy kiengedtek, térdre borultunk egymás előtt az öcsémmel, s átöleltük egymást.

És akkor, mintha a Teremtő csalétke lenne, meghívás érkezett a dán zenészekről egy skandináv turnéra: Koppenhága, Stockholm, Oslo. S a pályaudvaron ki jött szembe velünk, pezsgős-üveget lengetve? Stephane, az elátkozott zongorista... Még ott, a beszállás előtt elfogyasztottuk, egymásnak 100 év muzsikálást kívánva.. Pezsgővel köszöntem meg neked is, Girra, hogy visszaadtad a barátomat... De jött a pokoli utazás Németországon keresztül... Persze, hogy nem voltak papírjaim: eszembe se jutott,

hogy valami hivatalféle odúban kuncsorogjak értük. Persze, hogy a horogkeresztes határőrök percek alatt lerángattak a vonatról. Egy Hitler nevű mulatságos figura óriás képe alá kellett állanom. Kívülről egy fénysugár épp a kicsi kefebajszára esett, és az mozogni látszott ettől. Mindjárt tudtam, hogy ez maga az ördög. Elnevettem magam, mire a horogkeresztes gádzsó éktelen üvöltésbe kezdett, s valami koncentrációs táborral fenyegetőzött. Végül elszedte minden pénzünket, és ettől láthatólag megnyugodva visszalökdöstetett a vonatra, de előzőleg lefényképeztek előlről, hátulról, oldalról, minden nézetben. A porajmos poklának kénköves bűzeit éreztem.

A skandináv jazzrajongók a lábaink előtt heverték. Mégis boldogok voltunk, hogy visszatérhettünk a mi Párizsunkba. Nem sejtthettük, hogy az a sötét mancs itt is utolér.

6.

DJANGO: Aznap, amikor a náci áradat elérte Párizst, én Jimmy Bárjában léptem fel. A műsorunk előtt bejött egy szakasznyi horogkeresztes. A tisztjük így szólt hozzám: „Tudja-e, hogy amit a kvintettjük játszik, az elkorcsosult zene, a fajtisztaság elleni büntett?” Mire én: – Sejtelmem sincs, uram. Mire ő: „Esetlen és torz zsidó zene.” Mire én: – Nem tudok róla, hogy zsidó lennék, uram.

„Tényleg?! – mért végig gúnyosan a náci. – Ne röhögtesse! Maga szerint ez normális zene?” – Fogalmam sincs, milyen a normális... Aki tudja, az nem tudná játszani.

„Na, figyeljen! Még utoljára, mielőtt kipucoljuk ezt a bűnbarlangot, játsszon nekünk valamit.”

És játszottam nekik, szívem minden keserűségével. (*Django a Felhők – Nuages – című híres számát játssza a gitáron. Mikor abbahagyja, nagy taps, dobogás hallatszik.*)

A sok katonaruhába öltöztetett kamasz felugrált, izgett-mozgott, és tapsolt a szving ütemére. S én rádöbbsentem, hogy a

Teremtő mekkora hatalmat adott a kezembe! Persze, hogy nem tiltották be a kvintettet, nem zárták be a mulatót, mely minden este megtelt a fritzekkel. Kézről kézre adtak, mint egy kedvenc idomított uszkárt. Dietrich, az SS-kommandólegény, aki délelőttönként bujkáló zsidókat likvidált, asztalához ültetett. Egy kis barna szövetháromszöget mutatott, mondván, ezt kellene felvarrnom a hófehér frakkomra, és ha nem teszem, ő akár azonnal főbe lőhetne. „De ne izgulj, akár a szomszéd kupleráj, te is a Wehrmacht védelme alatt állsz.” Mint légy a mézbe, gondoltam, belétek ragadtam, hogy mászom ki ebből? Nevetett, és amerikai módra whiskyt ittunk a pult alól. Megparancsolta, hogy játsszam el neki a *Tiger Raget*, hát játszani kezdtem. De akkor...

(Django elkezd játszani, de a gitár egyik húrja elszakad.)

...elszakadt egy húr!

És Dietrich, a muzikális keretlegény, aki minél többet ivott, annál vájtfulúbb lett, rám fogta a pisztolyát: „Idefigyelj, gipsy Django! Ha nem javítod ki azonnal, holnap ilyenkor már útban leszel Auschwitz felé. Kellemesen fogok emlékezni rád” – és megint nevetett, és én vele nevettem... S miközben a húrt lefogva tovább játszottam, azt kívántam: váljon kővé a képén a nevetés! *(kis szünet)*

DJANGO: *(előrejön)* És így is lett. A Párizs felszabadulása utáni napon egy megbilincselte ember jött szembe velem. Amerikai katonák kísérték. Dietrich volt az, a muzikális keretlegény. Egy-másra néztünk, de semmi jelét nem adtuk annak, hogy ismer-nénk egymást. Ahogy eltávolodott, elővettem zsebemből a kis barna háromszöget, és egy hídról a folyóba dobtam. Nézttem, ahogy forgatja a víz sodra, majd elmerül a Szajna szennyes vizében. Tudtam, hogy az emlékezetből semmi sem törölheti ki.

Mert csak hajsza hiányzott, hogy a helyébe egy másikat varranak rám...

Mert Franciaországnak meg kellett szabadulnia a megszállás szégyenétől. Csak egy módon tehetette: ha áthárítja – ahogy mondták – a kollaboránsokra. Többen ujjal mutogattak rám: a megszállókat szórakoztattam, whiskyt szürcsöltem a náci hóhér-

ral. A szabad Párizs prefektusa beidézt. Amit tettem, az majdnem annyi, mint „a vízszintes együttműködés” a kuplerájban. „Nézzé, Django – mondta, és a körmét piszkálta, mialatt ott álltam az oroszlánlábú íróasztala előtt –, mindnyájan tudjuk, hogy a művészet kétélű fegyver: nem tudhatjuk, kit talál el és kinek szolgálunk vele.” Hallgattam, mert nem értettem e zagyvaságot, mire vállon veregetett. „Ne izguljon, van egy másik magyarázat is: hogy maga tulajdonképp ellenálló volt... amíg bűvölte őket, a disznók nem értek rá más romákat hajkurászni... Igen, barátocskám, maga határeset a hős és a kollaboráns között... Most elmehet, de Párizst egyelőre nem hagyhatja el.”

Hazafelé menet az utcán épp egy hátrakötött kezű nőt nyírtak kopaszra, mert együtt látták pezsgőzni egy némettel. Minden arra haladó járókelő köpött rá egyet. A cigány mesére gondoltam, ahol az ördög a furulyaszóra növekedett vagy zsugorodott. Attól függően, dicsérték-e, vagy szidták... Azt kérdeztem magamtól, tényleg Django vagyok-e még Django képében?

Nos, a prefektus nem siette el a döntést. Éreztem, hogy hadifogoly lettem saját hazámban. A sok lelkes barát és rajongó, ha meglátott az utcán, félrenézett vagy átment a túloldalra, hogy ne kelljen szóba állnia velem. Már csak az amerikai hadsereg foglalkoztatott, hogy muzsikáljak a részeg katonáinak. Párizs elárult, megtagadott. Kimondatott, habár szavak nélkül, hogy a művészetem, amiért addig rajongott, ördögtől való... De honnan is tudnák az ostobák, hogy amikor játszom, az olyan, mintha repülnék? Nem látom őket, csak valami éteri magasból. És amikor befejezem, az olyan, mintha megsemmisülnék. Úgy érkezem vissza, mintha az úrből jönnék, se magamé, se senkié nem vagyok, egy kiégett meteor csupán – mi közöm az emberekhez, akik megbűvölten hallgatnak? De lám: kezembe nyomtak egy papírt, melyben azt tanúsítják, hogy a megszállás alatt a muzsikámmal sok embert mentettem meg... Mit jelent ez, kérdeztem, hisz nem volt igaz... „Csak egyet”, felelte a prefektus: hogy a muzsikám hallgatása helyett ennyi meg ennyi embert lehetett volna még megölni... „Ennyiben tehát a maguk zenének nevezett

lármája igenis üdvös dolog volt”, veregette a vállam a gádzsó. Én meg egy pillanatra elkábultam. Örölnöm kellett volna, de a szívem nehéz volt. S akkor a rendőrfőnök a fülembe súgta: „A grófnőnek köszönje!”

És már jött is a delnő, s rám kacsintott, mondván: „Ezúttal nem engedlek el, szép fekete ménem!” Eladtak, megvettek, szőröstül-bőröstül. A hátamon éreztem a Gyeheenna forró leheletét...

El voltam szánva, hogy végleg leszámolok ezzel a világgal, a hamisság és a cinizmus szövedékével. Olyan elhatározás volt, aminek mindig csak az első lépése világos, a többi ködbe vész. S ez a legveszélyesebb benne.

Már nyár volt, amikor elbúcsúztunk Párizs kedves platánfái-tól. Utolsó pénzünkön vettem egy újnak mondott kocsit, és irány a Dél! Nem vallottam be Naguine-nek, hogy a maradék pénzünk is elúszott egy játékszármazékban. De ez az érzés, a „mindent vagy semmit” lebegése új erőt adott... Aki a Teremtővel pókerezik, azt hű kutyaként követi a szerencse...A szerencse, ahogy gyakorta szokta, balsorsnak álcázta magát: defektet kapott a kocsink, miközben összes élelmünk egy kosár alma, zsebemben két frank. Ott álltunk, egy folyóparton, messze minden lakott helytől.

Integettünk néhány autónak, de senki se vett rólunk tudomást.

Mi lenne, ha itt maradnánk? Fognék nektek lazacot, abban alig van szálka.

Naguine, karjában a néhány hetes fiunkkal, nem mondta, hogy bolond vagyok, némán szoptatta meg a gyermeket. (*Egy trombita tremolója hallatszik.*) Hát ez? Felnevettem, mint mindig, ha kétségbeesés gyötört.

Egy vándorcirkusz gördült felénk az úton. Egy bohóc ugrott le róla. „Piffpaff vagyok, a keserű bohóc... Párizsból jöttök? Ismeritek Djangót?”

Az kicsoda?

„A világ legjobb jazzgitárosa.”

Mit akar tőle?

„Hogy tanítson meg a nagy trükkjére!” Nevettem magamban: ha én azt tudnám...

Azt mondják, kiállhatatlan ember.

„Fütyülök rá. Hallottam néhány felvételét a rádióban. Vagy ő tanít, vagy senki!” Nem fogsz meg, gondoltam.

Elkéstél, barátom. Django meghalt.

„Az lehetetlen! – kiáltotta a bohóc, és vastag, vérpiros szája komikusan lefelé görbült. – Mindennap szól hozzám. Hallgasd csak!” (*Django egyik híres számát halljuk.*)

Nem innen szól ez – magyaráztam, és a bohóc, megértése jeléül az ég felé mutatott:

„Hanem amonnan, igaz?”

A vándorcirkusszal visszajöttünk Párizsba. A Montmartre sarkán elváltunk Piffpafftól. Búcsúzóul hosszan integettünk egymásnak... Már tudtam, hogy nem menekülhetek.

7.

Párizsba visszaérve a lakásunk ajtajára szögezve egy körözölével várt: a rendőrség felszólít, hogy haladéktalanul jelentkezsek a prefektusnál, és másokat is, hogy jelentsék, ha látnak. A Rend, a fehér arcúak rendjének hálója összezárult, gondoltam. Egyszer csak kifogják az elbitangolt aranyhalat... Negyedóra se telt bele, a fekete rendőr tűnt fel, hófehér vigyorával: „Bujdosunk, művészem, rejtelkedünk? Egy bizonyos Ellington úr keresteti, Amerikából.”

Amerika és Duke Ellington! Egy perc alatt összeforrott a lyukas ég felettem... Egy hónapos közös turné a jazz őshazájában! Szinte mulatságosnak tűnt, hogy ily könnyen valósággá válhat egy álom.

A New York-i reptéren maga Ellington várt, a nagy Ellington! Az amerikai jazz koronázatlan királya, elnökök és szenátorok kedvence, aki harminctagú zenekarával uralkodik a könnyűzenei élet felett! Lefordították nekem, amit mondott: hogy az első két közös fellépésünk a Carnegie Hallban, a zene Pantheonjában lesz. Utána közös turné a Közép-Nyugat nagyvárosaiban, csak úgy kapkodtam a fejem. Végül, kezét a vállamra téve, bemuta-

tott a menedzserének. Az Uncle Samnek öltözött figura előadta: számoljak azzal, hogy az első koncert nem lesz nyereséges, mivel nem volt még elég idejük, hogy kitaláljanak számomra egy igazi amerikai sztorit. Mert a nagyközönség lázba hozásához nem elegendő a zene és a lakókocsiban születés, meg hogy csak két ujjam van... „Fel kell építenünk hozzá egy édes-bús történetet is, mely Amerikában játszódik s »a semmiből a minden« elvén alapul” – mondta a menedzser. Felhatalmazom-e őt a történetem megalkotására? – kérdezte kacsintva, és én rábólintottam, mert a riporterek már sürgették.

„Milyen volt a repülőút?” – kérdezte az egyik, csaknem számba dugva a mikrofonját. – Jó – feleltem én. „Milyen érzés Amerika földjére lépni?” – így a másik, mire én: – Jó. „Milyen hatással van művészetére az amerikai jazz?” – kérdi a harmadik. – Jó – válaszoltam erre is. Nevettek, mondván: „Jó humora van Mister Djangónak...”

Amerika! Diadalérzés fogott el... Úgy képzeltem, New Yorkban majd veszek a gázsimból egy gyönyörű házat, a legjobb konyakokat iszom majd egy csoda szép, drága billiárdasztal mellett, és mindennap egy felhőkarcoló tetején vacsorázom – elképzeltem, milyen érzés lesz: mintha az egész város az enyém lenne. Úgy élhetek majd, mint akinek aranybányája van – a fehér arcúaknál is fehérebb arcú leszek!

De másnap ezt olvastam az újságban: *(újságlapot vesz elő, olvassa)* „A sötét bőrű, 36 éves Django egy csaknem analfabéta roma, aki egy lakókocsiban látta meg a napvilágot, és csak nemrégiben szokott hozzá, hogy épületben lakjon... Django kifejlesztett egy egyujjas csodatechnikát, mivel bal keze csúnyán összeégett egy tűzben...A világ legjobb gitárosa szinte egyáltalán nem beszél angolul, de a szállodában már repesve várja titkos szerelme, egy Loreley-szőkeségű, babaarcú milliomos lány...” *(Django földhöz vágja az újságot.)* Babaarcú?! Hogy az a...!

8.

(A szín sötét. Django muzsikája hallatszik felvételtől. Hallani a nagy tapsot is. Aztán kivilágosodik a színpad, Django bejön.)

DJANGO: Az első koncertemen hatszor tapsoltak vissza. A közönség nagy része nem akart hazamenni. De a másodikról egyszerűen elkéstem. A harmadikon már úgy kellett belökni a színpadra. A siker meg, mintha csúfolni akarna, mindenütt átütő volt. Tapsoltak, felugráltak, remegtek a bibap ütemére. Mondhatni, kannibáli izgalmat éreztek, hogy felfaljanak pusztá szeretetből... Félttem lejönni a dobogóról, szinte azt kívántam: jó lenne, ha nem lenne arcom. Ha elillanna a taps kitörésekor. Ha láthatatlanná válnék, hogy eltűnhessek észrevétlenül.

A vészkijáraton távoztam. Csak néhányan vették észre, annyira elmélyedtek a dicséretemben.

A hideg őszi ködben eltakartam az arcom egy nagy, széles sálal. Honvágyam volt. A Central Park felé sétáltam, ahol a lámpák kékes fénye a párizsi gázlámpák holdudvarára emlékeztetett.

Az egyik utca sarkán álló felhőkarcolón megpillantottam óriási önmagam a falra festve! A fejem a tizedik emeletre nyúlt fel. Kezemben a gitár, a számból rózsaszín buborék nőtt ki: „SZERETEM AMERIKÁT ÉS A MARHAKONZERVET!”

Ne csúfolj, Amerika! – kiáltottam oly hangosan, hogy a bejáratnál fagyoskodó hajléktalan rám bámult. Rám vigyorgott, fogatlanul, majd hatalmas másolatomra mutatott: nyilván felismert. Zsebébe csúsztattam egy maréknyi százdollárost, hadd higgyen még egy kicsit az amerikai álomban...

„Meglepte önt az amerikai lélek földhözragadt nagyszerűsége? – kérdezte már a repülőgépen egy olasz impresszárió. – Mindenkinek így van ezzel, aki először találkozik vele.”

Mire Párizsban landoltunk, meglett az új állásom – Rómában...

9.

DJANGO: Az új állásom csodahely volt: a Szűz Tarpea a Via Venetón, a római dolce vita központjában. A mulató a szépséges Tarpeáról kapta a nevét, akit a Rómát ostromló szabinok a mélybe vetettek a hasonló nevű szikláról. Közönsége filmsztárokból és milliárdos jenkikből állt, akiket az amerikai koktélok, no meg a szépséges Tarpea, vagyis Lola, a luxusprostituált vonzott ide. A bejárat feletti óriásplakáton itt is találkoztam önmagammal: „A kétujjú villám meghódítja Rómát!” felirattal.

Esténként egy-egy heves futamokkal teletűzdelt, virtuóz darabot adtam elő, például ezt... (*Django kézbe veszi a gitárt és egy villámgyors szvinget játszik. Amikor befejezi, ujjongás és vastaps hallatszik.*)

A siker már-már nyomasztó volt. Addig folytatták az éljenzést és a széktámlák püfölését, míg el nem játszottam a ráadást is, például a *Tiger raget*. (*Eljátssza, újabb véget nem érő taps és lármá.*) Ennek köszönhettem, hogy ezúttal is sikerült a gyors távozás a vészkijáraton...

De ahogy beléptem hotelszobámba, az ágyamon a szépséges Tarpeiát láttam elterülni. A nyakkendőmnél fogva húzott le magához! Én azonnal hívtam a szobaszervizt... Nem találnák ki, mi lett a következménye. A Legfelsőbb Határtalan, ahogy anyám a Teremtőt nevezte, úgy rendezte, hogy egy Bunburi becenevű milliárdos, kiöregedett bokszoló és bártulajdonos, a szépséges Lola aktuális barátja rontott be, és egy balhoroggal földre teremtett.

„Hálás lehetsz, senkiházi, hogy csak a fejed dagad meg” – a félbarátságos modort megőrizve tudatta: ki vagyok rúgva. A repülőjegyem ára a pénztárban...

Ennyit a szabad művészet veszélyeiről. (*Django előrejön, és a gitárját felakasztja egy szögre.*)

10.

DJANGO: A családnak se szóltam, a reptérről egyenest az elárvult lakókocsinkhoz hajtottam, és szögre akasztottam híres gitáromat. Minden üres volt és elhagyatott...(szívére üt) Idebent is... Világító porszemek szálltak a dohos levegőben, mintha fájna nekik az emlékezés. Arra, aki voltam, még egy nappal ezelőtt is. De igazából örültem, hogy így alakult... Már régóta a csendet akartam. A senkiség könnyűségére vágytam, melyben, mint gyümölcsben a mag, benne van a Minden.

Egy Szajna-parti kis faluban találtam meg a megfelelő helyet. Ahol a folyó méltóságteljes fűzek alatt dúdolja örök dallamát. az igazi muzsikát, amit senki se fog már eljátszani híres gitáromon...

Azt álmodtam, hogy meghaltam. Vagyis felébredtem – ahogy a nevem mondja.

Egy kivilágított ablakban fekete arcú alak állt, a fény hátulról világította meg. Hosszú sor kígyózott az ablak előtt, rémült, kiabáló emberek. Mindegyik azt akarta megtudni tőle, hány évet élhet még? Én, mikor sorra kerültem, azt kértem, nekem ne adjon már több évet. A sors istene rosszállóan nézett rám. Azt mondta, távozzak onnét, mert csaló vagyok, negyvenhárom évesen már három életet is megéltem. Egyet magamnak, egyet az övéimnek, egyet az örökkévalóságnak...

Naguine ébresztett fel. Azt mondta, egy fehér arcú van itt a minisztériumból, beszélni akar velem. A minisztériumi ember, lenyalt ritkás haját simítgatva, azt hadarta: „Számba akarjuk venni a roma művészet szétszórt kincseit, ez idő szerint ez ön nélkül sajnálatosan nem lehetséges.” – Miniszterekkel én nem parolázok, mondtam. „Hát nem érti? – károgozott a kultúrbürokrata. – Egy könyv fog megjeleni Djangóról, és abba belevennénk az összes szerzeményét meg előadását, ami csak fellelhető!” Nevetgetnékem támadt: Azt képzelik, számon tartottam én azt? Vén madár a füttyeit? Rám ne számítsanak! De amaz letorkolt: „Merthogy az adótartozásaival sincs tisztában, igaz? Óriási lyu-

kak tátonganak önnél, kedves Django!... Ne hőzöngjön, ha jót akar! Holnap magáért jövünk!” Csak biccentett, és ment.

Futótűzként terjedt a hír, felbolydult a békés kis falu. A szomszédság-rokonság, és a család ujjongott. Előkerült Stephane is, a rég nem látott barát, és nagy ünneplés kezdődött. Stephane erősködött, hogy mint „a halhatatlan Hot Jazz Klub alapítója” – ahogy kifejezte magát –, „e történelmi pillanatban” magam mondjak az egybegyűltekhöz beszédet.

Nos, hát én... (*Django nem folytatja, megtántorodik, és a földre zuhan, sötét.*)

11.

(A szín még üres. Vörös fény árasztja el, mintha tűz égne, hallani a lángok ropogását. „A tűzből” Django jön elő.)

DJANGO: Ott égne minden dolgaim. A gitár úgy lobog, akár egy fáklya! Lemezfelvételek, a ruháim, az újságcikkek, amiket rólam írtak, a rajongói levelek, amiket még nem téptem össze... A szeretteim mind elégetik, és a nevemet nem mondják ki többé...

Látom őket, az élőket: állnak összekapaszkodva a Szajna szelíd dombján, ahol a falu temetőjét veri fel a gaz. Szemükben riadt csodálkozás: Hogyhogy elmentél erőd teljében, negyvenhárom évesen? Mikor ilyen jóra fordult amúgy is szerencsés életed?

Helyettem a folyópart pacsirtái válaszolnak, lobogó énekükkel.

Pusztai Ilona

„A dolgok olykor még a mesében is szomorú véget érnek”

Varga Melinda nehezen beskatulyázható szerző. Hat verseskötet után a *Szellőcske* meseregény, mint első prózakötet, ismét új szint hoz az írói palettán.

Igazi mágikus realista könyv született, amely mind műfajilag, mind nyelvileg több regiszteren szól. Örök érvényű családi konfliktusok történeteit csomagolja tündérmesébe Varga Melinda, Tamási Áron mesedrámainak hagyományát követve. De még tovább tágítva a kört, a görög mitológia világa is feltárul, amelynek szövevényes labirintusában Artemisz, a vadászat istennője segít eligazodni, aki nem mellesleg a meseregény címadó hősének, Szellőcskének a nevelője. Így követjük végig a furfangos Prométheusz sorsát, aki az emberek kedvéért ellopta a tüzet az istenektől, és aki emiatt többszörösen is összetűzésbe keveredett Zeusszal, a főistennel, hol győzedelmeskedve, hol vereséget szenvedve. Miként tanúi lehetünk egy máig tipikusnak mondható családi viszálynak: Hadésznek, az alvilág istenének anyósával, Déméterrel, a földművelés és a termékenység istennőjével való perlekedésének is. A küzdelem tétje pedig nem más, mint Perszephoné, akit férje is, anyja is maga mellett, a maga pártján akar tudni. Mit sem törődve azzal, hogy a termékenység és termés istennője miként őrlődik a két szeretett, ám egymással viszálykodó hozzátartozója között. Mert persze a görög mitológia történetei is örök emberi drámákról szólnak, amelyek forrásai szintén örök emberi gyarlóságok: féltékenység, irigység, bosszú,



képmutatás, túlzott kíváncsiság, mohóság. Ahogy a tündérmeséknek, állatmeséknek is visszatérő elemei az ezen jellemgyen-
geségekből fakadó bonyodalmak, amint ezt a meseregény egyik
epizódja is igazolja. A klasszikus tanmesének beillő mulatságos
történetből kiderül, miként válik saját mohósága áldozatává Rőt
Úr, a ravaszdi róka a szorgos nyuszi, Selyemfüles jóhiszeműségé-
vel visszaélve. Ennek az emberi örökérvényűségnek is köszönhe-
tő, hogy a meseregény annak ellenére nem válik kaotikussá, hogy
egyszerre olvasható mai többgenerációs családtörténetként, va-
rázslatos tündér- és állatmeseként, a görög mitológia klasszikus
toposzainak megidézéseként. Mert ezek a szálak szépen össze-
kötődnek, egybesimulnak, hiszen az emberi örömök és bánatok,
a jó és rossz minden korszak, minden kultúra számára ismerős,
mondhatni örökzöld fogalmak.

De nemcsak a műfaji többszólamúság, a nyelvi síkok váltako-
zása is erénye a meseregénynek. Varga Melinda szépen imitálja
mind a klasszikus, mind a népmesék ismert fordulatait: *„Sok tril-
lió gyereklábnyi lépésre innen, az óriás Háromszög-hegyek között,
a Keleti Szelek birodalmában élt egy tüneményes szélkirálylány,
Szellő Kamilla.”* Máshol viszont nagyon is mainak ható nyelveze-
ten szólal meg: *„A fiatal házaspár Egyiptomba készült nászútra.
Nem jártak még Afrikában, az egzotikus utazás izgalommal töl-
tötte el őket. Hetekig készülődtek, csomagoltak, vásároltak, ráke-
restek az interneten a nevezetességekre, a fontosabb látnivalók-
ra.”* De ugyanígy megjelenik a fiatalok szlenges nyelvhasználata,
amelynek érdekessége, hogy a költőnő generációjának ezredfor-
dulós erdélyi argója köszön itt vissza, miként Villám Vilma és
Szellő Kamilla párbeszédében:

*„– Rámoljuk meg Hurrikán apó cigarettásdobozát! – kiál-
tott fel lelkesen.*

*– Meg vagy zöldülve, Vilma? Szó sem lehet róla! Ha észre-
veszi az apám, annyi nekem, egy hónapos szobafogság vár
rá! Különben sem dohányzom. Büdös lesz tőle a kezem és
a szám.*

– Jaj, ne légy már ilyen nyuszi lélek, észre sem veszi, ha egy szálat elcsenünk. Elpostázzuk. Megmutatom, hogy kell, nézd! – s már nyúlt is a cigarettadoboz felé.”

Ugyanígy szellemesek a szereplők nevei, amelyek sok esetben beszélő nevek, egy-egy tulajdonság kifejezői. Ki más is lehetne a nagyhatalmú Keleti Szelek Birodalmának uralkodója, mint Hurrikán apó. Miként a Bömbe Böbe névről is könnyen asszociálunk egy csúf, gonosz, ám nem túl okos, könnyen rászedhető boszorkányra. De hasonlóan találó, humoros hangzású nevek a Fog Mancsi, Hiúz Hilda, Veréb Elek, Rozsda Rózsa, Fenyő Hella.

A több szálon futó történet két nemzedék, anya és lánya története, amelyben mintha a sors megismételné önmagát, mintha ebben a világban megállt volna az idő és generációkról generációra öröklődnének a társadalmi szerepek, a traumák, illetve ezek megoldási mintái. Ennek klasszikus példája, hogy szorult helyzetbe kerülve vagy egy védelmezőalak vagy isteni beavatkozás segítségével tudnak a hősnők megmenekedni. A tündérmesék szabályai szerint Szellő Kamillát a boszorkány fogságából Szél Ede királyfi szabadítja ki. Hasonlóan a Hadész alvilági csapdájába került Szellőcskét is Artemisz és csapatának furfangos cselszövése menti ki az örök sötétség birodalmából, nem saját erejét, eszét használva szabadul. Néhol viszont szinte meglepő, szokatlan cselekményfordulatokkal találkozhatunk, mint Bömbe Böbe és a gonosz tündérek összeesküvése. Viszont kár, hogy ez a kis epizód nem kap kellő hangsúlyt, miáltal még inkább megcsillanhatott volna Varga Melinda székely góbés humora, ahogy ez a humor a korábban említett Selyemfüles és Rőt Úr állatmese esetében szépen működött.

Jóllehet Szellő Kamilla és lánya, Szellőcske erős, független női karakterek, mégis mintha hiányozna belőlük a kellő bátorság, hogy kezükbe vegyék sorsuk irányítását, mintha beletörődnének a nők alávetett szerepére épülő patriarchális társadalmi szokásrendbe. Ez a hagyományos, elsősorban is a falvak zárt világához köthető életszemlélet viszont már a mai kamaszlányok többsége

számára idegen. Szellő Kamilla bár ügyesen birkózik meg a Keleti Szelek Birodalmának ügyes-bajos dolgaival, méltó uralkodótársa idős apjának, Hurrikán apónak, mihaszna férje miatt zátonyra futott házasságából mégsem képes kilépni. Ezt csak szülői beavatkozásra teszi meg végül. Szellőcske igazi elkényeztetett hercegisasszony, erős akaratú, harcias lányka, miként nevelője, Artemisz, a vadászat istennője. Ilyen előélettel, egóval bekerülni Hadész alvilági birodalmába Perszephoné szolgálólányaként, nem egyszerű feladat.

Birghirel Orsolya bájosan üde, az ősz színpalettájában tartott festményei jól idomulnak a műfajilag sokszólamú szöveghez. Egyszerre teremtenek mesészerű, mégis realisztikus világot.

A könyv szerkesztőjét, Böszörményi Zoltánt idézve: *„A Szellőcskében szó esik elmúlásról, szenvedélybetegségről, családi konfliktusokról, mindez a mese és a mitológia nyelvén könnyen befogadhatóvá válik. Ez a mesekönyv éppen ezért egy gyógyító, traumaoldó mű, segíthet azoknak a gyermeknek és szülőknek, akik feloldást, vigaszt keresnek a problémáikra, magányt, tragédiát, szomorúságot élnek meg.”* Ezért bár a meseregény célközönsége a kiskamasz korosztály, mégis költői nyelvezete, a többszólamúságából fakadó humora, finom érzelmessége, sebgyógyító, traumakioldó ereje miatt, a valósággal való szembenézés és annak elfogadására tanító jellegéből adódóan kortalan könyv, amely valószínűleg a felnőtt olvasóközönséget fogja még inkább megszólítani.

Gáspár Ferenc

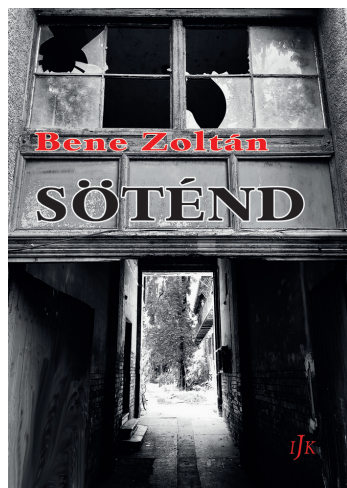
Szem Gyuri és a többiek

Bene Zoltán új könyve konklúziójában szinte madáchi mélységekbe-magasságokba ér. De ne vágjunk az események elébe!

Mert bizony Söténden hiába hívják a panziót Fehér Gólyának, a kocsmát pedig Fehér Sasnak (régében Mozdony volt a neve), ettől még nem fehéredik ki a kopott, fuldokló kisváros, ahol olyan bizonytalanul falusias érzése van az odaérkezőnek. Biztos viszont, hogy Söténd nem messze fekszik Zavarosoktondtól, amely már jelentősebb település, de olyan, mintha az is Söténd lenne. Nem is ezek a lényeges dolgok Bene Zoltán néhol abszurdba, néhol mágikus realizmusba hajló regényében, mely felfogható egy lazán összekapcsolódó novellafüzérnek is, amelyben a szereplők leginkább isznak, és ivás közben a pultos lányok bábjait bámulják sóvárogva.

Többször emlegetik a hajdan arrafelé élt Szem Gyurit – a szörny egykori legyőzőjét – akiről csak a könyv vége felé derül ki, hogy Szent Györgyről van szó. Ám Söténd életét inkább az aktuális események forgatják fel. Már amennyire fel lehet forgatni egy ilyen köztes-európai kisvárost, ahol a nemi perverzitás – mint a mutogatós bácsi, vagy csak hímveszőjét szabadon lóbáló férfi (akit el is neveznek Lóbálnak) – az unalomig megszokott. És ahonnan egy bizonyos iskolai végzettség felett szinte mindenki elmenekül, ha módja van rá.

Azért akadnak visszatérők és újonnan érkezők is. Leginkább azért, mert újságcikket akarnak írni, esetleg ünnepi beszédet tartani, netán a helyi üzemben munkát vállalni. A kötet narrátora



például az a személy, aki beszédet tartani tér haza Söténdre, és egyes szám első személyben beszéli el ezt a (vissza)érkezést (*Ava-tás*), majd egy rövid kocsmai jelenetben arra az elhatározásra jut, hogy mesél még egy és mást a városkáról (*Ködből terv*). Ezt a tervet a harmadik fejezettől kezdve valósítja meg. A harmadik fejezetben pedig (*Tizenkét óra*) már ő maga mondja el egyes szám harmadik személyben a lecsúszott zenészből újságíróvá előlépett Csörgő Szabó Miklós útkeresését a söténdi erdőben. Az azt követő fejezetekben pedig újabb és újabb sztorikat oszt meg az olvasóval.

Bene Zoltán remekül szövi a valós történések anyagát, lenyűgöző természetességgel használja, lecsupaszítja, megfűszerezi és belefűzi őket a kisregénybe. A *Tizenkét óra* például önállóan is megállná a helyét – úgyszintén a többi is.

Hiszen ki ne emlékezne az olaszliszkai tragédiára és Szögi Lajos borzasztó halálára? Ezt Bene némileg átírta, más helyszínre tette, de az alakok és a sztori alapvonalai felismerhetőek maradtak – egyértelműen az írói szándék szerint. Például, Csörgő Szabó nem a lincselés miatt érkezik Söténdre – az „már lecsengett”, magyarázza az iskolai menzán a magyartanárnőnek –, hanem a szellemjárás miatt. Megjegyzendő az is, hogy a véres fejű szellem azoknak a cigányasszonyoknak jelenik meg, akiknek a férjei részt vettek egy szörnyű gyilkosságban.

És itt álljunk meg egy pillanatra. Egyes „jogvédőknek” esetleg szemet szúr majd a könyvben megjelenő cigányok negatív ábrázolása, illetve a „cigány”, mint a roma származású kisebbség megjelölését szolgáló, állítólag pejoratív kifejezés. Ebbe az utóbbiba itt és most ne menjünk bele, noha személyes véleményem szerint ez ugyanolyan butaság, mint az egyéb kisebbségek elnevezéseiben tipródni. Az előbbi, a negatív ábrázolás kapcsán viszont érdemes megjegyezni, hogy a könyvben aligha találunk egyetlen, valóban kristálytiszta tündöklő alakot, igazán pozitív figurát – hacsak a Telek Andrea nevű magyartanárnőt nem, bár őt is csak jóindulattal tekinthetjük annak. A szerző ugyanis a nem cigány származású szereplőket is kegyetlen iróniával, szinte gyilkos szatírával jeleníti meg.

Ebben a műben mindenki árnyékban él.

Akad viszont olyan is, aki a kocsmában kesereg, már a szomszár is elapadt, és ha belenézi a tükörbe, hiába keresi romos arcában a szomszárúság ingerlő fényét. Akad, aki saját genetikai állományát magasztalja úton-útfélen, remélve, hogy ezáltal szerelemre talál. Tibi bácsi például önjelölt fűzfapoétaként bosszantja a „Körölszaros” vagy a „Bizánc” törzsközönségét különböző alkalmazásokra írt „gyöngyszemeivel”. Hiába magyarázza a kocsmában Jóska, az „okula”, hogy a helység kifejezés az egész Söténetet jelenti, a helység pedig (a szóban forgó szituációban) a kocsmát, ezzel sikerül ugyanúgy felborzolni a kedélyeket, mint Borbély Szilárd nevének pusztán említésével. Mindazonáltal Jóska nem előre megfontolt szándék miatt hal meg, hanem egy jobbhorog következtében.

Borbély Szilárd neve többször is bűvópatakként bukkan fel a könyvben. Tudjuk, hogy a szerző drámát írt *Az olaszliszkai* címmel – a Katona József Színház mutatta be –, és a Körölszaros elnevezést a *Nincstelenek* című művében használta. Ez az utalás az egyik olyan eszköz a számos másik mellett, amely által Bene elemel a valóságtól és távlatokat nyit művének értelmezésében.

De találkozunk vidámabb reminiscenciával is: „*A Honolulu-Star reggel indul*”. A mondat Rejtő Jenő egyik legismertebb regényéből, a *Piszkos Fred, a kapitány*ból származik. A karaokekocsmában egy Kapa Misi nevű szereplő énekl, időnként eltéveszti a hajó nevét, és „Hololulunak” ejti – ahogy azt Fülöp Jimmy is megemlíti a sokak számára felejthetetlen naplójában.

Nyilvánvalóan nem véletlenek ezek az irodalmi összecsengések, Borbély Szilárdot nem kell megmagyarázni, Fülöp Jimmyt sem, hiszen a Honolulu-Star problémái az ő áldásos kocsmái közreműködése után kezdődtek, amikor egyszerre tette hosszú időre munkaképtelenné a fűtőt és a hajópincért. Ám ezeken kívül még rengeteg asszociációt és áthallást indukál Bene Zoltán műve, mely olyan, mint egy képi történetmesélés, ahol a különféle jelentésrétegek, motívumok és kultúrtörténeti utalások együttesen építik fel az elbeszélő struktúrát, épp úgy, mint ahogy

egy középkori szőnyeg fonalai és mintái állnak össze egy nagy egésszé.

Mindent egybevetve a *Söténd* árnyékos látélet a közelmúlt magyar vidékéről, és bátran kijelenthetjük, hogy szociográfiai erényekkel bír. Érdekes lenne azoknak a politikusainknak is elolvasni, akik csak a jobb belvárosi éttermekben ülve fecserésznek a vidéki élet áldásairól, a csivitelő madarakról és a tiszta levegőről.

A könyv vége mégsem teljesen reménytelen, mert bár először Emil Ciorant idézi a fiktív elbeszélő (*„Nincs az a gondolat, ami sötétben megvigasztalna.”*), utána így folytatja:

„Nos, néha magam is úgy érzem, valóban nincs. Aztán megvilágosodom. Sőt! Éppen, hogy a gondolat gyújt bennem világot. Mindenesetre arra a következtetésre jutok, legvégül, hogy kell legyen olyan eszme, amely vigaszt nyújt – bárhol, bármikor.

Mi több!

Kell legyen olyan is, amely valamelyest eloszlatja a sötétséget. Ezt kell keresnünk.”

És ez már hasonlít egy olyan tragédiára, amely nem csak lesújt, de célt és irányt is szab.

Juhász Kristóf

Kémtörténet Trianon előtt

Az utóbbi években számos történelmi regényről írtam (rajongóként persze csak az olvasottak töredékéről), többek között Gál Vilmos remek *Báthoryjáról* is. A történész és muzeológus szerző tudományos munkája mellett fogott szépíráshoz: a nagyívű, élénk, cselekményes *Báthory* köteteivel egyéni hangú, jellegzetes karakterű író ismerhettem meg, aki munkásságával új szintet hozott a kortárs magyar történelmi regény nemrég kezdődött és napjainkban is tartó reneszánszába. Gál Vilmos esetében azonban a tudományosság és a történelmi tények mindig a fikció előtt járnak, fantasy-elemekkel nem operál, nagy erkölcsi-morális tanulságokról sem ír. Regényei helyszíneit és cselekményvezetését igyekszik tudományos kutatásaira építeni, a háttérben írói fantáziát szerényen használja – leginkább csak az adott kor történelemkutatásának fehér foltjai, a párbeszéddek, a csatajelenetek, a szerelmi szálak esetében. Utóbbiakkal ügyesen becsalogatja az olvasót a tárgyalt idősíkbába, ezzel számtalan izgalmas érdekességet sző a történetbe a korabeli élet mindennapi részleteiről, legyen szó gasztronómiáról, orvoslásról, vagy épp udvari etiketről.

Most a *Báthory*hoz képest előre is megyek az időben, meg vissza is: ugyanis az *Antantmisszió 1919* című regényt olvasom, amely a trianoni döntést megelőző „utolsó pillanatokban” játszódik, és amely Gál Vilmos első regénye. Idén újra kiadták, a fülszöveg szerint ez javított, átdolgozott kiadás. Az elsőt nem olvastam, e másodikat annak fényében tárgyalni nincs módomban,



legfőljebb szerzőnk korábbi munkájával, a *Báthory*val vethetem össze.

Már az első száz oldalon feltűnt – és később sem tapasztaltam gyökeres változást –, hogy leíró részekkel alig találkoztam, hiszen azok inkább a párbeszédnek fényében a szereplők mikrocselkvéseit láttatják. Az elbeszélő láthatatlan attitűdjében van valami távolságtartó, tárgyilagos érzelemmentesség. Fókuszom szinte mindig valamelyik főbb szereplőre és szűkebb környezetére irányul. Mindettől, no meg a regény nagyját uraló dialógusoktól olykor úgy érzem, mintha forgatókönyvet olvasnék.

Ez egyben igen szigorú, logikus, tiszta történetvezetést jelent – szükség is van erre, hisz olvasmányom leginkább krimi vagy kémtörténet. Az I. világháborút követően a közép-európai egyensúly helyreállításában érdekelt nagyhatalmak Párizsban folytatnak tárgyalásokat. Magyarországra amerikai katonai delegáció utazik Bandholtz tábornok vezetésével. Hazánkat a románok megszállják, az ország romokban hever, a kömmün már megbukott, Horthy még nem szilárdította meg hatalmát, és azt sem tudja egyelőre senki, hol is fogják meghúzni az új országhatárokat. Ebbe a káoszba érkezik Bandholtz tábornok és kicsi, ám kulturált csapata, akik a diplomácia erejével próbálnak rendet tenni. A tábornok – legalábbis nálunk – arról vált híressé, hogy megállította a Nemzeti Múzeum kirablására fősorakozott román katonákat. Puskalövés nélkül, határozott föllépésével, pusztán ezredese kíséretében. Akkori élményeiről pedig – magyarra is lefordított – naplót írt. Gál Vilmos is erre a naplóra hivatkozik, mint regényének autentikus forrására. Legalább annyira kacifántos ez a gondolati vargabetű, mint az akkori világ: a hivatalosan ellenségünknek számító amerikai tábornok naplója alapján tárja föl a magyar író hazánk korabeli helyzetét. Tegyük hozzá: a román megszállásra, illetve a világháborús vereség és a trianoni diktátum közti időszakra való rálátásunk többnyire hiányos vagy visszás. A korszak időben is közel van. (Egy átlagos magyar családhistóriában is megmutatkozó történelmi memóriának körülbelül az elmúlt időszak: a dédszülők, ükszülők kora.)

Ha belegondolunk, a Horthy-, illetve a Kádár-korszak velünk élő emlékezése is homályossá teheti a képet. A trianoni időkről szóló könyvet – közelsége miatt is – talán bonyolultabb úgy olvasni, mint egy tatárjárásról szólót. Nehéz ezt az érzelmi érintettséget, ezt a történelmi közelséget rendezni magunkban. Feltehetjük a kérdést: ugyan mitől volna kevésbé fölkavaró egy törökkori karóba húzás, mint egy két világháború közötti nemi erőszak?

Az iméntiekkel is csak jelezni akartam: nagyon is helyet kaphat a regényben a már korábban említett elbeszélői tárgyilagosság.

Az amerikai tábornok naplója olyan külső nézőpont, amelyre szükségünk lehet a trianoni korszak rálátásához. Olvassunk csak bele:

„Majd’ megvette őket az isten hidege, amint várakoztak Horthyra, aki meglepetésükre lovon, ráadásul fehér lovon érkezett a térre. A délceg tengerész szerencsére jó lovasnak bizonyult, ugyanis az esőtől sikamlós macskaköveken lóva többször is megcsúszott, és a lovasnak igen nagy lélekjelenlétre volt szüksége, hogy a nyeregben maradjon. Juli, amint meglátta a fehér lovat, azonnal odahajolt Mike-hoz.

– A ló szimbólum, mint ahogy a Gellért tér helyszíne is – magyarázta. – A fehér ló fontos áldozati állat volt a kereszténység felvétele előtt. A magyar nép ősi eredetére és különös gyökereire utal. A Gellért tér viszont a kereszténység felvétele miatt fontos: Gellért püspök itt halt mártírhálált egy pogánylázadás során, nem sokkal Szent István uralma után. Az már csak hab a tortán, hogy a román főhadiszállást is itt rendezték be.

– Értem. Látszik, szeretik a külsőségeket.

– No igen. A hatalmukat legitimizálni kell. Mit gondolsz, este milyen címen fut majd egy új darab a Nemzetiben?

– Fogalmam sincs, de te minden bizonnyal elmondod.

– Régi jó világ a címe. Állítólag Mikszáth, egy nem túl régen elhunyt, híres író műveiből gereblyézte össze Hevesi, az egyik mostani sztáríró.

– Sokatmondó cím. Érdekesnek tűnik az ötlet.”

Ezzel a fordulattal többször találkozunk a regény folyamán: a magyar származású amerikai tisztet újdonsült budapesti szerelme kalauzolja a szétszakadásra ítélt országban. A legérzékenyebb korfestést talán pont kettejük jeleneteiből kapjuk. Érzéketesek a józsefvárosi utcagyerekek epizódjai, melyek groteszk otthonosság fényét vetítik a nemzetközi kémháborúra. Hiszen a fő cselekményszál mégiscsak kémjátszma, titkosszolgálat, műkincsrablás, gyilkosság, meg effélék.

Aki olvasott már bármilyen, két világháború között, magyar író tollából született prózát, annak igen furának hathat e könyv, hisz a drámai-lírai hatáskeltés, az érzelmi telítettség hiányzik belőle, pedig ezek meghatározták a korszak irodalmát. Ezért is lehet a regény érdekes olvasmány mindazok számára, akik közel-múltunk megismeréséhez új történeteket keresnek. Esetünkben az olvasók azon is izgulhatnak, végül lelövi-e a gonosz román kém a szerelmes amerikai tisztet.

Az *Antantmisszió* viszont még számos más kérdést is fölvet. Ha némely megoldásával vitába is szállnánk, vagy épp hiányérzetünk támadna, az bizonyos: a regény kísérletnek bátor, olvasmánynak hiánypótló.

Oláh András

A tiltólistáról levéve

Sinka István önéletrajzi ihletésű regénye túlélte a vészkorszak tiltólistáit, és sok évtizednyi hanyattatás után – Medvigy Endre szerkesztői munkájának köszönhetően – immár az eredeti változat került a könyvesboltokba. Azért is fontos ez, mert az olvasó előtt csak így tárulhat fel tisztán az a közeg, az a miliő és érzésvilág, amelyet az író megélt. A könyv ugyanis valós élményeken alapszik, és drámaian pontos képet rajzol arról a nyomorúságról, amelyben Sinka – az édesapja tragikusan korai halála után – a gyermeki lét minden örömétől megfosztva nevelkedett. Soha nem élhette a gondtalanul hancúrozó-játszázó gyermekek életét. Tízéves korától már dolgoznia kellett, hogy hozzájáruljon a család megélhetéséhez.

Voltaképpen egy vallomásos regényről van szó. Sorai közt szívbe markoló fájdalmakat felidézve bontakozik ki, hogyan lett az álmodozó, érzékeny lelkű, „ragyogószemű kiskölyök”-ből dacos, sorsával megbékélni sohasem tudó alkotó.

A mű szerkezeti sajátossága az időbeli csapongás. A szerző az előbeszéd ritmusát követve, spontán idéz fel történeteket, ezzel is azt a látszatot erősítve, hogy közvetlenül az olvasóhoz szól, neki meséli kacsaringós pályájának fölsejlő epizódjait, és az idősíkból nemegyszer kitérve, a hirtelen kelt asszociációk révén egy-egy témához vagy személyhez kötődő távolabbi eseményre is rámutat.

Többször visszatérnek utalások, emlékképek, amelyek döntő befolyással voltak sorsának alakulására, illetve azok is, amelyek a



jellemét formálták, s megerősítették benne a dacot, a kitartást és azt az életszemléletet, amelyek segítségével túl tudta élni a tetet-lelket egyaránt sanyargató megpróbáltatásokat, és valóban íróvá-költővé válhatott.

Az egyik ilyen sarkalatos pont még az iskolaéveiből származik, amikor rongyos, mezítlásos pásztorivadékként kellett szembenéznie a pökhendi, cipős úrinépséggel, akik tudása és szorgalma ellenére sem tűrték meg maguk között. A keletkezett szakadékot nem tudta átlépni, bár akadt tanára, aki segíteni próbált neki. Olyan is volt azonban, aki igaztalanul megalázta és meg is verte.

Száműzése a hátsó padba és megbélyegzése sem törte meg az akaratát, ahogyan a családot ért traumák is csak erősítették kitartásában. A legkilátástalanabb helyzetekben is mindig akadt valami, ami utat mutatott számára. Hol egy szűk ösvényre talált, hol egy alkalmi búvóhelyre, menedékre lelt.

Hasonlóan fontos pillanat a kistrábei gányós leányok által fekete bojtárnak nevezett ifjú életében, amikor szembefordul az őt kizsigerelő, éheztető, villanyéllal hátba verő gazdájával. Az igazságtalanság érzése elfojthatatlan indulatokat gerjeszt benne, és ekkor közvetlenül szembesül a keserű igazsággal: „az embertelenség szüli mindig a lázadást”.

Megindítóan szép az a sorsfordító pillanat, amikor egy vándorasztalostól – egy birkáért cserébe – megszerzett egy Petőfi-kötetet. Ettől kezdve állandósult benne az olvasás szeretete. A Biblia és egy Tolsztoj-kötet mellett Petőfi lett sorsának kovácsa – ekkor kezdett írni. Bár első verseit hamuvá égette, ösztöneiben tovább élt a költészet iránti szenvedély. A cselédsorsból fakadó hányattatások, a csalódások, a családtagok elvesztése, a környezetében tapasztalt szenvedés mind abban erősítették, hogy ezeket megörökítse: „az ő sorsukért kell nekem halálig énekelni” – fogalmazta meg *ars poeticáját*.

Az írás a megmaradás reményét tartotta éberben benne. S bár a társadalmi helyzetből adódó hátrányoktól felnőttként sem tudott szabadulni, a megkülönböztetés bélyegét örökké viselnie kellett, és emiatt rendre alakultak ki viharos konfliktusai, végül mégis az

irodalom lett számára a megtartó erő. Kapcsolatba került a bihari részeken élő alkotókkal. Barsi Dániellel lapot is alapítottak (Kelet Népe). Mindez azután történt, hogy egy pályázaton díjat nyert, s ez kaput nyitott számára az irodalom felé. Mindjárt akadt egy komoly támogatója is Féja Géza személyében, de akadtak ellenlábasai is. Hamar rádöbbsent, hogy a fővároscentrikus irodalmi közeg sem feltétlenül befogadó, és valójában csak önmagára számíthat. Ismét érzékelnie kellett, hogy a „cipősök” nem viselik el maguk között a mezítlábasokat.

A regényben egy cselédből lett bojtár, majd számadó szeszögéből tárul elénk a világ. Az első részben jobbra a nyomor és a kiszolgáltatottság valóságával szembesülünk. A második rész azonban – miközben az író betekintést enged a főhős családi tragédiájába is (felesége elvesztése) – már tágabb horizontot kínál: nemcsak a szűk környezet, de a kortárs irodalmi világ is életre kel. Megjelennek a kötet lapjain mindazok az írók és költők, akikkel Sinka kapcsolatba került: Szabó Pál, Zilahy Lajos, Sértő Kálmán, Erdélyi József, Veres Péter, Illyés Gyula és Németh László. Sinka viszonyán keresztül hozzájuk az olvasó szembesül a kor szellemi életét meghatározó megosztottsággal és szétszakítottsággal, valamint azokkal az arculsapásokkal, amelyeket a költő nehezen tud feldolgozni. Egy pillanatra még az is megfordul benne, hogy feladja irodalmi törekvéseit, és visszatér a juhászmesterséghez. A sors azonban másként határoz.

Sinka István önéletrajzi vallomásában igazi társadalomrajz bontakozik ki. Hányatott sorsa mellett szociográfiai pontossággal rajzolja meg a bihari térségben élők sajátos körülményeit is.

A *Fekete Bojtár vallomásai* című regény nyolc évtizednyi várakozás után kerül újra az olvasók elé a teljes szövegváltozatban. Alapját az 1942–44-es kiadások képezik, de Medvigy Endre kutatómunkájának eredményeként a kötet mellékletében olvashatók a mű Pesti Újságban (1939) közzétett előzményei és a Független Ifjúságban (1945) publikált későbbi kiegészítések is. Emellett a korabeli sajtóvisszhangból is találunk egy tekintélyes válogatást. Érdemes ezeket az írásokat is aprólékosan görcső alá venni, hi-

szen pontosan körülrajzolják és igazolják a Sinka felvetette problémákat.

A regény már első megjelenésekor vihart kavart, ezért is jelentenek tanulságos kiegészítést a mellékletként csatolt kortárs visszajelzések, kritikák, értékelések, hiszen ezekhez (is) kötődik a mélységek bugyrait megéllő és feltáró Sinka sértettsége és kiábrándultsága.

Medvigy Endre bevezető tanulmánya aprólékos pontossággal kíséri végig a mű és alkotója sorsát. Rámutat azokra a mozzanatokra, amelyek Sinkát saját emlékeinek börtönébe zárták, és ezzel korlátozták lehetőségeit is. Emellett feltérképezi azokat a kritikákat, támadásokat és politikai eredetű szembenállásokat, amelyek végül ellehetetlenítették írói pályafutását.

A könyv egészéből kiviláglik, hogy Sinka ösztönös tehetség volt. Ugyanakkor makacs és konok – amint ezt a regényben ő maga is megfogalmazta: „...én nem is kértem volna akkor se, ha éhen döglök. (...) én büszke és gögös kis kölyök voltam”. Sorsát nem csupán származása determinálta, hanem a történelmi körülmények is. Ebben a trianoni dráma komoly szerepet játszott, hiszen az 1920-ban meghúzott országhatár az édesanyjától is elszakította.

Sinka István egy szegénysorból induló, ám reményekkel teli bihari gyermek sorsát rajzolja elénk a zsenge ifúságtól kezdve – amikor az eperfára épített fészek nemcsak az otthonteremtés mítoszát hordozta, hanem a világra való rálátás ígérését is –, egészen a felnőttkor szenvedésekkel és keservekkel terhelt időszakáig.

Sinka sorsának van valami különös, drámai íve, amire ő maga is utal a regényben. Alig hároméves, amikor felborul a bölcsője, és ő hosszú ideig alatta marad... Mintha haláláig kísértené ez a pillanat. Sohasem érezheti a stabilitást, a biztonságot. Egész életét feltételes módban éli le, tele bizonytalansággal, bicsaklással, küszködéssel.

A Medvigy Endre összeállította Sinka-kötet remélhetőleg újabb rést tüntet el irodalmunk vészterhes múltjából azáltal,

hogy egy elhallgatott, a partvonalra szorított klasszikust vezet vissza a köztudatba. Mindezt elfogultságtól és előfeltevésektől mentesen, az irodalmi értékekre alapozva teszi – esélyt teremtve arra, hogy egy hányattatásokkal terhelt korszakot több nézőpontból ismerhessünk meg.

Varga Kinga

Az íróasztaltól a streamingszolgáltatóig

A színházi közeg jogi összefüggései



A dr. Cseporán Zsolt, dr. Grad-Gyenge Anikó és dr. Sági Edit szerzőhármass *Színház és szerzői jog* című kötete a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete megbízásából és kiadásában jelent meg 2025-ben a Fundamenta Profunda sorozat 13. darabjaként. A Fundamenta Profunda (Mélyalapozás) című sorozat azt a célt szolgálja, hogy általános jelleggel az MMKI művészetelméleti és módszertani témájú kutatási eredményeit hozza nyilvánosságra. Érdekesség, hogy a sorozat első, 2016-ban megjelent kötete is a szerzői jog témakörében született

meg: *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai* című 2015-ös konferencia tanulmányait tartalmazza, melyet Cseporán Zsolt, a mostani kötet egyik szerzője szerkesztett. A sorozatban továbbá még a filmes szerzői jogról is született kötet, például a sorozat tizenkettedik darabja 2021-ben, *Film és jog a gyakorlatban – A filmalkotás folyamatát övező egyes magánjogi kérdések* címmel, (szerzők: Kollarik Tamás, Takó Sándor és Szeniczey Gréta) mely több ponton is érintette a szerzői jog kérdéseit.

A *Színház és szerzői jog* című kötet a Kutatóintézet honlapjáról bárki számára szabadon elérhető.* Az előszóból kiderül a szer-

zók célkitűzése: a színház világában tevékenykedő szakemberek és művészek számára kívánják érthetővé tenni a munkájuk során felmerülő szerzői jogi és színházigazgatási kérdéseket. Abból indulnak ki, hogy a színházi világban számos olyan szerzői jogi helyzet adódik, amelyben a többnyire nem jogászai gondolkodású művészek igénylik a segítséget az őket érintő, gyakran nehezen átlátható szabályozásban való eligazodáshoz. Grad-Gyenge Anikó a téma egyik legképzettebb jogásza, Sági Edit doktori fokozatát a színházi szerzői jog szabályozásából szerezte, amely később kötet formájában is megjelent (*A színpadi művek szerzői joga*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019). Cseporán Zoltán pedig a jogászai gondolkodást ötvözi a művészeti jog, a kultúrpolitika, a felsőoktatás-igazgatás és a művészet társadalomelméletének kérdéseivel.

A szerzők az előszóban leszögezik, hogy a gyakorlati használhatóság és az áttekinthetőség érdekében nem követik a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény szerkezeti felosztását, hanem a színházi világ sajátos belső működéséhez igazodnak az egyes témák ismertetésekor. A tanulmányt három nagyobb tematikus egységre osztják, a tárgyalás origójának a színházi előadást tartják. Ezáltal először a színházi előadás előkészítésével foglalkoznak *az íróasztaltól a próbateremig* fejezetcím alatt, aztán a színpadra állítással, *a próbateremtől a színpadig* fantáziacím alá rejtve a kérdéseket, majd pedig az elkészült produkció színházon kívüli hasznosításával kapcsolatos helyzetekkel *a színházépülettől a streamingszolgáltatóig* alcímű fejezetekben értekeznek. Mindhárom részben szerzői jogi alapfogalmakat tisztáznak, mégpedig azt, hogy szerzői jogi értelemben, kik minősülnek relevánsnak a színházi előadással összefüggő adott etapban, nekik miként értékelhető a tevékenységük, és milyen egyéb, járulékos szerzői jogi aspektusok merülnek fel a színházi előadás adott periódusában. A középső fejezetben a szerzők a színházi igazgatás kérdéskörét is megvizsgálják. Bár ez nem tartozik szorosan a szerzői jog területéhez, mégis fontosnak tartják, hogy a szakmai közönség számára érthetővé tegyék a színházi

igazgatás és az előadóművészi szabályozás közötti összefüggéseket.

A szöveg nyelvezete többnyire a jogi szakkifejezések körén belül marad, ezért szerzői jogi alapismeretek hiányában nehezen befogadható olvasmány. A szerzők evidenciának tekintik nemcsak a szerzői jogi törvény készségi szintű ismeretét, hanem a szűkebben és tágabban kapcsolódó vitás kérdések pró és kontra érveit is. A tanulmány elején található, a használt jogszabályok rövidítéseit tartalmazó jegyzék némi eligazítást nyújt a jogi környezet univerzumában. A kötet végén szereplő egyoldalas szakirodalomjegyzék további gondolkodásra ösztönözheti az olvasót. Segítségképpen a szerzők gyakran nyúlnak a *Magyar Színházművészeti Lexikon* fogalmi rendszeréhez, hogy mondanivalójukat érthetőbbé tegyék.

Az első fejezet kifejti: „A Szjt. szerint szerzői mű lehet az irodalom, a tudomány és a művészet bármely alkotása, amelyben megnyilvánul a szerző egyéni, eredeti jellegű szellemi tevékenysége. A színházművészetben elsődleges szerepe ezek közül értelemszerűen az irodalmi és a művészeti alkotásoknak van” (11. oldal). Vagyis egy létező irodalmi mű vagy elsődlegesen a színházba szánt szöveg megszületése pillanatától szerzői jogi oltalom alá esik. A szerzői jogi kérdések rendezése a színházi világ jogászai szempontból kétségtelenül zezzugos útjain nem is olyan egyszerű feladat. Ez a fejezet hangsúlyozza a szerző személyhez fűződő jogait, melyekről – mint például a mű egységéhez való jog vagy a névfeltüntetés joga – nem mondhat le, hiszen ezek szorosan kötődnek személyiségéhez. Ezzel szemben a szerző vagyoni jogai átruházhatók: jogdíj ellenében felhasználási engedélyt adhat, például nyilvános előadásra – enélkül az előadás jogszzerűen meg sem valósulhatna. Más a helyzet, ha a szerző halála óta több mint hetven év telt el: ilyenkor a mű közkinccsé válik, és szabadon felhasználható.

A tanulmány első része gyakorlati szempontból is hasznos információkkal szolgál: ismerteti, milyen típusú szerződések képezhetik egy sikeres szerzői jogi megállapodás alapját, és felhívja

a figyelmet azokra az apró részletekre, amelyek később problémát okozhatnak.

Világossá válik az is, hogy a szerzői jog eszméje a mű védelme és az alkotói szabadság egyensúlyára törekszik. A mű felhasználása nem csorbitja, sőt: segíti az eredeti alkotás üzenetének és esztétikai értékének szélesebb körű eljutását.

A *próbateremtől a színpadig* alcímet viselő második fejezet meghatározza az előadóművész szerzői jogi fogalmát, akinek teljesítménye szomszédos jogi oltalom alatt áll, vagyis a szerzői jog bonyolult rendszere ugyan elismeri művészetét, de az előadóművész védelmi helyzete nem annyira egyértelmű, mint a szerzőé. Ki és mekkora jogdíjra jogosult? Ezt a szabályrendszer határozza meg. Az értekezésből világosan kiderül, hogy az előadóművésznek a színház világában kibontakozó művészeti tevékenysége a jog alapján differenciált, és nem azonos a színházművészetből egyértelműen következő formákkal. A gyakorlatban szerzői jogi szempontból mindig az adott előadást, annak számos elemét kell megvizsgálni, mert például a színházi rendező munkája, eltérően a díszlet- és a jelmeztervezőétől, nem alkotói jogi kategória. A színjáték-elemek közül azonban több is megfelel a szerzői jog kategóriáinak (a szöveg, a zenei és a mozgás-szöveg, a díszlet, jelmez, a programozott technikai megoldások).

A fejezetben beszélnek még az előadóművészetben használható foglalkoztatási formákról is az Előadóművészeti törvény alapján (2008. évi XCIX. törvény). Majd a jelzett kitérével a színházigazgatás alapjairól is szólnak. Kifejtik a színházi autonómia fogalmát, amely a művészeti-szakmai, szervezeti önállóság és a gazdálkodási öngazgatás függvénye. Ezután röviden ismertetik a magyarországi színházi struktúra alapjait is, majd a 2019-ben a magyar törvényi szabályozásba bevezetett önkormányzati és állami közös fenntartású színházak szabályozási hátterét mutatják be.

A harmadik fejezet *a színházépülettől a streamingszolgáltatóig* címet viseli. A színházi előadások hagyományos médiumokon (rádió, televízió) és az újfajta internetes platformokon történő

sugárzásának, közvetítésének jogi háttéréről értekezik ismételten visszakanyarodva a szerzői jog területére. Zárásképpen a színház marketingtevékenységére kiterjedő merchandising (vagyis arculatátvitel, termékek összekapcsolása a színházi produkcióval, pl. kulcstartók, pólók eladása) jelenségét mutatják be.

A kötet témáját és szándékát tekintve tehát hiánypótló szakkönyv, ugyanakkor nem tud kilépni a jog nyelvezetéből, és evidensnek tart olyan kifejezéseket, amelyeket tautológián alapulva, önmaguk jelentéstartományán belül magyaráznak meg. A párbeszéd szándékát azonban mindenképpen értékelni kell! Az már a színházi szakma feladata és felelőssége, hogy érzékelje a párbeszédre való hajlandóságot, és visszakérdezzen, ezáltal segítve őket abban, hogy más szavakkal is el tudják magyarázni e rendkívül izgalmas és fontos szerzői jogi kérdéseket.

Cseporán Zsolt – Grad-Gyenge Anikó – Sápi Edit: *Színház és szerzői jog*. MMA-MMKI, Budapest, 2025. (Fundamenta Profunda 13.)

(A szerző az MMA-MMKI művészeti szakírója)

*<https://www.mma-mmki.hu/kiadvany/szinhaz-es-szerzoi-jog/>

Szakács Péter

A szabadság nyomában

Vicente Ferreira da Silva korai esszéi

Az a szenvedély, vitalitás, a tudaton túli erők, illetve a vallási élmény ősi formái iránti fogékonyság, mely a latin-amerikai kultúrát jellemzi, s mely Európában a modernitás során háttérbe szorult, gyakran tetten érhető a kontinensen művelt filozófiában, akár olyan szerzők esetében is, akik nem foglalkoztak kifejezetten az őslakos kultúra értelmezésével. Ennek eklatáns példája Vicente Ferreira da Silva (1916–1963) brazil egzisztencialista, aki a São Pauló-i iskola vezéralakjaként olyan jelentős európai gondolkodókra hatott, mint Vilém Flusser (1920–1991), vagy Ernesto Grassi (1902–1991).

A szerző életművét a szakirodalom¹ három korszakra tagolja. Pályafutását a nagy észak-amerikai tudományfilozófus és logikatudós, Willard van Orman Quine (1908–2000) asszisztenseként kezdte, ekkoriban publikálta az *Elementos da Logica Matemática*² című szöveget, mely az első modern kritériumok szerint megírt logikatankönyv volt Brazíliában. Nem sokkal ezután viszont, elégtelennek találván a logikát és a természettudományokat, az emberi lét legfontosabb filozófia problémáinak megközelítéséhez, az egzisztencializmus, a klasszikus német filozófia és az antik görög műveltség tanulmányozásának szentelte magát. Ennek eredményeként születtek meg az *Ensaio Filosófico*³, és az *Exegese da Ação*⁴ című, különálló szövegeket tartalmazó kötetek, valamint a *Dialética das Consciências*⁵ nagyesszé. Ezek a művek

¹ Vö. pl. Constança Marcondes César: *O grupo de São Paulo. Lisszabon, 2000.*

² Vicente Ferreira da Silva: *Elementos da Lógica Matemática. São Paulo, 1940.*

³ Uő.: *Ensaio Filosófico. São Paulo, 1940.*

⁴ Uő.: *Exegese da Ação. São Paulo, 1949.*

⁵ Uő.: *Dialética das Consciências. 1950.*

előkészítik a harmadik korszakot, melyben egy, a portugál nyelvű filozófiát évszázadok óta meghatározó téma, a mitológia kerül a középpontba. Ferreira da Silva, Heidegger és Schelling nyomán, kidolgozza a mitológia jelenségének s egyben az emberi létnek egy innovatív értelmezését, mely szerint az ember eredendően és elsősorban nem a teoretikus, konceptuális, hanem a mitologikus gondolkodás révén érti meg a világot. Ezt a korszakot az *Ideias para um Novo Conceito do Homem*⁶ és a *Teologia e Anti-Humanismo*⁷ című művek fémjelzik, valamint számtalan, különféle folyóiratokban publikált vagy kiadatlan kisesszé és négy filozófiai dialógus. A szövegekben gyakran fedezhetünk fel Karl Jung, Kerényi Károly és Mircea Eliade hatására utaló elemeket.

Jelen értekezés az első két esszékötet írásaihoz kíván bevezetőül szolgálni, melyeket leginkább az egzisztencialista beállítódás határoz meg. Mivel különálló, különböző témákkal foglalkozó szövegekről van szó, azokból, mint mozaikdarabkákból próbáltam rekonstruálni az ifjú Vicente Ferreira da Silva világnézetét, a későbbi művek és a filozófusra hatást gyakorló szerzők gondolatai révén kitöltve a mozaikból hiányzó részeket. Ezt megnehezítette, hogy Ferreira da Silva életművébe a filozófia történetének eltérő, gyakran egymásnak ellentmondó irányzatai szövődnek bele, anélkül, hogy szerves egységgé olvadnának össze.

Értelmezésem számára a kiindulópontot az jelentette, hogy a kötetben található szövegeket az eklektikus jelleg ellenére összeköti, hogy mindegyikük valamilyen módon a szabadság problematikájához kapcsolódik.

A szabadság mint meghaladás

A szerző az egzisztencialista felfogásnak megfelelően hangsúlyozza, hogy az emberről nem alkotható abszolút definíció, mivel lehetőség-lét jellegű, azaz ő maga körvonalazza saját létét és a

⁶ Uő.: *Ideias para um Novo Conceito do Homem*. 1951.

⁷ Uő.: *Teologia e antihumanismo*. In: *Revista dos Tribunais*. São Paulo, 1953.

világ különféle reprezentációit, s ennek során behatárolja mozgásterét: egyes lehetőségek feltáruznak, mások eltűnnek számára. Így módon az ember nem határozható meg biológiai lényként, nem vezethető vissza biológiai törvényszerűségekre, hanem épp ellenkezőleg, a biológia származik őtől. A szabadság, vagyis az emberi létnek az a vonatkozása, amelynek a révén önmaga ilyen módon való megalkotására képes, ezért szintén nem definiálható abszolút módon, nem redukálható valamely részterületére, például a politikai vagy a gazdasági szabadságra, anélkül, hogy a fogalom eredeti értelmét veszítené. A szabadságról való gondolkodás célja ezért nem valamilyen kimerítő teória megfogalmazása, hanem ennek a felismerésnek az elmélyítése, illetve saját mozgásterünk kiszélesítése.

Ferreira da Silva, a dialektika hagyományának megfelelően, a szabadságot annak antitéziséből, a determináció, illetve a fátumnak való alávetettség képzetéből kiindulva közelíti meg. Mivel az ember ki van szolgáltatva környezetének, akarataival ellentétes erők marionettfigurájának véli magát. Valójában azonban mindig van valamekkora mozgástere, hogy aktuális helyzetét meghaladja, éppen fennálló korlátait átlépje, mégpedig azáltal, hogy saját létét, a világhoz való viszonyát, illetve lehetőségeinek körét újraértelmezi. Ennek tekintetében az ember úgy jelenik meg, mint nyitottság, dinamizmus és meghaladás, vagyis transzcendencia (trans-scendere).

Platón, fejti ki a szerző, az *Androptero* című esszében – mely szöveg magyar változatának, a szabad fordítás eszközével élve, az *Emberszárnyak* címet adtam⁸ – azért alkotta meg ideatanát, hogy az embert az anyagi világnak való kényszerű alávetettségéből kiszabadítsa. A fogalmakkal ellentétben, melyek a valóság leegyszerűsített, szegényes reprezentációi, az ideák a valóság felett állnak, annál végtelenül gazdagabbak. A szó szoros értelmében ideálok, melyek felé folyamatosan törekszünk, anélkül, hogy valaha elérhetnénk őket, s ez a törekvés emel ki bennünket korlá-

⁸ *Androptero*. In: Ferreira da Silva: *Obras Completas. Dialética das Consciências*. (II. kötet.) Szerk. Rodrigo Petronio. São Paulo, 2009. 25–30. o.

tok közé zárt, partikuláris létünkéből. Mindez viszont az ideáknak való alárendelődéshez vezet, ami a szabadság csorbulásával jár: az ember, alighogy kiszabadult a matéria béklyói közül, a spirituális szféra börtönében találja magát.

Úgy tűnik tehát, hogy az embernek az a törekvése, hogy meghaladja korlátok közé zárt, partikuláris létét, heteronómiához, valamiféle, az emberen kívül álló instanciának való alávetettséghez vezet. Értelmezésem szerint ennek a dilemmának a feloldása Ferreira da Silva egyik központi törekvése.

Meghaladás az intellektus útján

Az ember – mint azt Heidegger a *Lét és idő*⁹ elején megfogalmazza – kezdettől fogva eszközöket talál maga körül, melyek révén kiszolgáltatottságát orvosolhatja. A világ eredendően úgy jelenik meg számára, mint ilyen eszközök összefüggő hálózata. Őskori példával élve, a kő nem pusztán fizikai objektum, hanem eszköz az ág meghegyezésére, mellyel az egyén, hogy élelemhez jusson, vadászhat és halászhat, mindez pedig a közösségre utal, mely az életben maradáshoz szükséges képességek elsajátítását, az élelem és az eszközök egymással való megosztását stb. lehetővé teszi. Előbb-utóbb azonban felmerül az igény olyan, a dolgokkal kapcsolatos, a konkrét cselekvésektől elvonatkoztatott általános ismeretekre, melyek alkalmazása révén hatékonyságát növelheti a fennmaradását és kiteljesedését szolgáló tevékenységek terén. Ezért a közvetlen eszközhasználatot zárójelezi, a dolgokkal szemben egyfajta távolságot vesz fel, továbbá azokat általános elvekre (például egyetemes természettörvényekre), illetve statikus vagy bejósolható mozgású entitásokra (például anyagi részecskékre) vezeti vissza. Így jön tehát létre a teoretikus, intellektuális szemlélet, és az „objektív” – az emócióktól és az individuális benyomásoktól elvonatkoztatott, kívülről szemlélt – világ képze.

⁹ Martin Heidegger: *Lét és idő*. Bp., 2019.

Ennek kapcsán a szabadság problémája az alábbi módon merül fel. Az embernek nem lehet közvetlen ismerete saját létéről. Ez kétségkívül következik annak lehetőség jellegéből, dinamizmusából, nyitottságából, abból, hogy a dolgokkal ellentétes karakterű. Ha világosan körülhatárolhatnánk, akkor az a dolgok egyike volna. Ezért létünket csak közvetve, a világról alkotott reprezentációnkon, illetve a kultúrán keresztül értelmezhetjük. Ha a világ, materiális részecskékre, illetve egyetemes természettörvényekre redukálható dolgok sokaságaként jelenik meg számunkra, akkor elkezdjük magunkat is ezen dolgok közé sorolni, materiális folyamatok származékos következményeként elgondolni, ami annyit jelent, mint az ember dinamizmusát valami statikusra visszavezetni. Ennek jól ismert példája a naturalista felfogás, mely szerint a psziché visszavezethető a neurobiológiára, a neurobiológia a kémiára, a kémia pedig a fizikára. Ily módon az intellektus és a teoretikus szemléletmód kibontakozása, mely eredetileg az ember kiteljesedését szolgálta, a visszájára fordul, és megfosztja őt szabadságától. Összefoglalva, az intellektuális, teoretikus beállítódásból a valóságnak egy statikus értelmezése következik, s az ember annak alávetve elveszíti szabadságát.

Meghaladás az akarat révén

Ezt a veszélyt felismerve a nyugati filozófia több jelentős gondolkodója az intellektus helyett valamilyen, az emberi lét dinamizmusának jobban megfelelő elvet tett meg a filozófia alapkövétül: az akaratot, a szenvedélyt, a cselekvést, az életet stb. Ferreira da Silva a szóban forgó szerzők nézeteiből kiindulva, különböző szempontok mentén mutat rá arra, hogy az intellektuális szemléletmód, illetve a világnak az abból következő matematikai-fizikai reprezentációja elégtelen a filozófiai problémák megragadásához.

Így az *Elmélkedés a halálról*¹⁰ esszéiben azt írja, a halál nem ragadható meg teoretikus problémaként vagy a test élettani folya-

¹⁰ *Meditação sobre a Morte. In: Ferreira da Silva 2010. 31–38. o.*

matainak megszűnéseként, hiszen a személyes kapcsolatokban keletkező űrként jelenik meg, illetve annak a szenvedélynek a megszűnéseként, mely az embert másokhoz és a világhoz kötötte. Ha pedig a világot olyan értelem-összefüggésként gondoljuk el, melyben – legalábbis elvileg – készségeink, tapasztalataink függvényében képesek vagyunk az utunkba kerülő problémák megoldására, akkor saját halálunk elkerülhetetlensége a világon kívülre mutat, hiszen azzal szemben minden képességünk, erőfeszítésünk értelmét veszti.

Az érzéki tapasztalatok egy lehetséges megközelítése¹¹ című írásban pedig kifejti, hogy éppen az érzékelés, vagyis az a képesség, melyet a ismeretek forrásának szokás tekinteni, tanúskodik a legékesebben az akaratnak az intellektussal szembeni elsőbbségéről. Hiszen akaratunknak a vele szemben álló erőkkal való konfrontációja az, ami lehetővé teszi az empirikus tapasztalatokat, illetve létrehozza, és elmélyíti a világ élénk táruló képét. Az érzékletek létrejöttét gyakran passzív, mechanikus folyamatként szoktuk elképzelni, melynek során a környezetünkben található dolgok fényhullámai, rezgései stb. lenyomatot hagynak testünkön, illetve érzékszerveinken. Ez azt jelentené, hogy fennállnak bizonyos „önmagukban levő”, tőlünk független dolgok, és róluk, illetve a közöttük fennálló viszonyokról egy reprezentáció keletkezik az elmében. Az érzékletek keletkezésének folyamatában azonban nem pusztá mellékes tényező az a szenvedély, mely az embert arra indítja, hogy uralja környezetét, hiszen ebből következik a valóság elemekre tagolása, kategóriákba sorolása – tér, idő, anyag, mennyiségek stb. –, vagy ellenkezőleg: összefüggő egységként, világként való megragadása. Kérdéses, hogy mi is volna az önmagában lévő, az emberi elmétől, cselekvéstől független valóság, hacsak nem valamiféle őskáosz, összefolyó maszsa, hiszen az olyan minőségek, mint például a számok, a természetben önmagukban nem lelhetők fel.

Az akarát azonban ebben az értelemben nem egy konkrét dolognak az akarása, hanem egy általános „kifelé” irányulás, ahol a

¹¹ *Uma interpretação do Sensível. In: Ferreira da Silva 2010. 125–130. o.*

„ki” nem egy térbeli dimenzióra vonatkozik, hanem mindarra, ami nem áll hatalmunkban. Mint ilyen pedig, talán egy általános, individuumok felett álló – az életfilozófia értelmében vett – vitalitás megnyilvánulása? Ferreira da Silva csak részben osztja ezt a nézetet.

A meghaladásként elgondolt szabadság elsődleges forrása tehát nem az intellektus, hanem az intellektust is vezérlő akarat. Az akarat partikuláris megnyilvánulásainak azonban a képzelet szab irányt. Amennyiben ugyanis a meghaladás a régi állapotnak egy újjal való felváltását jelenti, akkor ez utóbbiról már eleve rendelkezünk kell egy előzetes képpel. Az első kerék kifaragásához valószínűleg elengedhetetlen volt, hogy valaki elképzeljen egy kerék által hajtott malmot vagy szállítóeszközt. Ebben az értelemben tehát a képzelet nem imitációja a valóságnak, hanem forrása.

A képzelet státuszának ártértékelése

A filozófusok a képzeletet általában úgy írják le, mint egy képességet az elmében már létező eszmék elemeinek önkényes kombinációjára – mint például amikor valaki a ló fogalmához hozzárendeli a szárnyat, megalkotva így a pegazust. A képzelet produktumai ily módon tehát nem a valóságra vonatkoznak, ezért a képzeletet a hamis képzetek, illúziók elkerülése végett alá kell rendelni az intellektusnak.

Ennek az elképzelésnek a felülvizsgálatát főként Kantnak az angolszász empirizmusmal szembeni polémiája készítette elő. Az empiristák tagadták a veleszületett eszmék descartes-i tételét, s azt állították, hogy minden fogalom az érzéki benyomásokból, illetve azok rendszeres ismétlődéséből származik, az összetettebb fogalmak pedig úgy jönnek létre, hogy az elme ezeket a benyomásokat a racionalitás általános képessége révén felülvizsgálja, rendszerezi. Hume, megállapítván, hogy az érzékelésből nem származhat közvetlenül az okság fogalma, azt bizonyos esemé-

nyek egymásra következésének ismétlődéséből, s ennek megszokásából vezeti le.

Kant érvelése szerint viszont, mivel az olyan eszmék, mint az okság, a térbeliség, az időbeliség, tapasztalatunk univerzális, törvényszerű vonatkozásaiként jelennek meg számunkra, nem származhatnak az ismétlődésből vagy a megszokásból, hiszen azokból kiindulva az elme csak esetleges következtetéseket vonhatna le. Oksági, térbeli, időbeli viszonyokat csak azért érzékelhetünk, mert a tapasztalatnak van egy olyan személytelen, univerzális szerkezete, mely a dolgokat ezen összefüggések szerint tárja elénk. A valóságot tehát nem önmagában érzékeljük, hanem csak az elme bizonyos szűrőjén, struktúráján keresztül, melynek megvannak a maga törvényszerűségei, s azok éppúgy univerzálisak, mint a newtoni kozmosz egyetemes természettörvényei, és nem vezethetők le az anyagi világból. Amikor pedig a természetet kutatjuk, akkor azzal egyidőben a tudatot is kutatjuk, hisz a természet önmagában, a tudat formáinak, kategóriáinak megkeverülése révén nem hozzáférhető.

Amikor pedig az elme megragad valamilyen individuális dolgot – az olyan összetett, elvont fogalmakról nem is beszélve, mint a színek –, akkor azt nem a diszkurzív racionalitás útján, lépésről lépésre teszi, hanem intuitív módon, egyszerre a maga egészében fogja fel azt, az érzéki ingerek sokfélesége mögött, amit pedig belőle közvetlenül nem érzékel, azt kiegészíti – mint amikor látjuk egy asztal lapját, de annak takarásában lévő lábait nem, mégis képesek vagyunk az asztalt a maga egészében felfogni. Bizonyos, *A tiszta ész kritikájának* első, 1781-es változatában még szereplő, de Kant által a későbbi kiadásból valamiért eltávolított, illetve átírt szövegrészek szerint¹², az említett szintetizáló képesség nem volna lehetséges a képzelet nélkül, ami tehát, ebben az összefüggésben, nem az egyén önkényes aktivitása, hanem ellenkezőleg: egy az individuum felett álló, személytelen, univerzális erő, mely nem vezethető le sem az érzékelésből, sem valamiféle, általános értelemben vett racionalitásból.

¹² Immanuel Kant: *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg, 2012. 65–80. o.

Kant tehát integrálta a képzeletet a megismerés folyamatába, és rámutatott, hogy az nem pusztán a valóság imitációja vagy reprodukciója, hanem alkotó jellegű képesség. Ez bizonyos értelemben megágyazott a német romantika szellemiségének, valamint a művészet felmagasztalásának, gondoljunk például Novalisra, aki a művészetet a világ önmagunkon keresztül történő megismeréseként írta le, amire éppen szintetizáló jellege teszi alkalmassá. A művészet – mint azt a *Szaiszi tanítványok*¹³ című írásában megfogalmazza – éppen szintetizáló jellege miatt áll a tudomány felett, mert míg az előbbi a természetet a maga egészében, és eleveenségében ragadja meg, az utóbbi elemekre bontja, s ezáltal holt anyaggá változtatja.¹⁴

Ferreira da Silva ezt az örökséget viszi tovább, amikor a Hérakleitoszról szóló esszéjében¹⁵ kifejti, hogy a kozmosz ellentétes erőinek harca és a dolgok keletkezése mögött álló logosz, melyről az antik filozófus beszélt, csak egy olyan gondolkodás révén ragadható meg, „mely közelebb áll a tragédia-kórusok gyászos látomásaihoz, Szibilla titkos jóslataihoz, a költők, szentek, hősök megvilágosodásához, mint a mi tudományunk halovány absztrakcióihoz”. Hiszen ha elménket, mely a világot feltárja, személytelen, univerzális, az akarat és a képzelet által vezérelt képességek határozzák meg, akkor ezek megfejtésére a köznapi racionális gondolkodásnál talán alkalmasabb a dolgokat holisztikus módon, a maguk egységében megragadó poézis, melynek gyakorlásakor, az alkotón keresztül az individuumokon túli erők munkálkodnak.

A művészetet az emberi tevékenységek területén belül általában másodlagosnak tekintik: szórakozást, kikapcsolódást nyújtó, de jelentőségét tekintve a tudomány, a technológia és az egyéb „komoly” elfoglaltságok mellett eltörpülő időtöltésnek. Ennek fő oka, fejti ki Ferreira da Silva *A művészet természetéről*¹⁶ című

¹³ Friedrich Hardenberg Novalis: *A kereszténység avagy Európa. – A szaiszi tanítványok*. Gödöllő, 2014.

¹⁴ Novalis. In: Ferreira da Silva 2009. 55–70. o.

¹⁵ *Nota sobre Heraclito*. In: Ferreira da Silva 2009. 71–74. o.

¹⁶ *Sobre a Natureza da Arte*. In: Ferreira da Silva 2009. 81–85. o.

huizingai és schilleri ihletettséggű esszéjében, annak játék jellege, a valóságtól való elrugaszkodottsága. Ferreira da Silva számára azonban éppen ezek a sajátosságok ruházzák fel a művészetet kitüntetett státusszal, hiszen az aktuálisan fennálló tényszerű állapottól való elrugaszkodás az, ami lehetővé teszi partikuláris létünk meghaladását, szabadságunk gyakorlását. A játék jellegű tevékenységeknek ebből a szempontból, illetve kollektív jellegük révén, kultúrateremtő jellegük van.

Így azt a felismerést, hogy a dolgok folyamatosan változnak, hogy akár egészen mások is lehetnek, mint amilyenek jelenleg látjuk őket, először a tündérmesék, illetve a metamorfózisról szóló történetek juttatják el hozzánk azáltal, hogy megkettőzik a valóságot. Bennük, egy mindent átható mágikus erő hatására, „a hercegek fenevadakká (...) a fenevadak hercegekké” válnak, s a kastélyok pincéi titokzatos labirintusokat rejtenek. Ezekben a történetekben tehát megmutatkozik, hogy a látszat nem azonos a léttel, mert mindig ott áll mögötte valamilyen rejtett lehetőség, felfedésre váró titok.

A kollektív képzelet és az ősnyelv

Talán magától értetődő, hogy Vicente Ferreira da Silvának a képzelettel, művészettel, és játékkal kapcsolatos fent említett nézetei a szerzőt a mitológia problematikája felé terelték, s nem pusztán azért, mert a műalkotások archetipikus, kollektív elemekre vezethetők vissza.

A mitológiával kapcsolatos nézetei szórványosan már megtalálhatók két korai kötete szövegeiben, de expliciten a második korszak nagyesszéiben fejt ki őket. Nyilvánvaló, hogy a képzelet nem egymástól elkülönülő individuumok aktivitása, hanem mindig egy közösség kontextusában működik, melynek megvan a maga saját nyelve, értve ezalatt akár egy konkrét nép nyelvét, akár egy tágabb értelemben vett – például vizuális, vagy kinesztetikus – szimbólumrendszert. Ha pedig feltétele-

zünk egy előzetesen már létező közösséget, mely utólag, tudatos alkotói tevékenység révén hozza létre a nyelvet, tévedünk, mivel a beszéd és/vagy a szimbolikus kommunikáció az, ami a közösség létrejöttét lehetővé teszi, sőt, egy ezen képességnek híján lévő lény valószínűleg nem tekinthető embernek. A hegeli vallásfilozófia szerint¹⁷ a különféle népek vallásuk, illetve mitológiájuk révén jönnek létre. Az a mód formálja néppé emberek egy csoportját, s alakítja ki identitásukat, ahogyan istenük előtt megjelennek.¹⁸

Ferreira da Silva, aki a nyelv kifejezést a fent vázolt tág értelemben veszi, ebből a hegeli gondolatból kiindulva azt állítja, hogy a mitológia ősnelv, vagyis azoknak a modelleknek a forrása, melyek szerint az adott közösség gondolkodik, kommunikál, cselekszik. A népek mitológiájának hegeli gondolatát átértelmezve pedig a mitológia két nagy típusát különíti el: az eredendő vagy politeista mítoszt, és az ember mítoszt.

A politeista mitológia az istenek harcát beszéli el, megjelenítvén az idő ciklikus jellegét. Ennek során zoomorf és humanisztikus isten-családok felváltva ragadják magukhoz a hatalmat. A szerző értelmezése szerint a zoomorf lények az élet tragikus – Nietzsche kifejezésével – „dionüszoszi” karakterét jelenítik, mely a halálhoz kapcsolódik, az antropomorf entitások pedig az ember igyekezetét, hogy azon úrrá legyen. Az pedig, hogy a humanisztikus istenek győzelme sosem végleges kifejezi, hogy egy sziszüphoszi harcról van szó, melyben az ember újra meg újra elbukik. Ez a küzdelem megfelel annak az individuumok felett álló vitalitásnak, mely az embert mozgatja: az akarat az élet „irracionális”-nak nevezett, dionüszoszi aspektusából meríti erejét. Az ember racionális törekvése és a tragikus aspektus, melyet meg kíván haladni, ellentétesek, de kölcsönösen feltételezik egymást. Ily módon a politeista vallásban, melynek középpontjában az istenek imitációja áll, a humanisztikus és a zoomorf entitások egyaránt modellnek számítanak.

¹⁷ Vö. Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *Vallásfilozófiai előadások*. Bp., 2000.

¹⁸ Vö. Ferreira da Silva 2010. 265–320. o.

Ferreira da Silva gondolatmenetének megértéséhez figyelembe kell vennünk, hogy a politeista ember a szó keresztényi értelmében nem hisz az istenekben, hanem az utánczás révén – mely főként a játék, a rítus és a küzdelem, a mezőgazdasági tevékenységek során valósul meg – megteremti vagy újjáteremti azokat, s ilyen értelmében kézzelfogható valóságot jelentenek a számára. Nem szolgai imitációról van szó itt, hanem a mitológiának, az istenek történetének ciklikus újraalkotásáról. A kultúra ilyen értelemben a játékból árad ki.

Az ember mítosza esetén, mely főként a kereszténységben és a humanizmusban ölt testet, ez a reláció megfordul, és az ember, pontosabban a morális, racionális lényként elgondolt ember válik az istenek modelljévé. A humanisztikus monoteista istentől a hívők azt a feladatot kapják, hogy a világot öhozá hasonlóvá tegyék, humanizálják. Ez azonban azt jelenti, hogy az ember válik a szakralitás egyedüli letéteményesévé, vagyis a politeizmus által az istenek lakhelyévé tett természet deszakralizálódik, az ember munkálkodásának pusztá szubszt ráturnává válik. Ennek a folyamatnak végül maga az ember is áldozatává esik, hiszen azáltal, hogy a praxis, a materiális világ átformálása kerül a középpontba, elkezdti önmagát is az anyaghoz hasonló erőforrásnak tekinteni. A természet manipulálásával kapcsolatos tevékenységek pedig lefoglalják, elterelik figyelmét a halálról, illetve az élet tragikus aspektusáról (elfojtás). Vagyis megszakad kapcsolata azzal, ami vitalitásának forrása. Ily módon a zoomorf istenek eltűnése előre jelzi a szenvedélytengerek elapadását, a letargia, a közöny terjedését, melyet az industriális társadalomban tapasztalhatunk.¹⁹

Ferreira da Silva ennek kapcsán tehát valamiféle dekadenciáról beszél. Ugyanakkor éppen a dekadencia felismerése világít rá arra, hogy annak mégsem vagyunk teljesen kiszolgáltatva, s ily módon elindíthat bennünket azoknak a rejtett lehetőségeknek a felkutatására, melyeket a valóság aktuálisan fennálló formája fed el előlünk.

¹⁹ Uo. 321–348. o.

A képzelet, mint a szabadság útja

Ha a mitológia határozza meg a gondolkodásnak, a cselekvésnek, a fantáziának egy adott népre vagy korszakra jellemző formáit, akkor archetipikus történelemnek tekinthető, melyből a kronologikus történelem és az individuális élet eseményei következnek. Ennek kapcsán ismét szóba kerül az ember szabad mozgásterének kérdése: úgy tűnik, olyan, az istenek alakjában megragadott, a tudatot mozgató erőknél van alávetve, melyek az emberek nélkül nem létezhetnek ugyan, de függetlenek az individuális tudattól.

Csak hogy a mítosz, eredeti formájában, elválaszthatatlan annak kinesztetikus formájától, a rítustól, ami játékként, a résztvevők közötti szabad interakcióként jelenik meg, tehát nem szolgál imitációja, hanem újrajátszása, újraalkotása az archetipikus történeteknek. Ha tehát az ember rendelkezik szabadsággal, az elsősorban nem az intellektusból, hanem a képzeletből, a poézisből ered. Kollektív és egyéni víziókból, melyek nem arra vonatkoznak, hogy milyen a fennálló valóság, hanem hogy milyen lehetne. Olyan tulajdonságokkal ruházzák fel, melyekkel nem rendelkezik.

Összegzés és kiegészítés: fordított pozitívizmus

Vicente Ferreira da Silva két első esszékötetében a szabadság dinamizmusként, saját lehetőségeink körének bővítéseként, újrarajzolásként jelenik meg, mely ily módon túlmutat aktuális, korlátok közé zárt létünk keretein. A szabadság forrását nem az intellektusban találja meg – hiszen az megbízható, általános érvényű ismeretekhez próbálván eljutni, a dolgokat, eseményeket egyetemes, statikus elvekre vezeti vissza, s ezeknek az ember dinamizmusát alárendeli –, hanem az akaratban, melyből az intellektus és a világ különféle reprezentációi származnak. Az akaratot azonban az egyén képzelete és azon keresztül a kollektív képzelet vezérli, annak alá van vetve.

Így jut el Ferreira da Silva életművének harmadik korszakában a mitológia problematikájához. A mitológia kollektív, archetipikus képzelet, melyből a konkrét történetek, műalkotások erednek, eljátszott, kinesztetikus formája, a rítus pedig metapraxis, melynek révén az egyén elsajátítja kultúrájának morális magatartásformáit. Így a mítosz és a rítus a kultúra és a kronologikus történelem forrásának tekinthető. Ennek értelmében a szerző elkülöníti egymástól a mitológia két különböző formáját. Az eredendő mítosz az istenek véget nem érő harcát beszéli el, melynek során zoomorf és antropomorf istencsaládok felváltva ragadják magukhoz a hatalmat, és ily módon azt az eredendő tapasztalatot ragadja meg, hogy az idő ciklikus jellegű, vagy fordítva – amennyiben az ember és a mitológia mint ősnyelv perspektívájából gondolkodunk –: életünk ciklikus jellege az istenek harcának leképeződése. Míg a politeista mítoszból a zoomorf és antropomorf isteneknek mint modelleknek az imitációja következik, a humanista mítoszban, illetve a kereszténységben az ember válik a monoteista isten modelljévé. Megjelenik a lineáris történelem illúziója – elfedvén az idő ciklikus jellegének tapasztalatát –, mely a történelmet úgy jeleníti meg, mint a kietlen materiális világ humanizálásának folyamatát. Ebből szintén egy sor új magatartásforma következik.

Ebből az okfejtésből talán az a jungi pszichoanalízisre emlékeztető gondolat következne, hogy szabadnak lenni annyi, mint figyelni saját lényünknek arra az individuális tudaton túlmutató aspektusára, arra a belső hangra, mely álmokon, víziókon keresztül szól hozzánk, s mely a politeista mítosz kontextusában, az istenek alakjában jelenik meg, s annak engedelmeskedni, hiszen ily módon kerekedhetünk felül korlátok közé zárt partikuláris létünkön. Ferreira da Silva mégis hangsúlyozza, hogy a játék és az alkotás képessége révén szabad mozgástérrel bírunk úgy a mítosz, mint a történelem viszonylatában.

Végül érdemes röviden kitérnünk Ferreira da Silva filozófiájának arra a vonatkozására, hogy, úgy tűnik, korának meghatározó ideológiájával, a pozitívizmussal szemben fogalmazza meg né-

zeteit. Ez a nagy hatású irányzat az emberi kultúra történelmét háromszintes evolúcióként írja le: az első korszakot a „primitív” vallási hiedelmek és mítoszok határozták meg, mint az ismeret primitív formái, melyek a közösség általános tapasztalatait analogikus formában örökítik meg; később megjelent a vallással szemben kritikus metafizikai beállítódás, hogy, mint köztes szint, a racionális érvelés révén elvezessen a megismerés egyedüli adekvát formájához, az empirikus tényeket feltáró modern kísérleti tudományhoz. A pozitívizmus így módon apologetikája a természettudományos világnézet egyeduralmának, az industriális társadalomnak, melyek egy sor következménnyel bírnak az emberi lét értelmezésére vonatkozóan.

Megfigyelhetjük, hogy Ferreira da Silva modellje éppen ennek ellenkezője: a 2010-es életműkiadást publikáló Rodrigo Petronio kifejezésével élve egyfajta fordított pozitívizmus. A természettudományos beállítódás által meghatározott világnézettől, melyben az ember statikus, zárt valóságként jelenik meg, a filozófia révén vezet vissza bennünket a képzelethez, illetve a mítoszhoz, az ősforráshoz, ahonnan a saját létünkkel kapcsolatos új értelmezések kibontakozhatnak.

Vincente Ferreira da Silva

Emberszárnyak¹

Szakács Péter fordítása

Micsoda meglepetés lenne, ha egy földrajz-kötetet kézbe véve abban egy olyan fejezettel találkozoznánk, mely a geográfia „tisztá”, szokásos, szakkönyvekből jól ismert témái helyett annak któnikus formáiról szólna. Biztos, hogy hirtelenjében semmi értelmét nem látnánk ennek a megközelítésnek, vagyis, hogy valaki egybeeséseket vél felfedezni a földrajz külsődleges, objektív leírásai és a lélek vulkanizmusa, vagy pedig a folyók és a hegyek évezredes története és életünk gyors, lüktető lefolyása között. Ezek a dolgok, úgy tűnik, homlokegyenest ellentétesek. Mindazonáltal az isteni Platón egyik dialógusában éppen ezzel a furcsasággal találkozunk. A *Phaidrosz*ban ugyanis az áll, hogy ez a Föld nem felel meg a róla alkotott képnek, a felszínéről szóló leírásoknak, hanem felfoghatatlanul nagy, és számtalan csodálatos hellyel van tele, melyek számunkra, akik a „perzsák földje és Herkules Oszlopai közötti területen” lakunk, ismeretlenek. Az isteni helyekről s arról a „tisztá világról”, amelynek a mi Földünk pusztán alárendeltje, még csak elképzelésünk sincs, mivel kívül esnek a bennünket körülölelő völgyek, lankák által átszótt apró régiók. Megtelepedtünk ezen a kavicsos, steril talajon, szétszórattunk a tengerek által mosott partokon, akár „hangyák és békák egy mocsár körül”. Ez a bennünket összetartó, katasztrofális, fatalista földrajzi provincializmus elvakít bennünket, így csak azt vesszük észre, hogy „a talpunk alatt található föld, a lábunk által taposott kövek, az életterünként szolgáló helyek feslettek, rozogák,

¹ *Androptero*.

akár egy tenger által betemetett, száralmas hajóroncs”. Só és homok, ahová csak beszivárog, megállítja a szép, szabályos formák növekedését, „miként a tengerben sem nő semmi, ami értékes, remekbe szabott volna”. Nem ismervén a mi alsó világunkétól eltérő tökéletességet, pazar ligetnek véljük a körülöttünk lévő kiszáradt, elsorvadt bokrokat. Miért nem eredünk mindannak nyomába, aminek itt híján vagyunk? Miért nem indulunk útnak, balsors kergette vándorokként, hogy új égboltot találjunk lakhelyül? S íme, ezt a gondolatmenetet követve, a maga gazdagságában tárul fel előttünk a platóni, átlényegült geográfia. A mi liliputi világunk csakis azért képes fogva tartani bennünket, mert bármerre nézünk is, a táj mélységes barlangokba torkollik, vagy magas, áthatolhatatlan kőhegyek határolják, s felszínét girbegurba formák teszik göcsörtössé, járhatatlanná. Ez a szokatlan hátrkerítés pedig fenyegetően fölébe magasodik az általunk lakott kérges domboknak és homályos völgyeknek, melyek eltörpülnek, jelentéktelennek látszanak mellette. Ez a kiszámíthatatlan, kacsaringós domborzat, ezek a görbe, meggyötört felületek vetik rá napjainkra a szorongás, kilátástalanság árnyékát, éreztetvén velünk nincstelenségünket, elégtelenségünket. A tökéletesség lehetőségének előtűnése létünk tényleges tökéletlenségére emlékeztet bennünket: mindig van valami, amit még el kellene ér-nünk, de nem kaparinthatjuk meg, csak a hegytetők végtelen messzeségéből feltűnő csillogásában gyönyörködhetünk. Vagyis az illúzió szolgál gyógyírként eme gyötrelmes állapotunkban. Így hát, „miközben tudunkon kívül ezen barlangok mélyén tengődünk, azt képzeljük, hogy fönt, a földön lakozunk, mint amikor valaki, aki az óceán fenekén telepedett meg, a Napnak és a csillagoknak a hullámokon átszűrődő fényét látva, a vizet égboltnak hiszi”. Rabságunkból csalóka hiedelmek, téveszmék révén szabadulunk meg, amelyek tudatunkból kioldanak minden, elesettségünkkel, alávetettségünkkel kapcsolatos érzést, a látszatot emelve a valóság rangjára. A magasságok urának hisszük magunkat, de valójában úgy élünk, mint „mocsarak partján mászkáló békák és hangyák”.

Az említett dialógusban a topográfiai okfejtés egy, a létezésünk koordinátaival kapcsolatos elmélkedésbe fordul át, az emberi végesség analizisébe, gondolkodásunk általi elsajátításába torkollván. De minek is tudja be pontosan Plátón lehetőségeink korlátozottságát? Nem a táj kietlenségének, ahogy elsőre gondolnánk, hanem a magasságba való felemelkedést ellehetetlenítő súlyunknak és erőtlenségünknek. Saját tömegünk, hajlamunk húz a föld felé minket, illetve egy mindenütt megnyilatkozó geotropizmus². Ez a monumentális „geológiai” képződmény, mely létünk színpadát s egyben börtönét jelenti, felfogható egy eredendően hozzánk tartozó, belső tehetetlenségi erő, „inercia”, vagy lefele-tartás, hanyatlás visszatükröződéseként, illetve cselekvésképtelenségünk kivetüléseként. Szárnyak híján, hogy felfele nyúlhassunk, nőhessünk, ebbe a kemény földbe kell gyökeret eresztenünk, s éppígy felfogható fordítva: a talajba való kényszerű kapaszkodásunk miatt nem tudunk szállani. A *Phaidrosz*ból már tudjuk, hogy a szárnyait vesztett léleknek addig kell hánykolódnia, zuhannia, míg valamilyen szilárd képződménybe nem ütközik, ahol megtelepedhet. Ezt a „szilárd képződményt” háttároltságunk rendszere alakította ki, vagyis mindaz, ami külsődleges, mindaz, ami a matéria felségterületéhez tartozik. Lényünk, ahelyett, hogy gyorsan, könnyedén röppenne fel, mint a magasban fészket rakni óhajtó madár, az anyag birodalma felé kezd zuhanni, „fejét veszti, összezavarodik, nem találván tájékozódási pontot, szédülés fogja el, mintha ittas volna”. Másfelől, a *Phaidrosz*ban szó van egy, az embert a fellegekbe ragadó, transzcendens megszállottságról, aerosztatikai hajtóerőről, mely éppen az ellentéte ennek a lelkünkben legalább ugyanilyen mélyen gyökerező, szárnyszegő, érzéki részegségnek, illetve végzetszerű zuhanásnak. Ezen két impulzus egyikétől földi testünk származik, a másiktól az a törekvésünk, hogy elkülönüljünk a testiség minden formájától, levessük magunkról mindazokat a súlyokat, amelyek visszatartják szárnyas lelkünket az isteni régiókba való

² A gyökerek, száraz lefelé, a föld középpontja felé hatoló növekedésének vagy görbülésének jelenségére vonatkozó botanika kifejezés.

felemelkedéstől. „A szárnyak ereje abban áll, hogy azt, ami súlyos, a magasabb régiókba emelik.”

A szabadságnak, s az elnyomott ember felszabadításának a problematikáját fejti ki itt Platon, a szó legszorosabb értelmében. Az ideák elméletének szerepe ugyanis éppen az elnyomás legyőzése, a kényszer fojtogató béklyói alól való feloldozás, a végesség falainak lebontása, szellemi életünk terének kiszélesítése. A híres platóni ideák valójában nem az érzéki valóságtól elvonatkoztatott absztrakciók, ahogy mi a közbeszédben a fogalmakat, konceptusokat értjük. Hiszen ez esetben nem lehetne „eredeti” formáknak, az anyagi valóság forrásainak tekinteni őket, hanem pusztán „másolatok” lennének; az érzéki világ dolgainál szegényesebb, nem pedig gazdagabb valóságot jelentenének, ami ellentétes lenne platóni tanítással. A fogalom mindig hiányosabb, szegényesebb, mint amit megragad, lévén, hogy pusztán másolja, imitálja az adott érzéki dolgot, az ideák azonban nem származékosak, hanem eredendő Létezők, abszolút minták. Az idea éppen ellentétes a fogalommal, egészen más természettel, és hatással bír, hisz felette áll az érzékinek. Míg a fogalom beszűkíti mozgásterünket, egy lezárt, megfellebezhetetlen valóságot tár elénk, az ideák a tökéletesedés, teljessé válás végtelen folyamatát kínálják fel, az aktuálisan fennálló valóság meghaladására sarkallnak bennünket. Arra, hogy az ideák jelen vannak, és hatnak, a lehetőségek feltárulkozása mutat rá. Mint Füller írja, „a szókratészi etika fénye ragyogja be a Formákat is, melyek mind morális elvek, a szó legigazibb értelmében. A platóni ideák ideálok, s mint ilyenek, az imádat tárgyai. Szó sincs arról, hogy a természettel, a szépség mibenlétével, az igazság szentségével kapcsolatos hideg, tudományos reflexió élettelen végtermékei volnának. Nem térképszerű reprezentációt nyújtanak, hanem az univerzum idealizált, a lélek vágyainak minden színeivel gazdagon lefestett panorámáját tárják elénk.”

Az ideák teljessége, hiánytalansága úgy viszonyul a világ hiányos voltához, mint végtelen a végeshez, mestermű a kiforratlan alkotáshoz. A ideák oldanak, szabadítanak, kivonnak a fogalmak s a szűken értelmezett érzéki tapasztalatok börtönéből, túlmutat-

nak a megismerés pusztá ténymegállapításként való értelmezésén. Noha befejezettek, mozdulatlanok, statikusak, vezérlőelvként ők állnak minden mozgás háttérében, amely a ragyogásukat folyamatosan szomjúhozó érzéki világban végbemegy. Az eidetikus világ³ eme halhatatlan konstellációihoz való visszatérés vágya, a kozmogóniai Erősz az, ami az univerzum létét fenntartja.

Az ideák megóvnak attól, hogy az érzéki tapasztalatok, melyek lezárt, tőlünk független „tényszerű” realitásokként jelennek meg, tévútra vigyenek bennünket, és egy másik, ugyancsak tőlünk független, teljes valóság birodalmába emelnek bennünket. Amíg a közvetlen érzéki tapasztalatok előtérbe helyező gondolkodás tökéletlensége és elégtelensége révén köt gúzsba bennünket, addig az eidetikus beállítódás súlyos áldozatot követel meg tőlünk, azt, hogy saját akaratunkat feladva, teljes mértékben alárendelődjünk egy olyan isteni tökéletességnek, amelyre semmilyen hatással nem lehetünk. Az ideák önmagukért, önmaguk által vannak, olyannyira, hogy képtelenség bármit is létrehozni, ami tökéletességüket növelné, meghaladná, nem szorulnak semmiféle kiegészítésre, hozzájuk viszonyítva nevetségessé válik minden emberi alkotás. Színrelépésünkkor a lét drámája már lejátszódott, annak következményeit készen kapjuk, s a mi szerepünk pusztán a felettünk álló megfellebezhetetlen hatalom legitimitásának elismerése. Adott tehát egy létezésünk körülhatároló örök ige, amelynek a mi tünékeny, elillanó beszédünk pusztán erőtlen és hiábavaló visszhangja. Minden, ami rajta kívül van, nem több mint mimézis, utánpótlás, üres reprodukció. Ha tovább folytatjuk ezt a gondolatmenetet, akkor a történelemtől mint a civilizáció, a szellem kibontakozásának folyamatáról beszélni értelmetlennek és furcsának fog tűnni, s kiderül, hogy az a szabadság, melyet okfejtésünk elején az embernek tulajdonítottunk, hamis. A szabadság tehát ismét elenyészni látszik, beleolvadva egy éppoly könyörtelen szükségszerűségbe, mint az előbbi; előzőleg az anyag fogságába zárva idegenedtünk el önmagunktól, immár a megfellebezhetetlen fátum

³ Az eidetikus annyit jelent, mint az értelem, illetve valamiféle belső látás által felfogott.

igája alá kerülünk. Ily módon a valóság úgy jelenik meg, mint ami feltétele, nem pedig egy adott állapota létünknek; tőlünk független, megfellebezhetetlen ténytudás, nem pedig játéktér, melyben pozícionálhatjuk önmagunkat; mint amit a gondolkodás készen kap, nem pedig aktív módon formál. Ebből következik a platóni filozófiának *Az államban* érintett ellentmondása, hogy azoknak a filozófusoknak, akik már eljutottak az ideák templomába, s életüket az eidetikus világban való gyönyörködéssel tölthetnék, miért kell ehelyett a többi ember tanításával és kormányzásával vesződniük. Erre vonatkozik Glaukón Szókratészhez intézett kérdése: „Miért kell nyomorúságra ítélni őket, hisz boldog életük is lehetne?” Ha a boldogság, illetve az élet célja felette állanak a történelemnek, ha az idő és a dolgok folyása nem lényegi aspektusai a valóságnak, akkor miért kell elvárni azoktól, akik eljutottak a létezésnek egy magasabb fokára, hogy vállalják az árnyékvilág irányításának, átformálásának feladatát? Miért kell visszahelyezni az anyagi világ fogságába a szárnyakat növesztett, repülni vágyó embereket? Ezen a ponton *Az állam* érvelése egyáltalán nem meggyőző, s nem is lehet a kérdésre megfelelő választ adni, amennyiben a platonizmus kontextusában maradunk. Toynbe *Civilization on Trial* című műve a platonizmust azon filozófiai irányzatok közé sorolja, melyek nem ismerik el, hogy a történelemnek bármiféle sajátlagos értéke volna, s a léleknek olyan feladatot szánnak, mely a tapasztalati világ kereteinek meghaladását követeli meg: „*On this view, this world is wholly meaningless and evil. The task of the soul in this world is to endure it, to detach itself from it, to get out of it.*”⁴

A szintek és régiók, ahol a szellem lakozhat, s a lét formái, amelyeket magára ölthet, sokfélék, de minden esetben meghatározzák nézőpontját, és nem tarthatja hatalmában áramlásukat. Bármivel találkozék is a lélek eme földi vándorútja során, bármilyen kerítés is hatalmába, megőrzi érzékenységét önmaga megformálásának vágya és a szabad alkotás iránt.

⁴ „Ebből a perspektívából nézve a világ teljesen értelmetlen és rossz, s a léleknek nincs más dolga vele, mint hogy elviselje, önmagától elkülönítse, s végül kilépjen belőle.”

PSZICHOLOGOSZ

Varga Melinda

A költői talentum, személyiség, kreativitás genetikai megközelítése

Történeti áttekintés

A tehetség – talentum társadalmi jelentősége több ezer éves múltra tekint vissza, a kínaiak háromezer évvel ezelőtt már mérték a szellemi képességeket, Szókratész és tanítványai az ókori Görögországban pedig az intellektus tudományos magyarázatára keresték a választ. Platón i. e. 393-ban „aranyat érő szívvel és értelemmel bíró embereknek” nevezte a tehetségeket, és az átlagosabb képességű polgároktól eltérő képzést javasolt számukra (Czeizel, 2015).

Hogy mi különbözteti meg a kivételes tehetséget az átlagostól, és hogyan különül el az intelligencia a tehetségtől, kreativitástól, miként fejleszthető tanulás és környezeti hatások által – ezek a kérdések szintén hosszú ideje foglalkoztatják a pszichológiatudományt. Dolgozatomban elsősorban a költői tehetség-kreativitás témakörére fókuszálok, ennek genetikai hátterét bontom ki, érintve személyiségjellemzőket és maladaptív működéseket is, amelyek sokszor együttjárnak az alkotói életútakkal.

A tehetség sajátos attitűdöt és személyiséget feltételez, ami önmagában is egy különlegesség, kibontakozásához, fejlesztéséhez hozzájárulhat a szociokulturális helyzet, a viselkedés, az érzelmek, az etnikai-nemzetiségi sajátosságok. Összességében egy kisebbségi helyzet is, amely gyakran jár együtt neurológiai zavarral, beilleszkedési problémával, ADHD-vel, autizmussal, érzékszervi mozgásos zavarokkal (Gyarmaty, 2015).

Guliford az ötvenes években vezette be a kreativitás fogalmát, kutatásaiból arra a következtetésre jutott, hogy az alkotóképesség és az intelligencia nem fedi egymást. Ez az elmélet a jelenkori kreativitás- és tehetségkutatást is meghatározza, több kutató hivatkozik rá tudományos cikkeiben. Modelljében a divergens és a kongvergens gondolkodást különböztette meg, és ő dolgozta ki a szokatlan használat tesztet, amely a kreativitás mérésére szolgál. Az intelligenciatesztek egysíkúságát kritizálta. Kongvergens gondolkodásként határozta meg az intelligenciát. A kongvergens összetartó, egy irányba mutatót jelent. A divergens ezzel szemben széttartó, egyszerre több irányba lehet haladni, új, önálló gondolatokra sarkall, nincs egyetlen helyes megoldás. Tesztjében fluenciával mérhető a lehetséges válaszok száma, amely módszer megkülönbözteti, hogy a feleletek hány kategóriába sorolhatók és mennyire eredetiek – flexibilitás, originalitás kritériuma (Guliford, 1973, Ciancolo – Stenberg, 2007).

Számos elmélet és kutatás létezik a tehetség, kreativitás köré fonódva, amelyek gyakran ellentmondanak egymásnak. Az egyik talán legismertebb kreativitáselmélet Sternberg 1993-ban kidolgozott pentagoniális modelljére épül, amely szerint a tehetség ritka, kiváló, értéket létrehozó teljesítményben rejlik. Az intelligenciatesztek nem alkalmasak a tehetség azonosítására, a huszas években Lewis Terman munkatársaival kidolgozott Termite-program inkább az IQ-szintre és nem a tehetségre alapozott. Stenberg összetett tehetségkonstrukcióját saját példájával is alátámasztja, tizenegy évesen ugyanis gyenge eredményt ért el az intelligenciavizsgálaton, s ez ösztökelte az értelmi képességek, a tehetség kutatására (Cianciolo, Sternberg, 2007 – Gyarmathy, 2010).

A stenbergi elmélet szerint a tehetségek analitikus, kreatív és gyakorlati képességekkel rendelkeznek – ez az intelligencia három formája, mindez segíti abban az egyént, hogy kiválassza a megfelelő környezetet, és adaptálódjon hozzá vagy épp hogy megváltoztassa azt.

A kreatív gondolkodás a szokásostól eltérő észlelési képességekkel társul, egy hagyományos intelligenciateszten a felmért

egyenek nem a kognitív képességei, hanem a szokásostól eltérő gondolkodásmódja mutatkozik meg. Mindez igaz a tehetséges gyerekekre is, akik közül néhányat ADHD vagy enyhébb fokú autizmuszavarral diagnosztizáltak. A sajátos neurológiai rendszer különböző teljesítménybeli problémákat okozhat, a figyelemzavarral küzdők nem tudnak koncentrálni átlagos helyzetekben, azonban ha számukra kihívást jelentő feladattal szembesülnek, akkor képesek fókuszálni. A figyelemzavaros gyermekek az intelligenciateszt nehezebb feladatait tudják inkább megoldani, a könnyebb nem köti le őket (Gyarmathy, 2010).

Sir Francis Galton (1874, idézi Czeizel, 2015) a *Men of Science* folyóiratban a kreativitást a természet és a nevelés összefüggésében vette figyelembe. Galton arra a következtetésre jutott, hogy az öröklődés jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy valaki kiváló legyen.

Az 1930-as és 1970-es években az Egyesült Államokban a környezeti tényezők, a behaviorista szemlélet áthatotta a pszichológiai kutatások nagy részét. Számos tanulmány hangsúlyozta a kreativitást befolyásoló szituációs tényezőket, például az oktatási gyakorlatokat (Biber, 1958, idézi Czeizel, 2015), valamint a problémamegoldás autonómiáját (Kaplan, 1960, idézi Czeizel, 2015).

Az 1960-as évekre a kognitív pszichológia térhódítása volt jellemző, amely a területspecifikus készségek elsajátítását és fejlesztését helyezte előtérbe, majd az 1980-as években a viselkedésgenetika vált népszerű tudományággá. Kiegyensúlyozottabb szemlélet alakult ki a kreativitásról, amelyben mind a genetikai, mind a környezeti tényezőket elismerték a kreatív teljesítményben. A kreativitásra gyakorolt környezeti hatások, a tartós gyakorlat (Ericsson, 2014) és az együttműködés (Shenk, 2014, idézi Czeizel, 2015) továbbra is meghatározó aspektusa a tehetség kibontakozásának.

Csikszentmihályi (1996) meglátása szerint a kiválóság egyén és környezet kölcsönös kapcsolatán alapszik, sajátságosságainak megfelelő környezeti tényező megfelelő időzítésben kell hasson, túlegyszerűsítés a tehetséget az egyénen belüli konstruktumnak tekinteti, ami csak önmagában, a környezeti hatások nélkül bontaozik ki.

Az utóbbi évtizedek genetikai vizsgálatai is aláírják ezt, az epigenetika új molekuláris biológiai értelmezést adott a tehetség örökölhetőségének, a testi és szellemi fejlődésnek.

Az epigenetikai álláspont az, hogy a környezet és a gének dinamikusan hatnak egymásra, nincs minden determinálva, azaz kódolva a génjeinkben, a környezeti befolyás változtathat az örökletes hajlamon, folyamatokon, egy strukturális adaptáció, amely regisztrál, jelez, megőrökít aktivitásállapotokat (Bird, 2007, idézi Gyarmathy, 2015).

Az öröklött adottságok, képességek és a környezet dinamikus együttműködését kutató epigenetikai vizsgálatok a tehetségre is igazak.

A tehetség azonban nemcsak az egyén és a környezet jó együttműködésének eredménye, azaz szerencsés genetikai találkozások és jó külső hatások összessége, hanem többgenerációs bio-pszicho-szocio folyamat (Gyarmathy, 2015).

Ma már nem vitatják, hogy az egyedfejlődés kritikus időpontjaiban a környezeti hatásnak életre szóló hatása van, amely generációkon keresztül is kifejtheti hatását (Kosztolányi, 2010).

A felmenők életeseményei, a gondozás, a traumák befolyásolják a génekben kódolt DNS működését és ezek örökletes hatások (Handel és Ramagopalan, 2010).

Tehetség, kreativitás, személyiség a családfakutatás és a gének jegyében

Czeizel Endre (2015) könyvében a Terman-féle modellre támaszkodik, de sajátosságosan közelíti meg a tehetség örökölhetőségét, kitér a Nobel-díjas magyar tudósok családfakutatására, valamint híres költőink, zeneszerzőink, képzőművészeink különleges talentumát epigenetikai szempontból is megvizsgálja, taglalván a fellépő pszichopatológiás betegségeket, szenvedélybetegségeket is. A félreérthetőbb tehetség helyett a talentum szót javasolja,

amely jobban tükrözi a kivételes teljesítmény elért alkotók, tudósok teljesítményét, géniusz voltát.

Joseph S. Renzulli nevéhez fűződik a talentum háromgyűrűs modellje, amelyet 1977-ben publikált. A modell szerint a kivételes szellemi teljesítménynek három összetevője van: az átlagon felüli szellemi képesség, a kreativitás és a motiváció, ezek a komponensek a tehetség–talentum összetettségét kívánják tükrözni. Czeizel a népszerű modellt a családfa-analízisei során négy faktorossá alakítja, különválasztja az általános értelmi képességet (intelligenciát) a specifikus szellemi képességektől. Három jellegzetességet állapít továbbá meg: ritka, komplex és kétgyökerű. Más álláspont szerint a tehetség négy pilléren nyugszik: intelligencia, tehetség iránya, mint a művészet különféle ágai, tudomány, az intuíció, sponteniatás és a gyermek szellemi magatartása és akaratereje.

Genetikai szempontból Czeizel (2015) kétgyökerű jellegzetességét érdemes jobban kibontani, sok tudományos cikk ugyanis hasonló aspektusokat vizsgál.

A szellemi képességek eredetét illetően évszázadokon át heves vita folyt arról, hogy az öröklés vagy pedig a környezet határozza meg az intelligencia, illetve a különleges képességek, talentumok kibontakozását. Még a hatvanas évek Amerikájában is kétpólusú és viták jelentek meg a folyóiratokban erre vonatkozóan, az álláspontok ritkán találkoztak.

A „szélsőséges genetikusok” szerint minden képességünket az öröklés határozza meg, a „szélsőséges társadalomtudósok” pedig a környezet mindenhatósága mellett érvelnek.

A magyar nyelv ellentétben az angollal nem tesz különbséget a képesség és az adottság, teljesítmény között. Az adottság veleszületett, genetikai komponens (G), míg a képesség (P) a társadalmi tevékenységben kibontakozó teljesítmény jele, azaz megnyilvánuló jelleg, amelyet a genetikában „phenotypusnak” hívnak. A fenotípusba, amelyet P-vel jelöl Czeizel (2015), a külső hatások (E) javító és romboló hatása is belefoglaltatik. A képesség kibontakozásához a genetikai komponens és a környezeti tényezők

interakciójára van szükség, amelyet Shakespeare nature–nurture híres szópárosával is szokott jelölni a szakirodalom.

A modern genetikai kutatások értelmében az adottságból képessé válás folyamata befolyásolható, a talentum tehát nemcsak a szülői gének szerencsés kombinációjának függvénye, hanem több más faktor is befolyásolja az emberi motivációtól a társadalmi támogatottságig. Az adottságot csak a fogantatáskor az anyai és apai ivarsejteken lévő 23-23 kromoszómának a zigótában kialakuló genom (DNS-makromolekula) vizsgálata alapján lehetne feltárni. A magzatot hordozó anyát számos hatás éri, amely befolyásolja a méhen belül a magzat fejlődését, a mentális képességekre, így az adottság képességgé fejlődésére, a talentum kibontakozására is hatással van. Az ember 25 000 génpárja közül minimum 10 000 az agy működését határozza meg, 1000 teremti meg az értelmi adottságot, ezek a gének a kromoszómákban szétszórtan helyezkednek el, hiányuk vagy duplikációjuk értelmi fogyatékosághoz vezet. Az általános értelmi adottságot az 1000 kiscéles rendszeren belül a gének milyensége, a jó gének aránya, egymáshoz való viszonya, dominanciája határozza meg (Czeizel).

A szülők az esetek többségében a jó génjeiknek felét adják át a gyermekeiknek, bizonyos esetekben azonban előfordulhatnak kivételek is, amikor eltér a közös gének kötelező ötven százalékán belül a jó gének ötven százalékos körüli aránya, például amikor csak a jó géneket örökíti át a szülő, ezek kombinációjából jöhet létre a különleges talentummal megáldott géniusz. Neumann János genomja például ilyen szerencsés kombináció eredménye lehetett, akinek fivérei szintén jó képességűek voltak, de a génkombináció nem volt annyira jellegzetes és „szerencsés”, mint Neumann-nál.

A Galton-szabályok értelmében a genetikai komponens részesedése nagyon fontos, ez határozza meg a genetikai hajlam mértékét. Ennek felmérése nemcsak a talentum vagy intelligencia szempontjából hasznos, hanem a fellépő betegségek megelőzése szempontjából is (Czeizel, 2015).

A tehetség másik fontos faktora, a személyiség a tudomány mai álláspontja szerint örökölt és szerzett, tanult tényezők egyaránt szerepet játszanak a predispozíciókban.

A genetikai és környezeti hatások már a születés pillanatában összefonódnak a személyiség alakulásában, a gyermek genotípusa és a nevelési környezet között szoros kapcsolat van. Az intelligencia tekintetében elmondható: részben öröklődő, a magas intelligenciájú szülőknek minden bizonnyal intelligens gyermekei születnek, ugyanakkor az is hozzájárul a szellemi képességek kibontakozásához, hogy intellektuálisan stimuláló környezetet teremtenek a gyermeknek. Longitudinális vizsgálatok során ugyanakkor azt is kimutatták, hogy az értelmi képességek mutatják a legerőteljesebb folyamatosságot, ezt követi a személyiségvonás, extraverzió, neuroticizmus, impulzuskontroll, ezt követi a politikai attitűd, a szelfünkkel kapcsolatos megélések, önértékelés, élettel való elégedettség. A nagyobb mértékű öröklessel kapcsolatos vonásoknál erősebb kontinuitás mutatható ki. A kutatások eredményeiből azt szűrték le, hogy a genetikai alap számos intellektuális és személyiségjellemző időbeli stabilitásához járul hozzá. De nemcsak a genotípus felelős a kontinuitásért, hanem a géntípus és a környezet együttműködése is. (Kiss, 2008)

Kezdetben az általános értelmi képesség 67 százalék öröklésség és 33 százalék környezeti tényezők jelenlétét feltételezték, később a sok kiscigény rendszeren belül elkülönítettek „nagy géneket”, amelyek a Mendel-szabályok szerint öröklődnek, és beágyazódnak a sok kiscigény közé. Bizonyos elemzésekben a sok kiscigény öröklődésre 55 százalékot, a nagy gének hatására 25 százalékot, míg a szortírozó párválasztásra 20 százalékot mondanak, utóbbi azt feltételzi, hogy hasonló hasonló vonz, tehát az intelligensebb emberek intelligensebb párt választanak maguknak, így a gyermekek is minden valószínűséggel átlagon felüli intellektuális képességeket örökölnak a szüleiktől.

Az IQ genetikai faktorainak feltárásakor gyakran támaszkodnak a kutatók ikervizsgálatokra, de itt is felvetődik a vizsgálati

feltételek körülményeinek dilemmája. 212 ikervizsgálat eredményeképp megállapítható, hogy az IQ örökletessége csak 48 százalékos, a sok kiscsige rendszer részesedése pedig 34 százalékra tehető (Czeizel, 2015).

Ezekben a vizsgálatokban figyelembe vették azokat a hatásokat is, amelyek a magzatot az anyaméhben érték, illetve az anyai táplálkozást és más külső faktorokat (Devlin és mtsai, 1997).

Különnevelt egypetéjű ikerpárok esetén az értelmi képesség örökletessége érdekes módon jóval magasabb, mintegy 70 százalékot mutatott, az együtt nevelt egy- és kétpetejű ikrek esetében 50 százalékos volt az intelligencia örökölhetősége. Tehát az IQ-vizsgálatok körülményei is olyan faktorok lehetnek, amelyeket érdemes figyelembe venni az eredmények értelmezésekor (Czeizel, 2015).

McClearn és mtsai (1997) kutatása kimondja, hogy a szellemi képességek örökletessége az élet folyamán állandó, ezt egy 110 egypetéjű és egy 130 kétpetejű 80 éven felüli ikerpárok mintájára alapozva állapították meg.

Czeizel (2015) ugyanakkor azt is kiemeli, hogy az általános értelmi képességnek vannak egyértelműen örökletes tényezői, a szellemi képesség és a társadalmi teljesítmény összetettebb annál, minthogy egy számmal jellemezni tudnánk. A sok kiscsige rendszer hatását külső tényezők befolyásolják, az ember értelmi adottságai képlékenyek. Japán lakosainak IQ átlaga 1936–1946 között 104 volt, 1959–1969 között 111, ami az életszínvonal, kulturális szemlélet, az oktatás minőségének a számlájára írható.

Magyar költő géniuszok

Czeizel (2015) tizenhat magyar klasszikus költő életútját, családfáját kutatva eredt a költői talentum örökölhetőségének nyomába, amely mintát nem öntörvényűen, hanem az ELTE-hallagtók véleménye és az Új Magyar Irodalmi Lexikon és Magyar Életrajzi Lexikon alapján válogatta össze (akikről a legtöbb sort írtak, azo-

kat választotta ki). Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Arany János, Petőfi Sándor, Madách Imre, Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Pilinszky János, Nagy László születési adatai, nemzetisége, szociális helyzete, felekezeti hovatartozása és nemesi előjogai képezik a születésszármazási adatokat, illetve egy másik adatsorban bemutatja azt is a szerző, hogy a költő-géniusz családjában fordult-e elő költői tehetség, beleértve a szülőket, a költők testvéreit és gyermekeit. Az eredményekből érdekes következtetéseket vont le. Az elsőfokú rokonok génjei (szülők, testvérek, gyermekek) ötven százalékban azonosak a vizsgált poéták génjeivel, a kromoszómák egy-egy helyéhez kötött gének öröklődése is az elsőfokú rokonokban igazolható. Az ismert klasszikusaink édesapjai között egyetlen költőt sem találunk, Kosztolányi apja ugyan próbálkozott versírással, de pályája végül a természettudományok és a pedagógia felé irányult, időskorában újra próbálkozott versfaragással, de ezek nem voltak kiemelkedőek. Balassi, Berzsenyi, Vörösmarty, Arany, Madách és Babits édesapja művelt, tanult ember volt, de költői tehetségre utaló művek nem maradtak fenn az utókornak.

Petőfi, Ady, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti, Weöres, Pilinszky, Nagy László apja pedig semmiféle irodalmi érdeklődést nem mutatott, hiábavaló időtöltésnek vélték a versírást és az olvasást (Czeizel, 2015).

A költők édesanyjai között sem volt kiemelkedő költői talentum, ez részben a kor társadalmi viszonyainak köszönhető, Berzsenyi Dániel, Ady Endre, Vörösmarty Mihály, Nagy László édesanyja olvasni sem tudott, Vörösmarty, Nagy László, Babits muzikális alkat volt, József Attila anyja rajongott az olvasásért, Csokonai anyja pedig kedvelte a verseket, és felismerte fiában a tehetséget (Czeizel, 2015).

Klasszikusaink gyermekei közül kiemelkedő költői talentummal viszont többen is bírtak, Arany János fia, Arany László, *A délibábok* hőséneke szerzője ugyan kedvtelésből írt csupán, mégis kiemelkedőnek tartja a költői életművét az irodalomtörténet.

Petőfi Zoltántól 100 ismert vers maradt ránk, de inkább apja epigonjaként tartják számon. Ezen a vonalon érdemes megemlíteni Szendrey Júliát is, aki szintén írt verseket. Kosztolányi, Madách fiai is írtak, Szabó Lőrinc fia kiemelkedő íráskészséggel rendelkezett, Nagy László és Szécsi Margit fia pedig azért érdekes, mert tehetségét képzőművészetben kamatoztatta.

A 16 géniusz lányai közül nem emelkedett ki senki költőként, de érdemes megjegyezni, hogy a tehetség jeleit mutatta Berzsenyi Lídia, Arany lányát a színjátszás érdekelte, Szabó Lőrinc lányából pedig színésznő lett.

A 17 értékelt gyermek közül egy kiemelkedő, Arany László, mint költő, ami 5,9 százalékos gyakoriságnak felel meg. 29,4 százalékos gyakoriságot mutat viszont a pszichés zavarok száma a vizsgált gyermekek között, Vörösmarty Erzsébetet és Madách Borbálát súlyos elmebetegséggel kezelték, Madách Aladár és Kosztolányi Ádám személyiségzavarban szenvedett, Petőfi Zoltán pedig súlyos devianciában (Czeizel, 2015).

A költői találmány halmozódásában is érdekes eredményre jutott Czeizel (2015), a 32 vizsgált testvér közül ugyan volt, aki próbálkozott kisebb-nagyobb sikerrel írással és publikálással, igazán kiemelkedő csak Nagy László testvére, Ágh István vált ismerté az irodalomban. Radnóti féltestvére érdemel még kiemlést, Erdélyi Ágnesnek verseskötete jelent meg, amelyet az irodalmi szakma nagyra tartott, de a holokauszt sajnos megakadályozta a találmány kiteljesedését. József Attila nővére, Jolán próbálkozott versírással, újságíróként és testvéréről írt életrajzi regényével hívta fel magára a figyelmet.

Ezek az eredmények azt a feltételezést támasztják alá, hogy a kivételes költőtalálmányra családi halmozódás nem jellemző, és nem magyarázható egyetlen szokatlan génpár hatásával sem, amely a lappangó-recesszív öröklődés elvét támasztaná alá (Czeizel, 2015).

A kreativitás terén, amely a költői találmány kibontakozásának egyik feltétele, viszont családi halmozódás állapítható meg, ami a kreativitás domináns öröklődését feltételezi. Két kromoszómahe-

lyes modellnek nevezi ezt a jelenséget, amelyben az egyik génpár a kivételes költői talentumért, a másik a kivételes kreativitásért felelős, ezek együttes hatása felelős a költői géniuszi adottságokért. A népességi gyakorisági becslések alapján, F. Galton nyomán 0,0000597 a szokatlan kreativitás domináns gén gyakorisága, a kivételes költői adottság recesszív géné pedig 0,09187. A családfa-analízis szerint a költő-génuszok szüleinek talált értéke 0 százalék, a testvéreké 6,3, míg a gyermekeké 5,9, a várt és a talált értékek a szülőkben azonosak, de a testvérekben és a gyermekekben is (Czeizel, 2015).

Czeizel (2015) feltételezi továbbá azt is, hogy a költői talentum ősi jelleg. Az emberi szervezet életfunkcióit ősi és társadalmi jellegű kategóriákra osztja fel, az ősi tulajdonságok az élővilágban általánosnak mondhatók, a kromoszómák egy-egy helyének génjei határozzák meg, a társadalmi jelleg az emberre jellemző csak, és a központi idegrendszer működésével kapcsolatos. A ritmikus-rímes rigmus és az ének még a beszéd kialakulása előtt jelen volt, az érzelem és a kommunikáció speciális agyi megnyilvánulásaként alakulhatott ki. Egészen a középkor végéig a verseket nem leírták, hanem énekelték a regösök és a trubadúrok, a költői adottság az ősi jellegek közé sorolható, és lehetséges, hogy egyetlen kromoszómahely génpárja alapozza meg.

A szellemi képességek agyi lokalizációjában is érdekes eredményre jutottak a kutatók, Miskolczy Dezső szövettani metszeten elemezte Juhász Gyula agyát, és a temporális lebeny felső és alsó részre elkülönítő interparietális barázdát különlegesnek találta a jobb agyfélteke területén. Számos kisebb agytekervény csillagszerű képződményt alakított ki, mely nagyobb helyet biztosított az idegsejteknek. Miskolczy szerint a parietális csillag felelős a költők verselési adottságáért. Noam Chomsky generatív nyelvtanban folytatott kutatási eredményei is megerősítették a fentieket, a nyelvvelsajátítás ugyanis a meglátása szerint genetikailag kódolt képesség (Czeizel, 2015).

A kreatív tulajdonságok ikervizsgálata vegyes eredményeket hozott a genetikai hatásokat illetően. Egy tizenhárom ikerpárt

vizsgáló korai tanulmány azt sugallta, hogy a kreativitás nem örökölhető, hanem az intelligencia mértékeivel függ össze (Richmond, 1966, idézi, Velázquez, Segal és Horwitz, 2015).

Egy másik ikerkutatás azt találta, hogy a környezet erősebb szerepet játszik a kreativitás alakításában, mint az öröklődés (Vandenberg, 1968, idézi, Velázquez, Segal és Horwitz, 2015).

További kutatások arra utalnak, hogy a kreativitáshoz való genetikai hozzájárulás a konstrukciótól és az intézkedés típusától függően változik (Reznikoff és mtsai 1973, idézi Velázquez, Segal és Horwitz, 2015).

Genetikai hatást talált a szóasszociációra, de nem az asszociációs folyékonyságra tizenéves ikreknél. Egy serdülő ikrekkel végzett olasz tanulmány genetikai hatásokat mutatott ki az adaptív rugalmasságra és az esztétikai megítélésre, de nem az ötletelési vagy kifejezési folyékonyságra, az eredményeket megismételték egy amerikai mintával (Barron, 1972, idézi, Velázquez, Segal és Horwitz, 2015).

Egy későbbi, fiatal felnőtt ikrekkel végzett tanulmány genetikai hatásokról számolt be az észlelési és esztétikai képességekre, de nem az esztétikai preferenciákra (Barron és Parisi, 1976, idézi Velázquez, Segal és Horwitz, 2015).

Egy friss kutatás ikerkutatásokra alapozva 0,29-es öröklődésről számolt be négyéves ikergyerekeknél emberi alakok rajzolásában, amelyet a Draw-a-Child feladat segítségével mértek meg (Arden, Trzaskowski, Garfield és Plomin, 2014).

Költőgénuszok szélsőséges kedélye és a genetikai determináltság

A kreativitás és motiváció mellett Czeizel (2015) kiemeli a 2x4-es modelljében az úgynevezett sorsfaktort, ami az élet és egészség alakulását szimbolizálja, a kivételes adottságok kibontakozásának ugyanis biológiai adottságai is vannak, ahhoz, hogy egy költői tehetség kibontakozzon, el kell érni egy bizonyos

életkort. A Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád nemzedékéhez tartozó Békássy Ferencet tartották a legkiemelkedőbbnek, 22 éves korában elesett a második világháborúban, így költői tehetsége nem tudott kibontakozni.

Karay Ilona, aki Weöres és Károlyi Ami felfedezettje volt, 14 évesen öngyilkos lett.

Az S faktort továbbá a művészek, géniuszok személyisége is determinálja, amelynek szintén vannak örökletes tényezői (Czeizel, 2015).

A személyiség öröklésének vizsgálata több más mellett a temperamentumra összpontosít, ezek a vonások már kora gyermekkortól adóttak, számos elkülönülő temperamentum létezik, a többi személyiségvonástól genetikai meghatározottságuk különbözteti meg. Áthatóbb, mélyebb hatásúak, mint a személyiségvonások, és nemcsak a kora gyermekkori, hanem a felnőttkori személyiséget is meghatározzák (Kiss, 2008).

A költőgéniuszok személyiségéből adódó túlérzékenységük és az ebből fakadó pszichés problémák, a szélsőséges kedélyállapot általánosnak mondható. A vizsgált 16 géniuszból 15-re volt jellemző a szélsőséges kedély, a túlérzékenység, ingerlékenység, nonkomformista magatartás, unipoláris mánia, unipoláris depresszió, bipoláris depresszió. Kivételt csak Radnóti Miklós képez, aki 35 évesen a holokauszt áldozata lett. A szélsőséges kedély hajlamának alapján egy sokgénes rendszer áll, amelynek tulajdonságától és a környezeti hatásoktól függ a mániás-depresszió különböző fokozatainak megjelenése. A szélsőséges kedély József Attilánál borderline személyiségzavarrá nőtte ki magát, amelyet orvosai tévesen skizofréniának mondtak, amelynek tüneteire elsősorban a versei cáfolnak rá. Berzsenyi Dániel kisebbségi komplexusban szenvedett, Kosztolányi élvhajász és szexuálisan túlfűtött volt, Ady Endre rátartian szeszélyes, a súlyos depresszió több költő esetében kórházi kezeléshez és öngyilkossági kísérlethez vezetett (Ady, Arany, Weöres, Balassi).

A nemi orintáció szempontjából is érdekes eredményeket mutat Czeizel (2015) családfakutatása, amelynek szintén van gene-

tikai aspektusa. A művészek körében tíz százalékra becsülik a homoszexualitást, az össznépességben ez a százalék csupán négy. A vizsgált költők 10 százalékánál mutatható ki látens homoszexualitás, ennek valódi megélése vagy biszexuális hajlam, illetve mindenükre jellemző volt valamilyen függőség, dohányzás, pipázás, narkotikumok, mértéktelen alkoholfogyasztás, mindez a genetikai faktorokat felerősíti mind túlérzékenység, mind a személyiség maladaptív működése kapcsán (Czeizel, 2015).

A depresszió hátterében álló molekuláris genetikai kutatások három évtizedre tekintenek vissza. A család-, iker- és adoptációs vizsgálatokkal bizonyították, a depresszió multifaktoriális betegség, melyet környezet és genetika egyaránt meghatároz. A depresszió hátterében komplex genetikai architektúra áll, több ezer génnel, melyek egyenkénti hozzájárulása a fenotípus kialakulásához igen csekély. A népeiséget tekintve a depresszió örökletessége 34–37%, addig különböző, kórházban kezelt népesség esetében 48–75% között van, utóbbi, 75%-os örökletesség a súlyos, rekurrens depressziók esetében megfigyelhető.

A kandidáns gén vizsgálatokban azonosított gének és polimorfizmusok esetében általában nem sikerült megbízható eredményeket feltárni, az áttörést a környezeti faktorok jelentették, a kutatók vizsgálták a stressz és stresszkelteő életesemények hatását a depresszióra.

A genetikai és környezeti hatások közötti kapcsolatokat vizsgálva megállapították, a depresszió létrejöttében fontos szerepet játszik a szerotonin transzporter gén 5-HTTLPR polimorfizmusa, a BDNF (brain derived neurotrophic factor) gén, a DRD2 (dopamin 2 receptor) gén, a COMT (katekol-O-metiltranszferáz) gén, a CHRH1 (kortikotropin releasing hormon), az FKBP5 (FK-506 binding protein), NRC31 (glükokortikoid receptor), valamint a GALR1, GALR3 és a GLR2 (galaninreceptorok) gének variánsai.

A legtöbbet vizsgált szerotonintranszporter gén azonban az átfogó vizsgálatok ellenére sem mondható egyértelmű válasznak a hangulatzavarokat meghatározó pontos genetikai háttére (Petscher és mtsai, 2018).

A bipoláris zavar életen át tartó hangulati rendellenesség, amelyet a mánia és a depresszió közötti szélsőséges ingadozások jellemeznek. A kreativitást és más pozitív tulajdonságokat összefüggésbe hoznak a bipoláris spektrummal. A bipoláris zavar olyan dimenziós vonásként is értelmezhető, amely a pozitív temperamentum, a személyiség és a kognitív tulajdonságok normál populációbeli változásának szélső pontján létezik, és amelynek egyes aspektusai a kreativitással közös sebezhetőséget tükrözhetik. Ennek a megosztott sebezhetőségnek a vizsgálata betekintést nyújthat a betegségek hátterében álló genetikai mechanizmusokba, és új kezeléseket javasolhat.

A sok évtizedes kutatás ellenére keveset tud a tudomány a bipoláris depresszió mögött meghúzódó molekuláris mechanizmusokról. A nehézségét a genetikai heterogenitásnak és a betegség poligén természetének tudják be. A genetikai vizsgálatok fenotípusaként történő diagnózis alkalmazása azonban nem képes megragadni a bipoláris zavarban megfigyelt klinikai heterogenitást (Greenwood, 2020).

Számos tanulmány támasztotta alá a kreativitás és a bipoláris zavar közötti családi összefüggést (Jamison 1993, idézi Greenwood, 2020).

Régebbi kutatások azt feltételezték, hogy a bipoláris zavar egydimenziós fenotípus, amely a temperamentum, a személyiség és a kogníció normál populációs variációinak szélső pontját képezi (Akiskal 2002, Burmeister és mtsai, 2008).

A bipoláris depresszió ugyanakkor evolúciósan adaptív tulajdonságokkal bír (Akiskal és Akiskal 2007, Greenwood 2017).

Családi, iker- és örökbefogadási vizsgálatok kimutatták, hogy a bipoláris zavar családi halmozódást mutat, és jelentős mértékben meghatározza a genetika (Taylor és mtsai, 2002, idézi Greenwood, 2017). Az öröklődés akár 80%-os is lehet, az első fokú rokonoknál kilencszer nagyobb a betegség kockázata az általános populációhoz képest (Barnett és Smoller, 2009).

A genetikai vizsgálatok számos genomiális régiót vontak be, kutatásokból kiderült, hogy a bipoláris zavart nem egyetlen nagy

hatású gén okozza, hanem több, kis hatású gén együttes hatásából származó poligén tulajdonság (Greenwood, 2014).

Összegzés

A költői tehetség, kreativitás, családfakutatók vizsgálata izgalmas genetikai kutatásoknak adott teret, elmondhatjuk, hogy a kiscéges rendszeren túl számos más faktor hozzájárul a zsenialitás kibontakozásához, a környezeti tényezők, a részben öröklődő személyiségvonások, motiváció, S(sors) faktor elősegíthetik vagy gátolhatják az adottságok kibontakozását. A költői talentum ugyanakkor gyakran együtt jár a szenvedélybetegségekkel, bipoláris zavarral, depresszióval, személyiségzavarral, amely szintén genetikai meghatározottságú.

Felhasznált irodalom

Akiskal, H. S. (2002) *The bipolar spectrum – the shaping of a new paradigm in psychiatry*

Current Psychiatry Reports; New York 4 (1). DOI: 10.1007/s11920-002-0001-1

Akiskal, H. S., Akiskal K. K. (2007) In search of Aristotle: temperament, human nature, melancholia, creativity and eminence. *J. Affect. Disord.* 100 (1–3), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2007.04.013>

Arden, R., Trzaskowski, M., Garfield, V. – Plomin R. (2014) *Genes Influence Young Children's Human Figure Drawings and Their Association With Intelligence a Decade Later*. *Sage Journals*, 25 (10). <https://doi.org/10.1177/095679761454068>

Barnett, J. H., Smoller, J. W. (2009) The genetics of bipolar disorder. *Neuroscience*, 164, 331–43. <https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2009.03.080>

Bird, A. (2007) *Perceptions of epigenetics*. *Nature*, 447(24). doi:10.1038/nature05913

Czeizel, E. (2015) *Tehetség, talentum – Jó szerencse, semmi más?* 15–115, 183–233, Galenus Gyógyszerészeti Lap- és Könyvkiadó, Budapest

Csikszentmihályi, M. (1996) *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper

Ciancolo, A. T. – Stenberg, R. J. (2007) IQ – Az intelligencia rövid története. Corvina Kiadó, Budapest.

Devlin, B., Daniels, M., Roeder, K. (1997) *The heritability of IQ*. *Nature*, 388, 468–471

Ericsson, A. K. (2014) *Creative Genius: A View from the Expert-Performance Approach*. <https://doi.org/10.1002/9781118367377.ch16>

Greenwood T. A. Badner J., A., Byerley W., Keck P., E. – McElroy S., L. (2013) *Heritability and genome-wide SNP linkage analysis of personality in bipolar disorder*. *Journal of Affective Disorders* 151 (3), 1031–1040. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.05.035>

Greenwood, A. G. (2017) *Positive Traits in the Bipolar Spectrum: The Space between Madness and Genius*. *Molecular Neuropsychiatry* 2 (4), 198–212. <https://doi.org/10.1159/000452416>

Greenwood, T. A. (2020). *Creativity and Bipolar Disorder: A Shared Genetic Vulnerability*. *Annual Review of Clinical Psychology*, 16(1). doi:10.1146/annurev-clinpsy-050718-095449

10.1146/annurev-clinpsy-050718-095449

Gyarmathy, É. (2015) *A különleges helyzetű tehetség és a tehetséggondozás szemléletváltásának szükségessége*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70. 2/5, 371–393. <https://doi.org/10.1556/0016.2015.70.2.5>

Gyarmathy, É. (2010) *A tehetséggondozás pszichológiája*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65 (2). 221–232. <https://doi.org/10.1556/MPSzle.65.2010.2.4>

Handel, A. E., – Ramagopalan S. V. (2010) *Is Lamarckian evolution relevant to medicine?* *BMC Medical Genetics*, 11, 73.

Kosztolányi, Gy. (2010) *A gyermekfejlődés epigenetikája*. *Magyar Tudomány*, 9, 1083–1089

McCleary, G. E. (1997) *Substantial Genetic Influence on Cognitive Abilities in Twins 80 or More Years Old*. *Science*, 276 (5318), 1560–1563. doi:10.1126/science.276.5318.

Simonton, D. K. (Ed.) (2014) *The Wiley Handbook of Genius*. 183–185, 321–350. doi:10.1002/9781118367377

Taylor L., Faraone S.V. – Tsuang M.T. (2002). *Family, twin, and adoption studies of bipolar disease*. *Current Psychiatry Reports* 4, 130–133

Petschner, P., Gonda, X., Baksa, D., Eszlari, N., Trivaks, M., Juhasz, G. – Bagdy, Gy. (2017). *Genes Linking Mitochondrial Function, Cognitive Impairment and Depression Are Associated with Endophenotypes Serving Precision Medicine*. *Neuroscience*. <https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2017.09.049>

Velázquez, J. A., Segal, N. L., – Horwitz, B. N. (2015). *Genetic and environmental influences on applied creativity: A reared-apart twin study*. *Personality and Individual Differences*, 75, 141–146. doi:10.1016/j.paid.2014.11.014

Tibély Orsolya

Esni kell

*Felemelnek, ledobnak.
Polgári társasházak lépcsőjén
gurulsz lefelé.
Eltörik a bordád,
vérzel.
Feldobnak, leesel,
mi vagy?
Kitalál a kérdés,
tüdődbe vág
a földszint.*

*Kezed szemedre szorítod,
pirosnak látsz mindent.
Ha tehetnéd, kinyomnád
a szemgolyód,
de a szemgolyó rugalmas,
mint egy gumicukor,
mint egy kókuszgolyó,
mint a zselatin.
Az agyad azt mondja neked,
hogy nincs fejjel lefelé minden.
A plafont fogod,
lábaid az égbe lógnak,
belerúgsz a sarkcsillagba,
és az legurul az égről.
Feldobnak,
leesel.*

*Korhadttá válsz, ácsolják a színpadot.
Ide is lépcsők vezetnek.
Nincs korlát, a saját combodba kapaszkodsz.*

*Szabadtéri színpad, falunapra hívtak.
Zöld műfüves szőnyeggel vannak borítva a deszkák.
Gyéren ütődnek a tenyerek egymáshoz,
ilyen idétlenül ver a szíved is.
Minek izgulsz.
Már leejtettek.
Szeretnél sírni, nem lenne jó.
Inkább olvass fel valamit.
Valamit, ami végre vidám,
ne a szokásos depresszívet.
Mintha a tenyerek inkább
az arcodon csattannának.
Lefelé van korlát a lépcső mellett,
nem magadba kapaszkodsz.
A parkolóban álló kocsikat bámulod,
amíg vizet iszol.
Mintha felfelé esne minden,
hányni akarsz.
Beleszédülsz a hold keringésébe.
Beütöd a fejed a padlóba.
Parkettafonás.
Olyan egyben van minden.
Te is egyben vagy, itt a földön,
itt a földön esni kell,
mindegy hova dobnak.*

Így lesz

*Hideg burkok
hámsejtjei.
Takarók húzódnak rá,
szájára tapad a lepedő,
lábujjáról lelóg a köröm.
A legjobb bújócskahelyeket keresi,
csuklójánál fogva vezetik.
Műanyag lavór,
giliszta csali,
homoklapát.
Felnőni olyan,
mint részegnek lenni,
vele történik,
és mégsem vele.
Egyszer az éjszakaira vár,
aztán szülőin ül.
A napok négyzetek
egy papírlapon,
a napok körbejárnak,
a napok egyesével téphetők le
a falról.
A napok felkelnek,
és hidegen hagyják.

Azt hitte, magányos lesz.
Mégis volt min gondolkodni,
voltak könyvek,
és volt alkohol.
Nem mert többé véleményt formálni.
Minek.
Miről.
Szélben forgó acél kakas
minden érv,*

*nyikorog.
Sok étel hidegen finomabb,
ő is kihűlt.
Ágyakról álmodik,
galambokról aluljárókban.
Van teste,
egyre jobban van.*

*A buszok csak akkor érkeznek meg,
ha várnak rájuk.
Holtteste termőföldben fekszik majd,
a föld mélyén,
ott is csuklani fog,
ha beszélnek róla.
Úgy legyen.*

TIBÉLY ORSOLYA 1998-ban született. Szoftvermérnök-ként dolgozik, pár éve foglalkozik komolyabban írással. Tavaly jelent meg első verseskötete a Parnasszus Kiadónál *Kötve hiszem* címmel. Korábban az Élet és Irodalom, az Új Forrás, a Spanyolnátha, az Országút és a Parnasszus folyóiratokban közölte írásait.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Higany-nehéz (vers)
- 4 **Nádasi Krisztina:** Mindennapok (próza)
- 9 **Acsai Roland:** Új szerenád; Van tovább és nincs tovább (versek)
- 11 **Csikai Gábor:** A harang napja... (próza)
- 20 **Viola Szandra:** Három kiút; Figyelni, látni (versek)
- 22 **Csányi István:** Szinkronicitás (próza)
- 27 **Lajtos Nóra:** Szonja Zsukovszkaja szerelmi vallomása; Szonja Zsukovszkaja érzelmi élete (versek)
- 29 **M. Fehérvári Judit:** A megszállott (próza)
- 32 **Vass Tibor:** Semlény a Szervezeten – Élménysztázó körút (vers)
- 40 **Sarnyai Benedek Máté:** Halottat zászlóról (próza)
- 43 **Saad Anna:** A felszín alatt; Portré; Test; Örök útitárs; Ketyegő (versek)
- 46 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VIII. (próza)
- 50 **Edwin Morgan:** Münchhausen báró meséiből, 3. rész –
Turczai István fordítása
- 54 **Antal Éva:** A pecsét (tárca)
- 57 **Pruzsinszky Sándor:** Django – Képek egy muzsikuss életéből (monodrám)
- 79 **Pusztai Ilona:** „A dolgok olykor még a mesében is szomorú véget érnek” (Varga Melinda: Szellőcske)
- 83 **Gáspár Ferenc:** Szem Gyuri és a többiek (Bene Zoltán: Sötétd)
- 87 **Juhász Kristóf:** Kémtörténet Trianon előtt (Gál Vilmos: Antant-
misszió 1919)
- 91 **Oláh András:** A tiltólistáról levéve (Sinka István: Fekete Bojtár
vallomásai)
- 96 **Varga Kinga:** Az íróasztaltól a streamingszolgáltatóig –
A színházi közeg jogi összefüggései (Cseporán Zsolt –
Grad-Gyenge Anikó – Sági Edit: Színház és szerzői jog)
- 101 **Szakács Péter:** A szabadság nyomában – Vicente Ferreira
da Silva korai esszéi
- 116 **Vincente Ferreira da Silva:** Emberszárnyak – **Szakács Péter**
fordítása
- 122 **Varga Melinda:** A költői talentum, személyiség, kreativitás
genetikai megközelítése (pszichológus)
- 139 **Tibély Orsolya:** Esni kell; Így lesz (debüt)

Böszörményi Zoltán: Higany-nehéz

○ **Nádasi Krisztina:** Mindennapok

○ **Acsai Roland:** Új szerenád

○ **Csikai Gábor:** A harang napja...

○ **Viola Szandra:**

Három kiút: Figyelni, látni

○ **Csányi István:** Szinkronicitás

○ **Lajtos Nóra:**

Szonja Zsukovszkaja szerelmi vallomása

○ **M. Fehérvári Judit:** A megszállott

○ **Vass Tibor:** Semlény a Szervezetben

○ **Sarnyai Benedek Máté:**

Halottat zászlóról

○ **Saad Anna:** A felszín alatt

○ **Nagy Zopán:**

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VIII.

Edwin Morgan:

Münchausen báró meséiből, 3. rész –

Turczy István fordítása

Antal Éva: A pecsét

Pruzsinszky Sándor:

Django – Képek egy muzikus életéből

Szakács István Péter: A szabadság nyomában –

Vicente Ferreira da Silva korai esszéi

Vicente Ferreira da Silva: Emberszárnyak –

Szakács István Péter fordítása

Varga Melinda: A költői talentum, személyiség,

kreativitás genetikai megközelítése

Tibély Orsolya: Esni kell

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ



Nemzeti
Kulturális
Alap